

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

***«Δεξιός εξτρεμισμός και λαϊκισμός στις εθνικές εκλογές του
2012: Ανάλυση του προγραμματικού λόγου της Χρυσής Αυγής και του
ΛΑ.Ο.Σ.»***

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παρασκευή Γεωργακοπούλου

A.M.: 1121M042

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Βασιλική Γεωργιάδου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας (Επιβλέπουσα)

Σαλώμη Μπουκάλα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

Σοφία Τυπάλδου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Copyright © Παρασκευή Γεωργακοπούλου 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

Συντομογραφίες

- ΑΝ.ΕΛ.: Ανεξάρτητοι Έλληνες
ΔΗΜ.ΑΡ.: Δημοκρατική Αριστερά
Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Μ.: Ελληνικό Μέτωπο
Ε.Π.ΕΝ.: Εθνική Πολιτική Ένωση
Κ.Α.Λ.: Κριτική Ανάλυση Λόγου
Κ.Κ.Ε.: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΑ.Ο.Σ.: Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
Λ.Ι.Π.: Λογοϊστορική Προσέγγιση
ΜΑ.Ρ.ΡΟ.Ρ.: Manifesto Research on Political Representation
Ν.Δ.: Νέα Δημοκρατία
Ο.Ν.Ε.: Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΠΑ.ΣΟ.Κ.: Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΣΥ.ΡΙΖ.Α.: Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς - Προοδευτική Συμμαχία
Χ.Α.: Χρυσή Αυγή
C.D.A.: Critical Discourse Analysis
D.H.A.: Discourse Historical Approach
G.D.: Golden Dawn
ΛΑ.Ο.Σ.: Popular Orthodox Rally

Ευχαριστίες

Καταρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κα Βασιλική Γεωργιάδου, σύμβουλο σπουδών μου κατά τη φοίτηση μου στο Π.Μ.Σ. «Πολιτική Επιστήμη και Νεώτερη Ιστορία» και επιβλέπουσα της διπλωματικής μου εργασίας, για την πολύτιμη καθοδήγηση την οποία μου προσέφερε.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερω την κα Σαλώμη Μπουκάλα για την καθοριστική συμβολή της στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου για τη στήριξη την οποία μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Περιεχόμενα

Μέρος Α΄	11
Εισαγωγή	11
Η ευρωπαϊκή άκρα δεξιά	13
Δεξιός εξτρεμισμός και δεξιός λαϊκισμός/λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά.....	16
Ερμηνείες για την άνοδο της ακροδεξιάς	20
Η ελληνική άκρα δεξιά την περίοδο της μεταπολίτευσης.....	23
Ο ΛΑ.Ο.Σ.	25
Το κόμμα της Χρυσής Αυγής	28
Η εκλογική αναμέτρηση του 2012: συνύπαρξη ΛΑ.Ο.Σ. και Χ.Α. στην εκλογική αρένα.....	30
Μέρος Β΄	34
Η Κριτική Ανάλυση Λόγου (Κ.Α.Λ.) – Λογοϊστορική Προσέγγιση (Λ.Ι.Π.)	34
Εμείς/οι άλλοι στον λόγο των δύο υπό μελέτη πολιτικών κομμάτων.....	38
Οι θέσεις της Χ.Α. σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής	44
Οι θέσεις του ΛΑ.Ο.Σ. σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής	50
Συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ των δύο κομμάτων.....	60
Σύνοψη - Συμπεράσματα	66
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	70

Πίνακες

Πίνακας 1: Κυριότερες συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ των δύο κομμάτων 59

Πίνακας 2: Χρησιμοποιούμενοι τόποι στα προγράμματα των δύο κομμάτων 65

Γραφήματα

Γράφημα 1: Η εκλογική δύναμη των κομμάτων την περίοδο 2000-2012.....32

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά τις προγραμματικές θέσεις σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής και αναλύει τον πολιτικό λόγο της άκρας δεξιάς, στο συγκριτικό πλαίσιο δύο διακριτών εκδοχών της: του δεξιού εξτρεμισμού, που εκπροσωπείται από τη Χ.Α., και του δεξιού λαϊκισμού/λαϊκιστικής ριζοσπαστικής δεξιάς, που εκπροσωπείται από τον ΛΑ.Ο.Σ. Ταυτόχρονα αναζητά συγκλίσεις και αποκλίσεις τόσο στις θέσεις όσο και στην ρητορική των δύο κομμάτων.

Το θεωρητικό πλαίσιο αντλείται από την Κριτική Ανάλυση Λόγου (Κ.Α.Λ.) ενώ τα ειδικότερα μεθοδολογικά εργαλεία προέρχονται από το ρεύμα της Λογοϊστορικής Προσέγγισης (Λ.Ι.Π.). Πεδίο εφαρμογής της ανάλυσης αποτελεί το επίσημο πρόγραμμα που εξέδωσαν τα δύο κόμματα για τις διπλές εθνικές εκλογές του 2012, οι οποίες διεξήχθησαν σε περιβάλλον σφοδρής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κρίσης.

Από την ανάλυση των δύο κομματικών μανιφέστων, καθίσταται σαφές ότι τα δύο κόμματα, ακολουθώντας τις στρατηγικές λόγου ονομάτισης και κατηγορήσης κατασκευάζουν έναν ριζικό διαχωρισμό ανάμεσα στον εαυτό τους και τα μέλη της ομάδας τους και όσους δεν είναι μέλη της ομάδας αυτής, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα μια θετική αναπαράσταση για τον εαυτό τους και μία αρνητική για τους άλλους. Ο διαχωρισμός αυτός θεμελιώνεται πάνω στην ιδέα του έθνους, της πατρίδας και του λαού. Οι στρατηγικές ονομάτισης και κατηγορήσης, εξάλλου, αποτελούν τη βάση για την επιχειρηματολογική στρατηγική και την ανάπτυξη των επιχειρημάτων των δύο κομμάτων τα οποία αρθρώνονται κυρίως γύρω από τους τόπους της απειλής και της ευθύνης.

Οι βασικές θέσεις των κομμάτων στους υπό εξέταση τομείς πολιτικής συγκλίνουν και οι ομοιότητες είναι πολύ περισσότερες από τις όποιες διαφοροποιήσεις. Οι προγραμματικές συγκλίσεις, ωστόσο, δεν αντικατοπτρίζονται πάντα εμφανώς στον προεκλογικό τους λόγο. Αυτό γιατί ενώ η εθνικιστική, κινδυνολογική, ρατσιστική και κατά του κατεστημένου ρητορική, αποτελεί κοινό γνώρισμα των δύο κομμάτων, η Χ.Α. εκφράζει τις θέσεις της απερίφραστα, χρησιμοποιώντας ανάλογα λεκτικά μοτίβα, ενώ ο ΛΑ.Ο.Σ. δεν χρησιμοποιεί τόσο

ανοιχτή γλώσσα, με αποτέλεσμα τα μεταδιδόμενα μηνύματα να παρεισφρύνουν στο κείμενο υπόρρητα.

Λέξεις κλειδιά:

άκρα δεξιά, ΛΑ.Ο.Σ., Χρυσή Αυγή, κριτική ανάλυση λόγου, λογοϊστορική προσέγγιση, προγραμματικές θέσεις

"Right-wing extremism and populism in the 2012 national elections: Analysis of the programmatic discourse of Golden Dawn and LA.O.S."

Paraskevi Georgakopoulou

Abstract

This paper aims to study the programmatic positions in specific policy areas and analyze the political discourse of the extreme right, in the comparative context of two distinct versions of it: right-wing extremism, represented by G.D, and right-wing populism/populist radical right, represented by LA.O.S. At the same time, it looks for convergences and divergences both in the positions and in the rhetoric of the two parties.

For this purpose it studies the two manifestos issued by the parties for the dual national elections of 2012, which were held in an environment of severe economic, social and political crisis. The theoretical framework is drawn on Critical Discourse Analysis (C.D.A), while the specific methodological tools come from the Discourse Historical Approach (D.H.A.).

From the analysis of the two party manifestos, it becomes clear that the two parties, following the discursive strategies of nomination and predication, construct a dichotomy between "us" and "them". At the same time they form a positive self-presentation and a negative other-presentation while the out-group members are perceived as a danger, justifying in this way measures to exclude them. The dichotomy is based on the idea of the nation, the homeland and the people. Moreover, these two strategies form the basis for the argumentative strategy which are mainly based on the topos of threat and that of responsibility.

The basic positions of the parties in the policy areas under consideration converge and the similarities are more than differences. The programmatic convergences, however, are not always clearly reflected in their discourse. This is because while the nationalist, racist, anti-establishment and appealing to security rhetoric is a common feature of the two parties, G.D. expresses its positions bluntly,

using corresponding verbal patterns, while LA.O.S. does not use such open language, so that the transmitted messages intrude into the text implicitly.

Keywords:

Far-right, LA.O.S., Golden Dawn, Critical Discourse Analysis, Discourse Historical Approach, programmatic party positions

Μέρος Α΄

Εισαγωγή

Οι δύο διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις που έλαβαν χώρα την 6^η Μαΐου και την 17^η Ιουνίου 2012 θεωρήθηκαν τομή στην πολιτική εξέλιξη της χώρας καθώς επέφεραν αποδόμηση του δικομματισμού και αλλαγές στη δομή του κομματικού συστήματος (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014:10). Κάποιες από τις αλλαγές αυτές αφορούν το ακροδεξιό άκρο του πολιτικού φάσματος όπου ένα, περιθωριακό έως τότε, νεοναζιστικό κόμμα, η Χ.Α., εκτινάχθηκε στην κεντρική πολιτική σκηνή ενώ ένα άλλο, ο ΛΑ.Ο.Σ., με αξιόλογη παρουσία σε προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, συρρικνώθηκε σημαντικά.

Η παρούσα εργασία σκοπό έχει να αναλύσει τις θέσεις και τον προγραμματικό λόγο της άκρας δεξιάς στις διπλές εθνικές εκλογές του 2012 στο συγκριτικό πλαίσιο δύο διακριτών εκδοχών της, του δεξιού εξτρεμισμού που εκπροσωπείται από την Χ.Α. και του δεξιού λαϊκισμού/λαϊκιστικής ριζοσπαστικής δεξιάς, που εκπροσωπείται από τον ΛΑ.Ο.Σ. (Γεωργιάδου, 2014α). Για την επίτευξη του ανωτέρω σκοπού μελετώνται τα επίσημα προεκλογικά προγράμματα που εξέδωσαν τα δύο κόμματα και τα οποία χρησιμοποιήθηκαν και στις δύο, διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις του Μαΐου/Ιουνίου 2012, όπως αυτά αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων MARPOR/ Manifesto Project (Volkens et al., 2021α).

Το θεωρητικό πλαίσιο και τα μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσης των κομματικών μανιφέστων αντλούνται από την Κριτική Ανάλυση Λόγου (Κ.Α.Λ.) και πιο συγκεκριμένα από τη Λογοϊστορική Προσέγγιση (Λ.Ι.Π.). Η Κ.Α.Λ. αποτελεί μία διεπιστημονική θεωρητική προσέγγιση που διερευνά πώς μέσα από τον λόγο οικοδομούνται αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας που αναπαράγουν σχέσεις ιδεολογικής κυριαρχίας και κοινωνικής ανισότητας (Στάμου 2014: 150). Για τον λόγο αυτό η Κ.Α.Λ. επιλέγεται ως η πιο κατάλληλη για τη μελέτη του πολιτικού, εν προκειμένω του ακροδεξιού, λόγου καθώς σε αυτόν εκφέρονται κατεξοχήν ιδεολογικές θέσεις και τίθενται ζητήματα κοινωνικής εξουσίας και ανισότητας. Η Λ.Ι.Π. με τη σειρά της δίνει έμφαση στην ιστορική οπτική στην ανάλυση του λόγου και προσφέρει ένα συστηματικό μοντέλο ανάλυσης της

μικροδομής του κειμένου και αναγνώρισης των κύριων επιχειρημάτων που χρησιμοποιούν τα δύο κόμματα.

Η εργασία επιχειρεί να απαντήσει τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες στρατηγικές λόγου χρησιμοποιούν τα δύο κόμματα στα γραπτά προεκλογικά τους προγράμματα για να αναπαραστήσουν αφενός τον εαυτό τους και τα μέλη της ομάδας τους, αφετέρου τα μέλη άλλων ομάδων.
- Ποιες είναι οι θέσεις της Χ.Α. και του ΛΑ.Ο.Σ. σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής: οικονομία, εξωτερική πολιτική, μετανάστευση, δημόσια τάξη και ασφάλεια, κοινωνικό κράτος.
- Ποια επιχειρηματολογικά σχήματα χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν τις θέσεις αυτές.
- Σε τι συγκλίνουν και σε τι διαφέρουν τα δύο κόμματα ως προς τις θέσεις αυτές και πώς οι όποιες συγκλίσεις και αποκλίσεις αντικατοπτρίζονται στον προεκλογικό τους λόγο.

Η εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η άκρα δεξιά στην Ευρώπη, με έμφαση στα δύο κύρια ρεύματα που αναπτύσσονται στους κόλπους της, τον δεξιό εξτρεμισμό και δεξιό λαϊκισμό/λαϊκιστική-ριζοσπαστική δεξιά, καθώς και οι ερμηνείες που έχουν προταθεί για την εκλογική άνοδο των ακροδεξιών κομμάτων. Στη συνέχεια γίνεται μία σύντομη αναδρομή στην ελληνική άκρα δεξιά την περίοδο της Μεταπολίτευσης, με εστίαση στον ΛΑ.Ο.Σ. και τη Χ.Α., και περιγράφεται το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η εκλογική αναμέτρηση του 2012.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται καταρχάς οι βασικές αρχές της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου καθώς και τα ειδικότερα μεθοδολογικά εργαλεία της Λογοϊστορικής Προσέγγισης. Στη συνέχεια πραγματοποιείται ανάλυση λόγου των προγραμμάτων που εξέδωσαν τα δύο κόμματα στις διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις του Μαΐου/Ιουνίου 2012, διερευνώντας οι θέσεις τους σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής και αναζητούνται οι μεταξύ τους συγκλίσεις και αποκλίσεις. Τέλος, επιχειρείται μία σύνοψη και διατυπώνονται κάποιες συμπερασματικές σκέψεις και παρατηρήσεις.

Η ευρωπαϊκή άκρα δεξιά

Τις τελευταίες δεκαετίες οι ακροδεξιές πολιτικές δυνάμεις ακολούθησαν μια ανοδική εκλογική πορεία στην πολιτική σκηνή της Ευρώπης, φαινόμενο που έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών. Η άκρα δεξιά παραπέμπει σε ιδεολογικά ρεύματα και κομματικές οργανώσεις που χωροθετικά είναι εγκατεστημένες δεξιότερα της καθεστηκυίας δεξιάς επί του οριζόντιου άξονα Αριστεράς-Δεξιάς (Γεωργιάδου 2004:14). Πρόκειται για ένα φαινόμενο πολυσύνθετο το οποίο ο Hainsworth (2004), χαρακτήρισε ως μια «πολύπλοκη αλχημεία» προκειμένου να περιγράψει την ποικιλία των εκφάνσεών του.

Η Γεωργιάδου (2004:9), αναφερόμενη στην άκρα δεξιά κάνει λόγο για ένα «μείγμα ετερόκλητων στοιχείων» σε επίπεδο λόγου, θέσεων, στοχεύσεων αλλά και εκλογικής απήχησης, προϊόν συνάρθρωσης των ανόμοιων ή ακόμα και αντιθετικών στοιχείων που τη συγκροτούν και τα οποία μεταβάλλονται στο πέρασμα του χρόνου. Ο ιδεολογικός προσανατολισμός της παρουσιάζεται διαρκώς μεταβαλλόμενος και αντιφατικός. Κάποιες φορές λαμβάνει τη μορφή δεξιού αυταρχισμού, που υπερασπίζεται την ελεύθερη αγορά και εναντιώνεται στις πολιτικές κοινωνικής αναδιανομής, ενώ ταυτόχρονα είναι υπέρ μιας εθνοκεντρικής αντίληψης και κατά της πολυπολιτισμικότητας των σύγχρονων κοινωνιών. Άλλοτε πάλι, τη μορφή του προνοιακού σοβινισμού, που τάσσεται κατά της ελεύθερης αγοράς και υπέρ των πολιτικών αναδιανομής μόνο για τους γηγενείς. Μερικές φορές τέλος, εμφανίζεται ως λαϊκιστικός αντι-κρατισμός, που καταγγέλλει τον διευρυμένο δημόσιο τομέα, με ταυτόχρονες αντι-φιλελεύθερες και αντι-κομμουνιστικές τάσεις αλλά και επιλεκτική αποδοχή μετα-υλιστικών διακυβευμάτων (Γεωργιάδου 2004:12).

Η άκρα δεξιά δεν συνιστά μια ομοιογενή πολιτική οικογένεια: Ο Mudde¹ δίνει έναν ελάχιστο και έναν μέγιστο ορισμό της ακροδεξιάς στη βάση a priori κριτηρίων, η τήρηση των οποίων επιτρέπει την ένταξη ενός κόμματος στην

---

¹ Ο Mudde (2007:12) κάνει λόγο για ένα «χάος ορολογίας», όπως π.χ. ακροδεξιά (extreme right), υπερ-δεξιά (far right), ριζοσπαστική δεξιά (radical right), δεξιά (right), ριζοσπαστικός δεξιός λαϊκισμός (radical right-wing populism), δεξιός λαϊκισμός (right-wing populism) κ.α., το οποίο προκύπτει όχι γιατί υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ως προς τον ορθό ορισμό αλλά γιατί απουσιάζει ένας σαφής ορισμός.

οικογένεια αυτή (Mudde 2007:15-23). Ο ελάχιστος ορισμός σκοπό έχει την περιγραφή των χαρακτηριστικών εκείνων που απαρτίζουν τον ιδεολογικό πυρήνα όλων των ακροδεξιών κομμάτων. Στον πυρήνα αυτό βασική έννοια είναι το «έθνος» και η εθνικιστική ιδεολογία. Ο εθνικισμός, επομένως, και η στενότερη από αυτόν έννοια του νατιβισμού, αποτελεί τον ελάχιστο, κατά Mudde, ορισμό. Ο μέγιστος ορισμός, κατά τον ίδιο μελετητή, προκύπτει από τον συνδυασμό τριών βασικών ιδεολογικών στοιχείων: του νατιβισμού, του αυταρχισμού και του λαϊκισμού. Σύμφωνα με το πρώτο, τα κράτη πρέπει να κατοικούνται αποκλειστικά από μέλη του έθνους των γηγενών, ενώ τα μη μέλη αντιμετωπίζονται ως απειλή για την ομοιογένεια του έθνους-κράτους. Το δεύτερο γνώρισμα, αυτό του αυταρχισμού, το οποίο δε συνυφάινεται οπωσδήποτε με αντιδημοκρατική συμπεριφορά χωρίς όμως να την αποκλείει, σχετίζεται με την πίστη σε μια αυστηρά δομημένη ιεραρχικά κοινωνία, την υπακοή προς τις αρχές, τη δεσπόζουσα θέση του νόμου και της τάξης. Τέλος, ο λαϊκισμός εκλαμβάνεται ως μια ιδεολογία η οποία διαχωρίζει την κοινωνία στη «διεφθαρμένη ελίτ» και τον «αγνό λαό» και πρεσβεύει ότι η πολιτική θα πρέπει να εκφράζει τη «γενική θέληση» του λαού.

Ο Ignazi (1992:7-12) θεωρεί ότι τρία κριτήρια είναι καθοριστικά για την ένταξη ενός κόμματος στην ακροδεξιά οικογένεια: α) το χωροθετικό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να είναι τοποθετημένο δεξιότερα της καθεστηκυίας δεξιάς, β) το ιστορικό –ιδεολογικό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να διατηρεί ιδεολογική σχέση με τον φασισμό, και γ) το πολιτικό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να εκφράζει αντιλήψεις που υπονομεύουν τα θεμέλια της δημοκρατικής πολιτείας.

Το μεταπολεμικό ακροδεξιό φαινόμενο αναπτύσσεται στην Ευρώπη κατά κύματα (Γεωργιάδου 2008: 85-92) καθώς παρουσιάζει συνέχεια από την εμφάνισή του μέχρι σήμερα, παρά τις όποιες εξάρσεις και υφέσεις του, οι οποίες συναρτώνται με τις πολιτικο-οικονομικές διεργασίες των μεταπολεμικών κοινωνιών. Το πρώτο κύμα αναδύεται αμέσως μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο και συνδέεται άμεσα με το ολοκληρωτικό πνεύμα των δεκαετιών 1920 και 1930. Τα μορφώματα του πρώτου κύματος υπονομεύουν απροκάλυπτα την κοινοβουλευτική δημοκρατία και στοχεύουν στην επιβολή καθεστώτων που εξασφαλίζουν την οργανική ενότητα του λαού, εντός ενός ισχυρού κράτους και υπό την καθοδήγηση ενός ισχυρού

αρχηγού. Η παρουσία τους είναι βραχύβια καθώς είτε διαλύονται είτε τίθενται εκτός νόμου είτε, τέλος, μετασχηματίζονται προσαρμοζόμενα στις μεταπολεμικές κοινωνικές συνθήκες.

Το δεύτερο κύμα κάνει την εμφάνισή του στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και αρχές της δεκαετίας του 1970. Δεν αποτελεί ιδεολογική συνέχεια του πρώτου κύματος αλλά αντίδραση στις μεταυλιστικές αξίες της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Η άκρα δεξιά αναδεικνύει και συμπεριλαμβάνει στο πολιτικό της πρόγραμμα διακυβεύματα της «νέας πολιτικής» τα οποία είχε αναδείξει η νέα αριστερά, και τα οποία αναμειγνύει με νεοφιλελεύθερα και συντηρητικά διακυβεύματα², αλλά και διακυβεύματα όπως «ασφάλεια», «κοινότητα», «έθνος», «ταυτότητα». Τάσσεται υπέρ ενός κράτους που δεν παρεμβαίνει στην οικονομία αλλά είναι ταυτόχρονα ισχυρό καθώς προστατεύει την έννομη τάξη, εσωστρεφές και εθνοκεντρικό.

Το τρίτο κύμα, ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας του 1980 σε συνάφεια με τις νέες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της μετακομμουνιστικής εποχής. Κυρίαρχο στο κύμα αυτό είναι το διακύβευμα «μετανάστες» και «αλλοδαποί», οι οποίοι απειλούν όχι μόνο την εθνική – πολιτιστική ομοιογένεια αλλά και το επίπεδο ζωής των γηγενών εκμεταλλεόμενοι το σύστημα πρόνοιας. Έτσι ο εθνικό-σοβινισμός και η αρχή της «εθνικής προτεραιότητας» είναι μείζονος σημασίας στο τρίτο κύμα. Επιπλέον, η εκδοχή της άκρας δεξιάς από τη δεκαετία του 1990, συναρθρώνει αιτήματα και πρακτικές τόσο από αριστερά όσο και από δεξιά. Η διαφάνεια, η άμεση συμμετοχή μέσω δημοψηφισμάτων, η κοινωνική φροντίδα στους γηγενείς, η διασφάλιση της δημόσιας τάξης και εθνικής ασφάλειας όχι μόνο έναντι εξωτερικών αλλά και εσωτερικών εχθρών είναι στο επίκεντρο του κύματος αυτού (Γεωργιάδου, 2008:91-92).

Ο Mudde (2020:41-45) θεωρεί ότι η ακροδεξιά από το 2000 και μετά γνωρίζει ένα τέταρτο κύμα, επηρεασμένη από τρία κρίσιμα γεγονότα: την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και την προσφυγική κρίση του 2015. Βασικό χαρακτηριστικό του κύματος αυτού είναι ότι η ακροδεξιά πολιτική δεν θεωρείται

---

²Π.χ. υποστηρίζει την ανάγκη προστασίας περιβάλλοντος αλλά ταυτόχρονα την απεριόριστη επιχειρηματική δράση, είναι κατά του παρεμβατικού κράτους στην οικονομία, υποστηρίζει όμως ένα ισχυρό κράτος που να προστατεύει την έννομη τάξη.

πλέον εκτός των ορίων των κατεστημένων κομμάτων και ότι οι ιδέες της, σε πιο μετριοπαθή μορφή, συζητούνται ανοιχτά και συχνά υιοθετούνται από τα κατεστημένα κόμματα. Επίσης, ότι πολλά κόμματα της άκρας δεξιάς αύξησαν σημαντικά την εκλογική τους απήχηση ενώ πολλά ακραία δεξιά κόμματα απέκτησαν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση (όπως η Χ.Α. στην Ελλάδα) ή έγιναν σημαντικά για τον σχηματισμό κυβέρνησης.

Δεξιός εξτρεμισμός και δεξιός λαϊκισμός/λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, τα κόμματα που βρίσκονται δεξιότερα της καθεστηκυίας δεξιάς δεν αποτελούν μια ομοιογενή πολιτική οικογένεια. Τα δύο κύρια ρεύματα που αναπτύσσονται εντός της οικογένειας αυτής είναι ο δεξιός εξτρεμισμός (extreme right/ right-wing extremism) και ο δεξιός λαϊκισμός/λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά (far/radical right-wing populist).

Ο Minkenberg (2014:19) επισημαίνει ότι η κυριότερη διαφορά προκειμένου να κατηγοριοποιηθούν οι τάσεις εντός της ακροδεξιάς οικογένειας σχετίζεται με το αν η σημερινή άκρα δεξιά κρατά ή όχι απόσταση από ιστορικά κινήματα, ιδεολογίες ή καθεστώτα όπως ο ναζισμός ή ο φασισμός που ήταν απροκάλυπτα αντιδημοκρατικά, καθώς και με το αν επιδοκιμάζει ή ακόμα και ασκεί βία για την επίτευξη των πολιτικών στόχων της. Έτσι, η εξτρεμιστική δεξιά συνιστά μία αυταρχική ή φασιστική εκδοχή της άκρας δεξιάς, που κατά κανόνα χαρακτηρίζεται από ρατσισμό και εθνοκεντρισμό και εμπνέεται από τις δικτατορίες του Μεσοπολέμου. Κόμματα, εξάλλου, με φασιστικό ή εξτρεμιστικό προσανατολισμό έχουν μεγαλύτερη επιτυχία στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη παρά στη δυτική, όπου η εποχή της λάμψης τους τελείωσε τη δεκαετία του 1960. Η λαϊκιστική-αυταρχική δεξιά, από την άλλη, είναι οργανωμένη γύρω από έναν ισχυρό, χαρισματικό ηγέτη, με αυταρχικές δομές και ασαφή εθνικιστική ή ξενόφοβη ιδεολογία.

Η ανωτέρω διάκριση αντανακλάται και στον διαχωρισμό τον οποίο κάνει ο Ignazi (1992:12-13) ανάμεσα στα παραδοσιακά, νεοφασιστικού τύπου κόμματα, και στα νεότερα μετα-βιομηχανικά ακροδεξιά κόμματα, τα οποία κρατούν απόσταση από τη φασιστική ιδεολογία αλλά υιοθετούν ένα αντισυστημικό προφίλ και

εκφράζουν αντιδημοκρατικές αξίες (αντικοινοβουλευτισμό, αντιπλουραλισμό, αντικομματισμό) στον πολιτικό τους λόγο.

Η Norris (2005:45) ισχυρίζεται ότι η άκρα δεξιά σχετίζεται με ομάδες που δρουν πολύ έξω από τα όρια της δημοκρατικής νομιμότητας και είναι πρόθυμες να χρησιμοποιήσουν βίαιες πράξεις ή τρομοκρατική τακτική, όπως βανδαλισμοί συναγωγών και επιθέσεις σε κοινότητες μεταναστών ή ξένων. Στο ίδιο πνεύμα, η Wodak (2015:30) επισημαίνει τη σχέση της άκρας δεξιάς (extreme right) με κόμματα που ανοιχτά επιδοκιάζουν τη φασιστική ή ναζιστική ιδεολογία και τη φυσική βία, όπως η Χ.Α.

Για τον Rydgren (2007: 243) ο δεξιός εξτρεμισμός αντίκειται στη δημοκρατία συνολικά, απορρίπτοντας την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Μπορεί να γίνει αντιληπτός ως ένα αντιπλουραλιστικό ή μονιστικό φαινόμενο, κλειστό στον ανταγωνισμό των πολιτικών ιδεών, που αποσκοπεί στην καταστολή κάθε διαφωνίας. Ο Mudde (2007:31), επισημαίνει, επίσης, ότι η αντίθεση στη βασική δημοκρατική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας καθιστά την εξτρεμιστική δεξιά κατ'ουσίαν αντιδημοκρατική.

Η λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά, δε θα πρέπει να θεωρηθεί μια πιο μετριοπαθής μορφή του εξτρεμισμού αλλά μία διακριτή εκδοχή της άκρας δεξιάς (Golder, 2016: 478· Mudde, 2007: 31). Αυτό γιατί υφίστανται θεμελιώδεις διαφορές ανάμεσά τους, καθώς η λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά δεν αντίκειται ρητά στη δημοκρατία, την οποία, ισχυρίζεται ότι μόνο αυτή εκπροσωπεί. Είναι όμως εχθρική απέναντι στον τρόπο λειτουργίας της, αμφισβητεί ορισμένες πτυχές της συνταγματικής τάξης καθώς και τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς των σύγχρονων δημοκρατιών. Απορρίπτει επίσης, θεμελιώδεις αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας όπως αυτές της ισότητας και της ελευθερίας (Rydgren 2007: 243). Θεωρεί ως φυσική την ανισότητα με βάση το έθνος και η όποια πολιτική παρέμβαση στόχο έχει την διατήρηση της υπέρ των γηγενών.

Τα όρια της ταξινόμησης ανάμεσα στην εξτρεμιστική και λαϊκιστική δεξιά δεν είναι πάντα σαφή καθώς η πρώτη καμουφλάρει τις απόψεις της για να αποφύγει τις συνέπειες του νόμου (Golder 2016:478), ενώ η δεύτερη πολλές φορές είναι μόνο κατ'επίφαση υπέρ της δημοκρατίας. Ακόμα και αν δεν επιδιώκει την απονομιμοποίηση του κοινοβουλευτικού συστήματος συνολικά, δεν αποκλείεται να

θέτει σε εφαρμογή μία διπλή στρατηγική προκειμένου να θολώσει τη διάκριση μεταξύ της άρνησης στο σύστημα και της ενσωμάτωσης σε αυτό (Γεωργιάδου, 2014α). Η εννοιολογική ασάφεια ανάμεσα στην ριζοσπαστική και στην εξτρεμιστική άκρα δεξιά καθιστά μεγαλύτερη τη δεξαμενή ψηφοφόρων και επιτρέπει στους ακροδεξιούς ενίοτε να ενώνουν τις δυνάμεις τους (Georgiadiou, 2013: 78).

Ο λαϊκισμός αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό πολλών ακροδεξιών κομμάτων (Taggart, 1995). Σύμφωνα με τον Laclau, ο οποίος αναλύει τον λαϊκισμό από την πλευρά του πολιτικού λόγου, «παρά τις ποικίλες χρήσεις του όρου, συναντάμε σ' όλες τους την κοινή αναφορά σε μια αναλογική βάση που είναι ο λαός [...] Είναι αναμφισβήτητο ότι η αναφορά στο «λαό» παίζει ένα κεντρικό ρόλο στο λαϊκισμό» (Laclau, 1983: 186-7). Η αναφορά αυτή όμως δεν αρκεί από μόνη της για να χαρακτηριστεί ένας λόγος ως λαϊκιστικός καθώς, αν αυτό συνέβαινε, όλα τα κόμματα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν λαϊκιστικά αφού όλα επικαλούνται τον λαό. Ο Λακλάου επισημαίνει: «δεν είναι η απλή παρουσία λαϊκοδημοκρατικών εγκλήσεων σε έναν λόγο που τον κάνει λαϊκιστικό... [η] θέση μας είναι ότι ο λαϊκισμός συνίσταται στην ανασύνθεση των λαϊκο-δημοκρατικών εγκλήσεων ως πλέγμα αντιθετικό προς την κυρίαρχη ιδεολογία» (Laclau, 1983: 194). «Ο λαϊκισμός αρχίζει στο σημείο όπου τα λαϊκο-δημοκρατικά στοιχεία παρουσιάζονται ως μια ανταγωνιστική επιλογή εναντίον της ιδεολογίας του άρχοντος συγκροτήματος» (Laclau, 1983: 195).

Σύμφωνα, επομένως, με τον Λακλάου, ο «αντιελιτισμός», η αντιπαράθεση των «ελίτ» στον «λαό», είναι βασικό στοιχείο του λαϊκισμού. Επομένως, «για να υπάρξει μια λαϊκιστική θέση, είναι ανάγκη ένας λόγος να διχοτομεί την κοινωνία μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων» (Laclau, 1983: 232).

Η Canovan (1999:2-3,8) παραθέτει μία δομική προσέγγιση του λαϊκισμού, σύμφωνα με την οποία η επίκληση στο λαό θα πρέπει να εκληφθεί ως εναντίωση στις καθεστηκυίες δομές κυριαρχίας, γεγονός που μας οδηγεί και στην κατανόηση των αντιφατικών θέσεων του. Σύμφωνα με την Canovan, η δημοκρατία έχει δύο διαστάσεις: τη «λυτρωτική», δηλ. την ιδεώδη, και την «πραγματιστική», δηλ. τη δημοκρατία ως πραγματικότητα. Και ενώ οι εντάσεις και το χάσμα ανάμεσα σε αυτές τις δύο διαστάσεις είναι εγγενές χαρακτηριστικό, όσο αυτό διευρύνεται και οι

αυξανόμενες προσδοκίες «του Λαού» από τη δημοκρατία διαψεύδονται, τόσο πιθανότερο είναι το ενδεχόμενο να εκδηλωθεί το λαϊκιστικό φαινόμενο.

Η Γεωργιάδου(2004:23) ισχυρίζεται ότι τα διάφορα ακροδεξιά μορφώματα είναι αυθεντικά λαϊκιστικά γιατί συγχωνεύουν στο πρόγραμμά τους διαφορετικά πολιτικά ρεύματα, με προέλευση τόσο από το κέντρο όσο και από τα άκρα. Επίσης, γιατί συναιρούν διαφορετικές πολιτικές αντιλήψεις και συμφέροντα καθημερινών ανθρώπων εν ονόματι ενός οργανικά ενωμένου «Λαού», ενώ δημαγωγικά και παραπλανητικά προβάλλουν τη σύντηξη της ιδεώδους και πραγματικής δημοκρατίας.

Ο Rydgren (2007:246) επισημαίνει ότι ο λαϊκισμός είναι σημαντικό στοιχείο της άκρας δεξιάς στο βαθμό που υιοθετείται η διάκριση ανάμεσα στους απλούς, αγνούς ανθρώπους και τις διεφθαρμένες ελίτ, και στο βαθμό που η αντίστοιχη στρατηγική είναι κρίσιμη για την επιτυχία της άκρας δεξιάς. Μέρος αυτής της στρατηγικής είναι η δημιουργία της εικόνας μιας ομοιογενούς πολιτικής τάξης από τη μία, όπου κυβέρνηση και αντιπολίτευση δεν έχουν καμία διαφορά όπως και τα πολιτικά κόμματα μεταξύ τους, και η θετική αυτοπαρουσίαση του λαϊκιστικού κόμματος από την άλλη. Επίσης, η κριτική ότι τα κόμματα εστιάζουν σε ξεπερασμένα ζητήματα και όχι στο πραγματικό ζήτημα της εθνικής ταυτότητας. Και ενώ είναι σημαντικό στοιχείο, ο λαϊκισμός δεν είναι προσδιοριστικό χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς γιατί τέτοιο είναι η πίστη στην εθνική ταυτότητα. Αυτή είναι που δίνει τη βάση για τον λαϊκιστικό μήνυμα ότι οι ελίτ, έχουν προδώσει την πατρίδα τους υπηρετώντας υπερεθνικούς οργανισμούς.

Οι Mudde και Kaltwasser (2013:44) ισχυρίζονται ότι ο λαϊκισμός θεωρεί την κοινωνία διχοτομημένη ανάμεσα σε δύο ομοιογενή και ανταγωνιστικά σύνολα, τον «αγνό λαό» και τη «διεφθαρμένη ελίτ» και υποστηρίζει ότι η πολιτική θα πρέπει να αποτελεί έκφραση της γενικής βούλησης του λαού. Επομένως, ο λαϊκισμός είναι μια μορφή «ηθικής πολιτικής» καθώς η ανωτέρω διάκριση είναι κυρίως ηθική (αγνοί έναντι διεφθαρμένων) και όχι κοινωνικοπολιτισμική (π.χ. εθνικότητα-θρησκεία) ή κοινωνικοοικονομική (π.χ. τάξη) διάκριση ή ζήτημα θέσης ισχύος.

Ο Golder (2016:479) ισχυρίζεται ότι το περιεχόμενο του λαϊκιστικού μηνύματος εξαρτάται κατά πολύ από τις ισχύουσες κάθε φορά συνθήκες, καθώς προσπαθεί να ενεργοποιήσει την πικρία απέναντι στις κυρίαρχες αξίες. Επειδή,

θεωρεί ότι ο λαός είναι ενιαίος, χωρίς διαιρέσεις, σε αντίθεση με τον πλουραλισμό που θεωρεί ότι στην κοινωνία υπάρχουν πολλές ομάδες με αντιτιθέμενα συμφέροντα η συμφιλίωση των οποίων θα πρέπει να είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης, έχει την τάση να απλοποιεί τα πολιτικά ζητήματα, να τα παρουσιάζει ως άσπρο/ μαύρο, που μπορούν να απαντηθούν με ένα ναι ή όχι.

Ερμηνείες για την άνοδο της ακροδεξιάς

Οι εξηγήσεις για την εκλογική άνοδο της άκρας δεξιάς διακρίνονται σε αυτές που εστιάζουν στη ζήτηση (demande-side explanations) και σε αυτές που εστιάζουν στην προσφορά (supply-side explanations). Οι πρώτες δίνουν έμφαση στους παράγοντες εκείνους που δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την άνοδο των ακροδεξιών κομμάτων και σχετίζονται με τις γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που προκαλούν μεταβολή στα συναισθήματα, τις στάσεις, τις προτιμήσεις και την έκφραση παραπόνων (grievances) των εκλογέων.

Ειδικότερα, η εκλογική στήριξη εξηγείται καταρχήν με βάση τα παράπονα που σχετίζονται με τον εκσυγχρονισμό (modernization grievances) (Rydgren, 2007: 247-248· Golder, 2016: 482-483), καθώς οι χαμένοι του εκσυγχρονισμού (modernisation losers), αυτοί δηλ. που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στη νέα οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα, στηρίζουν κόμματα που υπόσχονται επιστροφή στην πρότερη κατάσταση. Ο Betz (1994:34-35) επικεντρώνεται κυρίως στους εργαζόμενους χαμηλού εισοδήματος που επηρεάστηκαν δυσμενώς από τη μετάβαση σε μια πιο παγκοσμιοποιημένη και σύγχρονη μεταβιομηχανική οικονομία. Ο Minkenberg (2003:151) επισημαίνει ότι η διαδικασία εκσυγχρονισμού προκαλεί τη διάλυση των παραδοσιακών πολιτικών και κοινωνικών δεσμών, οδηγώντας σε μια αυξανόμενη αυτονομία, όπου οι πολίτες αισθάνονται ανασφαλείς, θυμωμένοι και απογοητευμένοι από τις κοινωνικές αλλαγές και έτσι ταυτίζονται με τα ακροδεξιά κόμματα, τα οποία υπόσχονται εξάλειψη των πιέσεων και μια απλούστερη και καλύτερη κοινωνία. Ο Ignazi (1992:22) κάνει λόγο για μια «σιωπηρή αντεπανάσταση» στην ανάδυση των μεταυλιστικών αξιών (επέκταση ατομικής ελευθερίας, πολυπολιτισμικότητα,

φυλετική ισότητα, σεξουαλική ελευθερία), η οποία ευνοεί την άκρα δεξιά που τάσσεται υπέρ της διατήρησης των παραδοσιακών ηθικών αξιών.

Σε ότι αφορά τα οικονομικά παράπονα (economic grievances), τα ακροδεξιά κόμματα κερδίζουν εκλογική στήριξη εστιάζοντας στους μετανάστες, τους οποίους συνδέουν με τις οικονομικές δυσκολίες των αυτοχθόνων (Golder 2016:483). Ο τυπικός ψηφοφόρος της ακροδεξιάς είναι νέος άντρας, με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, άνεργος, αυτοαπασχολούμενος ή χειρώνακτας. Αυτά τα χαρακτηριστικά τον φέρνουν συχνά σε ανταγωνισμό με τους μετανάστες τους οποίους αισθάνεται ως απειλή. Τα πολιτισμικά παράπονα (cultural grievences), τέλος, έχουν να κάνουν με την υπεράσπιση της εθνικής ταυτότητας που απειλείται από τη μετανάστευση, την πολύ-πολιτισμική κοινωνία, την παγκοσμιοποίηση και την Ε.Ε. (Mudde 2007: 210, Rydgren 2007:250).

Οι παράμετροι που συνιστούν τη ζήτηση ωστόσο, δρουν συμπληρωματικά με αυτούς που σχετίζονται με την προσφορά (η οποία διακρίνεται σε εξωτερική external-supply side) και εσωτερική (internal-supply side). Στην πρώτη συμπεριλαμβάνονται το θεσμικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο που δημιουργούν δομή πολιτικής ευκαιρίας για την άνοδο ακροδεξιών κομμάτων, καθώς και τα μίντια (Mudde, 2007:232 επ.). Στη δεύτερη οι παράγοντες που έχουν να κάνουν με το ίδιο το κόμμα, και κυρίως η ιδεολογία, η ηγεσία και η οργάνωσή του (Mudde, 2007: 256 επ.).

Στο θεσμικό επίπεδο επισημαίνεται κυρίως ο ρόλος του εκλογικού συστήματος, καθώς θεωρείται ότι τα αναλογικά εκλογικά συστήματα ευνοούν τα ακροδεξιά κόμματα. Στο πολιτικό επίπεδο, η σύγκλιση μεταξύ των κύριων καθεστωτικών κομμάτων δημιουργεί συχνά χώρο για την άνοδο των ακροδεξιών κομμάτων καθώς δημιουργεί την αίσθηση ότι «όλοι είναι ίδιοι», γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε ψήφο διαμαρτυρίας. Σημαντικός παράγοντας έχει θεωρηθεί και η σχέση με τα καθεστηκία κόμματα που όμως μπορεί να επιδράσει με διττό τρόπο: είτε να τα βοηθήσει προσδίδοντας τους νομιμοποίηση, παρουσία στα μίντια και προβολή των θεμάτων που υπερασπίζονται, είτε αντίθετα, να τα αποδυναμώνει, στερώνοντας τους το αντικαθεστωτικό προφίλ τους (Rydgren, 2007:253-255).

Το πολιτισμικό πλαίσιο, τέλος, μπορεί είτε να ευνοήσει είτε να εμποδίσει την εκλογική επιτυχία ενός ακροδεξιού κόμματος καθώς οι χώρες διαφέρουν στα

πολιτικά ήθη και τις αξίες. Κάποιες είναι πιο δεκτικές σε ακροδεξιά μηνύματα ενώ σε άλλες ο στιγματισμός ενός κόμματος ως «ακραίου» μπορεί να το οδηγήσει σε εκλογική αποτυχία (Mudde, 2007:244).

Τα Μίντια (Arzheimer, 2018:17-18, Mudde, 2007:248-253, Rydgren, 2007:254-255) μπορεί να ασκήσουν σημαντική επιρροή, είτε θετική είτε αρνητική, στην εκλογική πορεία των ακροδεξιών κομμάτων καθώς είναι αυτά που αφενός τους προσφέρουν ορατότητα αφετέρου διαμορφώνουν την πολιτική ατζέντα επιλέγοντας ποια θέματα θα προβληθούν. Εστιάζοντας σε θέματα για τα οποία η άκρα δεξιά έχει θεματική αρμοδιότητα αυτή ευνοείται.

Η ηγεσία των κομμάτων διακρίνεται σε «εξωτερική» και «εσωτερική». Η εξωτερική ηγεσία σχετίζεται με τη χαρισματική προσωπικότητα του αρχηγού ενός κόμματος η οποία μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στην προσέλκυση ψηφοφόρων και την εκλογική τους επιτυχία. Η εσωτερική ηγεσία από την άλλη, αφορά τις πρακτικές ικανότητες του αρχηγού και τον ρόλο του στη διατήρηση της εσωτερικής συνοχής και την ανάπτυξη της οργάνωσης ενός κόμματος. Η χαρισματική προσωπικότητα του ηγέτη είναι αναμφίβολα πλεονέκτημα για ένα κόμμα, όμως η αποτελεσματική εσωτερική ηγεσία είναι επίσης ζωτική καθώς τα κόμματα είναι οργανώσεις με πόρους, σχεδιασμό, καμπάνιες που προσπαθούν να επηρεάσουν τη δημόσια πολιτική (Mudde, 2007:260 επ.).

Η ισχυρή κομματική οργάνωση, εξάλλου, είναι κρίσιμος παράγοντας όχι μόνο για την αρχική εκλογική επιτυχία της άκρας δεξιάς αλλά και για τη διατήρησή της πολιτικής της επιρροής (Mudde 2007:264, Golder 2016:489, Rydgren 2007:256-257). Μολονότι δύσκολα υπάρχει αξιόπιστη πληροφόρηση καθώς τα ακροδεξιά κόμματα είναι κλειστές οργανώσεις και δεν παρέχουν σχετικά στοιχεία, γενικά φαίνεται να έχουν αυταρχική και συγκεντρωτική ιεραρχική δομή στην κορυφή της οποίας βρίσκεται ο αρχηγός, με μικρό αριθμό μελών που οφείλουν να πειθαρχούν απόλυτα και πλαισιώνονται από έναν σημαντικό αριθμό εθελοντών. (Mudde 2007: 267-270) Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζουν οι οργανώσεις νέων, αλλά και διάφορες θεματικές μετωπικές οργανώσεις, που επίσημα δεν ανήκουν στο κόμμα ενώ πολλές φορές τα κόμματα αναπτύσσουν τοπικές οργανώσεις, στην προσπάθεια να αποκτήσουν δεσμούς με τους απλούς πολίτες σε τοπικό επίπεδο και να δημιουργήσουν οχυρά .

Μολονότι τα ακροδεξιά κόμματα πολλές φορές δέχονται τη ψήφο όσων θέλουν να διαμαρτυρηθούν και να δηλώσουν τη δυσαρέσκειά τους στα κατεστημένα κόμματα, επηρεάζουν καθοριστικά την εκλογική τους απήχηση μέσω της ιδεολογίας τους (Golder 2016:490). Καθώς δεν υπάρχει ιδεολογική ομοιογένεια στην πολιτική οικογένεια της άκρας δεξιάς, δεν υπάρχει συναίνεση και για το ακριβές περιεχόμενο της «φόρμουλας νίκης» (winning formula). Η μετριοπάθεια, πραγματική ή πλασματική, η οποία διακρίνει την ιδεολογία των «νέων» κομμάτων και η τήρηση αποστάσεων σε σχέση με το φασισμό, σε αντίθεση με ιδεολογία των «παλαιών», εξτρεμιστικών κομμάτων που, ακριβώς λόγω της ιδεολογικής της ακρότητας, ήταν ανεπιτυχής, έχει θεωρηθεί ότι συμβάλλει σημαντική στην επιτυχία τους. Ο Kitschelt προτείνει ως «φόρμουλα νίκης» έναν συνδυασμό θέσεων υπέρ της αγοράς στον οικονομικό τομέα με αυταρχικές θέσεις στον πολιτικό και πολιτισμικό τομέα. Στην πορεία αυτή η φόρμουλα τροποποιήθηκε καθώς πολλά πετυχημένα κόμματα μετά το 1990 υιοθέτησαν κεντρώες ή και αριστερές οικονομικές θέσεις που προωθούν τον προστατευτισμό και το κράτος πρόνοιας (στην εθνικοσοβινιστική εκδοχή του). Ο Rydgren (2004) υποστηρίζει ότι η φόρμουλα νίκης της ακροδεξιάς ιδεολογίας έχει ελάχιστο οικονομικό περιεχόμενο και συνδυάζει εθνικιστική και λαϊκιστική αντικαθεστωτική ρητορική, χωρίς να είναι φανερά ρατσιστική και αντιδημοκρατική. Σύμφωνα εξάλλου με τον Mudde (2007:259) πιο σημαντική από την ίδια την ιδεολογία είναι πώς αυτή παρουσιάζεται μέσω της προπαγάνδας.

Η ελληνική άκρα δεξιά την περίοδο της μεταπολίτευσης

Τις δύο πρώτες δεκαετίες που ακολούθησαν την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος, η παρουσία της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα ήταν καχεκτική, την ίδια ώρα που τα ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα σημείωναν σημαντικές νίκες. Η ομαλή μετάβαση στη δημοκρατία, οι νωπές ακόμα μνήμες από την περίοδο της χούντας και η γρήγορη εδραίωση του δικομματισμού μεταξύ του κεντροαριστερού ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της κεντροδεξιάς Ν.Δ., δεν άφησαν παρά περιθωριακή μόνο θέση στην πολιτική σκηνή σε ακροδεξιούς σχηματισμούς (Γεωργιάδου, 2019β). Στους παράγοντες

αυτούς πρέπει να προστεθεί και η στρατηγική³ που ακολούθησε η Ν.Δ., το κατεστημένο δεξιό κόμμα, απέναντι στον ακροδεξιό πόλο και η οποία είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της δεξιάς παράταξης με την ταυτόχρονη αποδυνάμωσή του ακροδεξιού πόλου.

Τη δεκαετία του 1990 οι ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα στα μεγάλα κόμματα αμβλύνονται, αυτά συγκλίνουν στο κέντρο και στην εξουσία εναλλάσσεται το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Ν.Δ. Παράλληλα αυξάνεται ο πολιτικός κυνισμός στο εκλογικό σώμα. Τη δεκαετία αυτή η κατάσταση της άκρας δεξιάς μεταβάλλεται καθώς αρχίζει να βγαίνει από το περιθώριο και να ανανεώνεται ιδεολογικά και οργανωτικά. Χωρίς να αποκόπτεται από τις εγχώριες καταβολές της, ακολουθεί τους μετασχηματισμούς των ευρωπαϊκών κομμάτων της άκρας δεξιάς όπου επικρατεί το λαϊκιστικό-ριζοσπαστικό ρεύμα με κυρίαρχη την ιδέα του νατιβισμού.

Τη δεκαετία του 2000, νέες πολιτικές ευκαιρίες αναφέρονται για την άκρα δεξιά: το ζήτημα της ονομασίας της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (FYROM), η αναγραφή του θρησκευάτος στις ταυτότητες, ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας, η ένταξη στην Ο.Ν.Ε. καθώς και ένα δεύτερο κύμα μετανάστευσης από μουσουλμανικές και αφρικανικές χώρες. Επίσης, ο δικομματισμός εμφανίζεται λιγότερο πολωμένος και τα κατεστημένα κόμματα συνέκλιναν μεταξύ τους (Γεωργιάδου, 2019β). Την άνοδο της άκρας δεξιάς, ωστόσο, σηματοδοτεί το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2010, καταδεικνύοντας ότι αυτή είχε εντωμεταξύ ριζώσει βαθιά στο ελληνικό κομματικό σύστημα.

---

³ Σημειώνεται ότι ο Kriesi διακρίνει δύο στρατηγικές της κατεστημένης δεξιάς απέναντι στην άκρα δεξιά: την οριοθέτηση και την εργαλειοποίηση. Όταν ακολουθεί την στρατηγική της οριοθέτησης «η κατεστημένη δεξιά κάνει παραχωρήσεις σε μερικούς τομείς πολιτικής χωρίς όμως να ανοίγει απευθείας διάλογο με τους ακροδεξιούς ή και να σχηματίζει συνασπισμό μαζί τους». Η στρατηγική αυτή αφήνει «μικρά περιθώρια ελευθερίας» για δράση στην κομματική αρένα. Όταν ακολουθεί τη στρατηγική της εργαλειοποίησης «δεν προσδίδει μόνο αυξημένο βάρος στις επιδιώξεις της. Ταυτόχρονα νομιμοποιεί τους ηγέτες, τις οργανώσεις και τις πολιτικές τους θέσεις, ενισχύοντας έτσι την ικανότητά τους να κινητοποιούν» τους ψηφοφόρους προς όφελός τους (Kriesi, 1995, όπ. αναφ. σε Γεωργιάδου, 2014 α:85).

Ο ΛΑ.Ο.Σ.

Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός⁴, το προσωνόμιο (ΛΑ.Ο.Σ.) του οποίου παραπέμπει στον (ελληνικό) λαό, τη θέληση του οποίου θεωρεί ότι εκφράζει, κάνει την εμφάνισή του στην πολιτική σκηνή το 2000, λίγους μήνες μετά τη διαγραφή του ιδρυτή του Γ. Καρατζαφέρη από τη Ν.Δ.

Οι ιδεολογικές του αρχές το κατατάσσουν στα εθνικο-λαϊκιστικά κόμματα του τρίτου κύματος της ευρωπαϊκής άκρας δεξιάς, μολονότι το ίδιο αρνείται τον χαρακτηρισμό ακροδεξιό (Γεωργιάδου 2014α:87). Πρόκειται για ένα κόμμα εθνικιστικό και ξενοφοβικό. Ο άκρατος εθνικισμός του συνοδεύεται από αλυτρωτικές θέσεις⁵. Η «προστασία του έθνους, του γένους, της πίστης, της Ιστορίας και της πνευματικής ταυτότητας» αποτελούν βασικές συνιστώσες της ιδεολογίας του. Το ίδιο και η διαμόρφωση ενός «σεμνού και ενάρετου ανθρώπου εις τα πρότυπα της διδασκαλίας του Ιησού Χριστού» και ο ορθόδοξος προσανατολισμός του, στη βάση του οποίου αναπτύσσεται ένα δίκτυο συνεργασίας με κάποιους ιερείς και μητροπολίτες αλλά και τον τότε αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο.

Το κόμμα υιοθετεί την αρχή της «εθνικής προτεραιότητας», ενώ η μετανάστευση για τον ΛΑ.Ο.Σ. συνδέεται με την εθνική απειλή, την αυξημένη ανεργία, το έγκλημα. Η απομάκρυνση επομένως των λαθρομεταναστών επιβάλλεται. Η κοινωνική πρόνοια και ασφάλεια επιφυλάσσεται μόνο στους Έλληνες, στο πλαίσιο μιας εθνικο-σοβινιστικής αντίληψης του κράτους. Εκφράζει την αντίθεσή του στο κεφάλαιο, τις τράπεζες και την παγκοσμιοποίηση, αν και αποδέχεται τις αρχές της οικονομίας της αγοράς. Επίσης, ψηλά στην κομματική του αντζέντα είναι ο αντιαμερικανισμός αλλά και ο αντιευρωπαϊσμός, καθώς κατηγορεί τα δύο μεγάλα κόμματα για δουλική συμπεριφορά απέναντι στα ξένα συμφέροντα που υπονομεύουν τα εθνικά. Η εναντίωση τόσο σε ξένες εταιρείες όσο και σε εγχώριες τράπεζες χρησιμοποιήθηκε και ως άνοιγμα στους αριστερούς

---

⁴ Αρχικά το κόμμα καταχωρήθηκε ως Λαϊκός Ορθόδοξος Ανανεωτικός Συναγερμός. Καθώς, όμως, το επίθετο ανανεωτικός παρέπεμπε στον εκσυγχρονισμό που τότε κυριαρχούσε παραλείφθηκε στη συνέχεια.

⁵ Δεν γίνεται ευθέως λόγος για εθνική επέκταση αλλά για «επαναεποίκηση» περιοχών που έχουν κατοικηθεί στο ένδοξο παρελθόν από Έλληνες όπως η Ιωνία, η Κωνσταντινούπολη, η Τραπεζούντα, ο Πόντος.

ψηφοφόρους, σε αντίθεση με την τακτική που ακολουθούσαν προηγούμενα ακροδεξιά κόμματα.

Ενώ το 2004 οι προγραμματικές του θέσεις εξέφραζαν απερίφραστα милитарισμό και αλυτρωτισμό, στη συνέχεια, το 2007-2009 προσπάθησε να αμβλύνει ή να καμουφλάρει κάποιες από τις ακραίες θέσεις του, όπως την αντισημιτική του στάση και την άρνηση του Ολοκαυτώματος.

Ο ΛΑ.Ο.Σ. ενστερνίζεται ένα αυταρχικό πολιτικό σύστημα. Προτείνει τη σύσταση ενός συμβουλίου Ελληνισμού, που θα ασκεί μια περιορισμένη εκτελεστική εξουσία και το οποίο θα συγκροτείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, τον αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων και τον προκαθήμενο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, από τις αποφάσεις του οποίου «δεν θα αφίστανται οι κατά καιρούς ασκούντες την πολιτική εξουσία». Η εκλεγμένη κυβέρνηση θα εφαρμόζει τις αποφάσεις του συμβουλίου. Η λαϊκή κυριαρχία, η οποία περιορίζεται από τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, θα εκφράζεται κυρίως μέσω των δημοψηφισμάτων. Ο πρόεδρος της δημοκρατίας θα έχει ενισχυμένο, αποφασιστικό ρόλο και θα παρεμβαίνει «εκεί που η δυσαρμονία λαϊκού αισθήματος και κυβερνήσεως είναι δεδομένη». Το σύστημα διακυβέρνησης το οποίο προτείνει ο ΛΑ.Ο.Σ. θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «δημοψηφισματικών διαδικασιών αλλά αποφασιοκρατικού και καισαριστικού περιεχομένου» (Γεωργιάδου, 2008: 247).

Ο ΛΑ.Ο.Σ. γρήγορα δίνει βήμα και αναπτύσσει αλληλεπίδραση με στελέχη της εξτρεμιστικής δεξιάς. Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002, οι πρώτες στις οποίες ελάμβανε μέρος, συνεργάστηκε με την Πρώτη Γραμμή του Κ. Πλεύρη⁶, ένα κόμμα που αρνούταν το ολοκαύτωμα. Στο ψηφοδέλτιο για την πολυπληθέστατη υπερνομαρχία Αθηνών-Πειραιώς συμπεριλήφθησαν στελέχη της Χ.Α., κάποια και με προηγούμενη θητεία στην Ε.Π.ΕΝ. Στις εκλογές αυτές έλαβε ένα σημαντικό ποσοστό ψήφων (13,6%), ενώ αξιοσημείωτη ήταν και η επίδοσή του και στις ευρωεκλογές του 2004 (4,1%).

Το 2005, απορρόφησε, επίσης, τα περισσότερα στελέχη του Ε.Μ., αρκετά από τα οποία είχαν προηγουμένως θητεύσει σε διάφορα μορφώματα του

---

⁶ Επρόκειτο για ένα κόμμα που ιδρύθηκε το 1999, ως συνέχεια του Κ4Α.

ακροδεξιού χώρου, συμπεριλαμβανομένου του αρχηγού του Μ. Βορίδη. Επρόκειτο για ένα κόμμα το οποίο είχε αφομοιώσει το κύριο μίγμα ιδεών (αυταρχισμός-νατιβισμός-λαϊκισμός) της μεταπολεμικής άκρας δεξιάς (Γεωργιάδου, 2019α: 143), και το οποίο παρακολουθούσε τις ευρωπαϊκές εξελίξεις, συνεργαζόμενο κυρίως με το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο.

Η ανοδική εκλογική πορεία του ΛΑ.Ο.Σ. συνεχίστηκε στις εθνικές του 2007 και του 2009 (3,8% και 5,6% αντίστοιχα), καθώς και στις ευρωεκλογές του 2009 (7,1%). Η σύγκλιση των δύο μεγάλων κομμάτων, της Ν.Δ. και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., σε κείρια ζητήματα όπως το Μακεδονικό, το μεταναστευτικό και η Ε.Ε., διαμόρφωσε για τον ΛΑ.Ο.Σ. την πολιτική ευκαιρία να κερδίσει εκλογικό έδαφος αναδεικνύοντας τα συγκεκριμένα ζητήματα από την οπτική του εθνικολαϊκισμού. Σημαντικό μέρος των ψηφοφόρων του, άλλωστε, αποδοκίμαζαν τις καθιερωμένες ιδεολογικές τοποθετήσεις.

Από τον Νοέμβριο του 2011, ωστόσο, οπότε συμμετείχε στην τεχνοκρατική κυβέρνηση του Λ. Παπαδήμου την οποία στήριζαν και τα κύρια καθεστωτικά κόμματα (ΠΑ.ΣΟ.Κ και Ν.Δ.) εναντίον των οποίων καταφερόταν ο ΛΑ.Ο.Σ. τα προηγούμενα χρόνια, αρχίζει η πτωτική εκλογική πορεία του ΛΑ.Ο.Σ. Στις εκλογές του 2012 ο ΛΑ.Ο.Σ. απέτυχε να εκμεταλλευτεί εκλογικά τη λαϊκή δυσαρέσκεια απέναντι στο μνημόνιο και δεν εξέλεξε κανένα βουλευτή, ενώ κάποια στελέχη του προσχώρησαν στη Ν.Δ.

Συνοπτικά, ο ΛΑ.Ο.Σ. λειτούργησε ως μια νέα αφετηρία όπου συναντώνται τα διάφορα ρεύματα της εθνικο-λαϊκιστικής και της εξτρεμιστικής δεξιάς, καθώς κατέφυγαν σε αυτό νεοναζιστές, φιλοχουντικοί και φιλομοναρχικοί αλλά και «δεξιό του σαλονιού». Δεν είχε τα χαρακτηριστικά ενός flash party (κόμμα κομήτης) καθώς ούτε απότομα εκτοξεύθηκαν οι εκλογικές του επιδόσεις που ήταν χαμηλές αλλά βελτιώνονταν σταδιακά, ούτε ιδιαίτερα σύντομη ήταν η εκπροσώπησή του στην βουλή και την ευρωβουλή. Άφησε τα ίχνη του στο κομματικό σύστημα καθώς οι ψηφοφόροι του θα μεταπηδήσουν αργότερα στη Χ.Α. και στους ΑΝ.ΕΛ. ενώ η ατζέντα του θα επηρεάσει την αντίστοιχη κομμάτων που στρέφονται κατά του κατεστημένου. Σηματοδοτεί την έναρξη μίας νέας φάσης για την ελληνική ακροδεξιά η οποία από το πολιτικό περιθώριο μεταπηδά στην κεντρική κομματική

σκηνή. Στελέχη του άλλωστε εξακολουθούν να συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική σκηνή ενίοτε με βαρύνοντα ρόλο⁷ (Γεωργιάδου 2014).

Το κόμμα της Χρυσής Αυγής

Η Χρυσή Αυγή ξεκίνησε τη δράση της ως «πολιτική κίνησης» το 1983 με την ονομασία «Λαϊκός Σύνδεσμος» και επικεφαλής τον Ν. Μιχαλολιάκο. Η ίδια αυτοπροσδιορίζεται ως κίνημα λαϊκό και κοινωνικό, αποφασισμένο να υπερασπιστεί τα συμφέροντα του λαού, την κοινωνική δικαιοσύνη και τους οικονομικά ασθενέστερους από τους μηχανισμούς της οικονομικής ολιγαρχίας. Η πατρίδα αποτελεί για αυτήν υπέρτατη αξία όπως και το έθνος. Το έθνος για τους Χρυσουαυγίτες είναι «πάνω από όλα Φυλή, Αίμα, Καταγωγή». Η παράδοση, τα ιστορικά δίκαια του Έθνους και η ιδέα της Ελληνικότητας αποτελούν υπέρτατες αξίες, μέσω των οποίων βιώνουν τον κόσμο και προσεγγίζουν την έννοια πολιτισμός, με απώτερο στόχο την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, μια Μεγάλη Ελλάδα και έναν Νέο Ελληνικό Πολιτισμό.

Η βιολογική καθαρότητα, επομένως, και η πολιτιστική ενότητα του ελληνικού έθνους και, κατ' επέκταση, ο αποκλεισμός όσων δεν μοιράζονται αυτά τα στοιχεία, αποτελούν κεντρικούς άξονες της ιδεολογίας της Χ.Α., η οποία συνιστά μία οργάνωση με νεοναζιστική ιδεολογία. Η αντίθεση στους μετανάστες, ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος παραμονής τους, και ο ρατσισμός, πλαισιώνεται ιδεολογικά από αντιπολιτικές θέσεις και θέσεις ενάντια στο κατεστημένο, αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη διεθνοποίηση.

Επιπρόσθετα, είναι μία απολύτως προσωποκεντρική οργάνωση αφού επικρατεί η «αρχή του αρχηγού» (Führerprinzip). Ο αρχηγός, ο οποίος με βάση το καταστατικό εκλέγεται από το συνέδριο του κόμματος, αποτελεί το ανώτατο όργανο με ισόβια θητεία και έχει τον απόλυτο έλεγχο του κόμματος καθώς χαράσσει τις ιδεολογικοπολιτικές θέσεις και ελέγχει τα υπόλοιπα όργανα. Σε ό,τι αφορά την εσωτερική ζωή και τα μέλη της οργάνωσης, λίγα πράγματα είναι γνωστά λόγω του κλειστού χαρακτήρα της και του γεγονότος ότι, όπως οι περισσότερες τέτοιες

---

⁷ Ο Α. Γεωργιάδης και ο Μ. Βορίδης αφού παραιτήθηκαν τον Φεβρουάριο του 2012 από τις βουλευτικές τους έδρες ως εκλεγμένοι με τον ΛΑ.Ο.Σ. προσχώρησαν στη Ν.Δ. Το ίδιο και ο Κ. Κιλτίδης, Θ. Πλεύρης, Γ. Αποστολάκης όπως και ο Κ. Βελόπουλος, που στη συνέχεια (2016) ίδρυσε δικό του κόμμα (Ελληνική Λύση).

οργανώσεις, αρνείται να δώσει στοιχεία. Φαίνεται, ωστόσο, να έχει αυστηρή δομή και ιεραρχία, ενώ υιοθετεί χαρακτηριστικά «κόμματος – मिलीसा»⁸, όπως η πραγματοποίηση «εφόδων» με στόχο π.χ. την εξακρίβωση στοιχείων επαγγελματικής ιδιότητας των μεταναστών. Τα μέλη της διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, τα λιγιστά επιτελικά και τα οργανωμένα μέλη – ακόλουθοι που υλοποιούν τις αποφάσεις των επιτελικών και τα οποία δρουν με στρατιωτική πειθαρχία. Τα οργανωμένα αυτά μέλη-ακόλουθοι πλασιώνονται από φίλους και υποστηρικτές στα μετόπισθεν της οργάνωσης⁹. Το κόμμα διαθέτει, επίσης, ένα οργανωμένο δίκτυο τοπικών οργανώσεων, που αναπτύσσεται βάσει προσεκτικού σχεδιασμού, που αναφέρονται κατευθείαν στην κεντρική επιτροπή. Μόνο τον Οκτώβριο του 2012 το κόμμα ίδρυσε δέκα πέντε (15) νέες τοπικές οργανώσεις, ανεβάζοντας τον συνολικό αριθμό τους σε σαράντα τρεις (43) (Ellinas, 2013:553).

Η βίαιη δράση συμπληρώνει το ιδεολογικό προφίλ της Χ.Α. κατατάσσοντας την σε ένα από τα πιο εξτρεμιστικά κόμματα της Ευρώπης. Το 2012, χρονιά εκλογικής απογείωσης της, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καταγράφει αύξηση της βίας κατά των μεταναστών από μέλη και στελέχη της Χ.Α., ενώ η αστυνομία προχωρά σε συλλήψεις και παραπέμπει σε δίκη μέλη της κατά τη διάρκεια επιχειρήσεων εκκαθάρισης των γειτονιών της Αθήνας από μετανάστες¹⁰.

Η Χ.Α., χωρίς να εγκαταλείπει τα στοιχεία που τη συνδέουν με την παλιά, εξτρεμιστική δεξιά (φιλοναζισμός, φυλετισμός, αντισημιτισμός, αντικομμουνισμός, αλυτρωτισμός), απορροφά νέα στοιχεία της ακροδεξιάς (αντιμετανάστευση, αντικομματισμός, εναντίωση στην παγκοσμιοποίηση, προνοιακός σοβινισμός,

---

⁸ Το κόμμα – मिलीसा ή κόμμα- πολιτοφυλακή κατά Duverger, υπήρξε το οργανωτικό μοντέλο των ναζιστικών και φασιστικών κομμάτων. Διακρίνεται για την αυστηρή πειθαρχία και την παραστρατιωτική λειτουργία του, αλλά και για το ότι διαθέτει έναν εκπαιδευμένο στρατό ακολούθων (militia) που τρομοκρατεί τους αντιπάλους.

⁹ Αξιοσημείωτο είναι πως περιγράφονται οι συγκεντρώσεις της Χ.Α.: στην αρχή προσέρχονται μεμονωμένα άτομα, συνήθως ηλικιωμένοι, και όταν οι συγκεντρωμένοι πυκνώνουν, καταφθάνουν σε στρατιωτικό σχηματισμό, με κοινή ενδυμασία και κρατώντας κομματικά λάβαρα, δύο έως τρεις ομάδες των δώδεκα ή περισσότερων ατόμων νέων σε ηλικία, τα οποία παρατάσσονται μπροστά από το συγκεντρωμένο πλήθος (Γεωργιάδου, 2014: 203 επ.).

¹⁰ Ο Ηλ. Κασιδιάρης επιτέθηκε τον Ιούνιο του 2012 σε γυναίκες πολιτικούς του αντιπάλους. Το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους οι Γ. Γερμενής, Ηλ. Παναγιώταρος και Κ. Βαρβαρούσης ηγούνταν μιας ομάδας μελών του Κόμματος που επιτέθηκαν σε μελαμψούς στο δέρμα εμπόρους στην Ραφήνα και στο Μεσολόγγι, γιατί δεν είχαν σύμφωνα με τον ισχυρισμό τους, τις νόμιμες διατυπώσεις (Ellinas, 2013:550).

εθνική προτεραιότητα). Καθίσταται έτσι ένα μόρφωμα που συναιρεί τον παλιό και νέο δεξιό εξτρεμισμό (Γεωργιάδου, 2014α).

Ένδεκα χρόνια μετά την ίδρυσή της, το 1994, εν μέσω του εθνικιστικού πυρετού που είχε καταλάβει ολόκληρη τη χώρα αναφορικά με το όνομα της πρώην Γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας συμμετείχε για πρώτη φορά στις ευρωεκλογές με την επωνυμία «Χρυσή Αυγή - Λαϊκός Σύνδεσμος» λαμβάνοντας 0,11% ενώ στις εθνικές του 1996 έλαβε 0,07% . Στις ευρωεκλογές του 1999 συμμετείχε από κοινού με την Πρώτη Γραμμή του Κ. Πλεύρη, λαμβάνοντας 0,75% των ψήφων.

Στο 6^ο συνέδριο του κόμματος το 2007 η Χ.Α. αποφάσισε να συμμετέχει στις εκλογές για το εθνικό και ευρωπαϊκό κοινοβούλιο το 2009 οπότε και έλαβε 0,46% και 0,29% αντίστοιχα, καθώς και στις επόμενες τοπικές εκλογές. Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2010 κατέλαβε μία έδρα στο δημοτικό συμβούλιο της Αθήνας¹¹. Ήταν η πρώτη φορά από την ίδρυσή της, το 1983, που η Χρυσή Αυγή αποκτούσε εκπρόσωπο σε ένα θεσμικό αντιπροσωπευτικό όργανο. Το εκλογικό αυτό ντεμπούτο της Χρυσής Αυγής στο Δήμο Αθηναίων θεωρήθηκε καθοριστικό για τη μετέπειτα εκλογική της απήχηση και την κάθοδό της στην κεντρική πολιτική σκηνή (Dinas et al, 2013).

Στις διπλές εθνικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν τον Μάιο και τον Ιούνιο του 2012, η Χ.Α. έλαβε ποσοστό σχεδόν 7% και εισήλθε στη βουλή καταλαμβάνοντας είκοσι μία και δέκα οχτώ έδρες αντίστοιχα. Τα επόμενα χρόνια η Χρυσή Αυγή διατήρησε την εκλογική της επιρροή ενώ, στις εθνικές εκλογές του 2015 κατέκτησε την τρίτη θέση στο κοινοβούλιο¹².

Η εκλογική αναμέτρηση του 2012: συνύπαρξη ΛΑ.Ο.Σ. και Χ.Α. στην εκλογική αρένα

Το 2009, όταν διεξήχθησαν οι τελευταίες εθνικές εκλογές πριν από αυτές του 2012, και ενώ είχε ξεσπάσει η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση το αντίκτυπο της οποίας, ωστόσο, δεν είχε γίνει ακόμη αισθητό στη χώρα μας, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε με σημαντικό ποσοστό (43,92%) ενώ η κυβερνώσα τότε Ν.Δ. έπεσε στο πιο

¹¹ Ο Ν. Μιχαλολιάκος έλαβε στις εκλογές αυτές ως υποψήφιος δήμαρχος Αθηναίων το 5,29% των ψήφων και εξελέγη δημοτικός σύμβουλος.

¹² Στις εκλογές του Ιουλίου 2019 η Χ.Α. δεν κατάφερε να εκλέξει ούτε έναν εκπρόσωπο.

χαμηλό ποσοστό της από τη μεταπολίτευση (33,47%). Από το 2010 αρχίζει σταδιακά η συνειδητοποίηση της άτυπης χρεωκοπίας της χώρας, η εκλεγμένη κυβέρνηση της οποίας λαμβάνει το 2010 δάνειο από τους δανειστές της με την υποχρέωση να ακολουθήσει αυστηρές πολιτικές λιτότητας. Τα μέτρα λιτότητας περιελάμβαναν, μεταξύ άλλων, περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, αύξηση φόρων, περικοπές στους μισθούς, ιδιωτικοποιήσεις, ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων και επέφεραν βαθιά ύφεση και αύξηση της ανεργίας που οδήγησαν σε κοινωνική διαμαρτυρία και ογκώδεις λαϊκές κινητοποιήσεις. Τον Νοέμβριο του 2011, η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. πέφτει και τη διαδέχεται η τεχνοκρατική κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου (Νοέμβριος 2011 - Μάιος 2012) που σχηματίστηκε με την υποστήριξη των κομμάτων του ΠΑ.ΣΟ.Κ., της Ν.Δ. και του ΛΑ.Ο.Σ. Έργο αυτής της κυβέρνησης ήταν η υλοποίηση των δεσμεύσεων που η χώρα είχε αναλάβει έναντι των δανειστών της, έργο που έπρεπε να πραγματοποιηθεί σε λίγους μήνες και η χώρα να οδηγηθεί σε εκλογές. Το πρώτο μνημόνιο του 2010 διαδέχεται ένα δεύτερο και ακόμα πιο σκληρό, το οποίο ψηφίστηκε στις 12 Φεβρουαρίου του 2012 από την κυβέρνηση συνεργασίας του Λ. Παπαδήμου. Στον δημόσιο λόγο κυριαρχούσαν οι διαπραγματεύσεις με τους δανειστές, ο ευρωσκεπτικισμός, η ενδεχόμενη επιστροφή στη δραχμή και, κυρίως, η τομή μνημόνιο-αντιμνημόνιο.

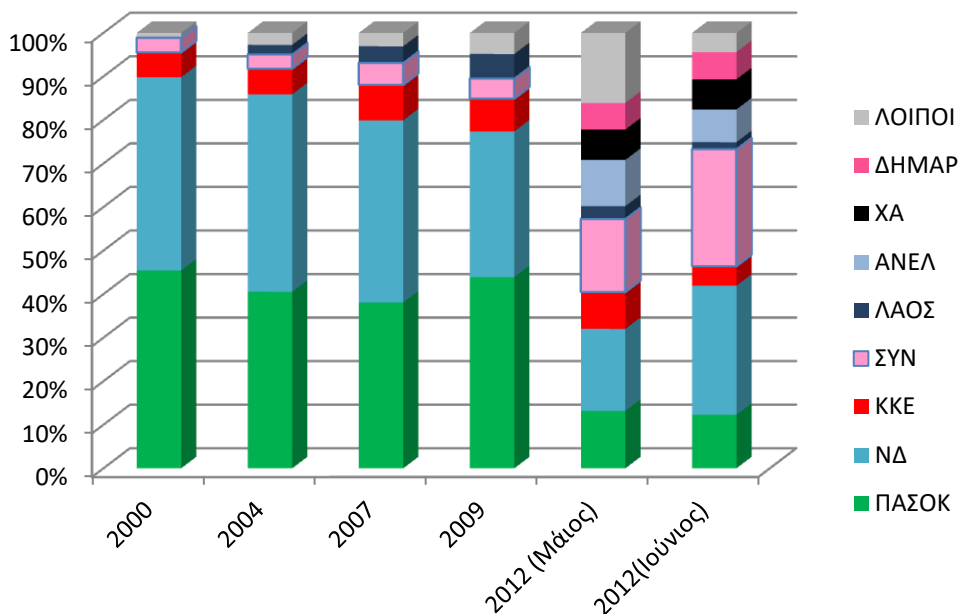
Μετά τις εκλογές του Μαΐου υπήρξε αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης γεγονός που οδήγησε στις εκλογές του Ιουνίου. Η Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν διέθεταν την απόλυτη πλειοψηφία στη βουλή, ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. αρνούταν τη συνεργασία με τους φορείς του παραδοσιακού δικομματισμού, ενώ η ΔΗΜ.ΑΡ. έθετε ως προϋπόθεση για κυβερνητική συνεργασία τη συμμετοχή και του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Οι εκλογές αυτές έχουν χαρακτηριστεί ως εκλογές – σεισμός¹³, με κύριο χαρακτηριστικό τη σημαντική μεταβλητότητα και αποευθυγράμμιση¹⁴ των ψηφοφόρων καθώς και την αναδιάρθρωση των δυνάμεων του κομματικού συστήματος.

---

¹³ Για να χαρακτηριστεί μία εκλογική αναμέτρηση ως «εκλογές σεισμός» πρέπει να τηρούνται τέσσερις προϋποθέσεις: η ύπαρξη προηγουμένως ενός σταθερού κομματικού συστήματος, η μεσολάβηση ενός εξαιρετικού γεγονότος που λειτουργεί ως έναυσμα για την αλλαγή, ένα εκλογικό αποτέλεσμα που ανατρέπει τη δομή του υπάρχοντος κομματικού συστήματος και η ανάδυση, μετά την έλευση αυτού του αποτελέσματος ενός ριζικά νέου κομματικού σκηνικού (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014: 10).

¹⁴ Στις εκλογές του Μαΐου του 2012 μόνο τέσσερις στους δέκα εκλογείς ψήφισαν όπως το 2009 ενώ οι υπόλοιποι έξι επέλεξαν άλλο κόμμα. Επίσης, το 40% των εκλογέων αποφάσισαν οριστικά τι θα ψηφίσουν μόλις το τελευταίο δεκαπενθήμερο πριν τις εκλογές. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ένα

Γράφημα 1: Η εκλογική δύναμη των κομμάτων την περίοδο 2000-2012 (ποσοστό %)

Σε όλη σχεδόν την περίοδο της μεταπολίτευσης, στις έντεκα εκλογικές αναμετρήσεις μεταξύ 1981-2009, τα δύο μεγαλύτερα κόμματα που κυριάρχησαν και τα οποία εναλλάσσονταν στην εξουσία, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η ΝΔ, συγκέντρωναν κατά μέσο όρο 83,8%. Τα δύο αυτά κόμματα είχαν λάβει στις εκλογές του 2009 αθροιστικά 77%. Στις εκλογές του Μαΐου 2012 το ποσοστό αυτό έπεσε στο 32%, δηλαδή αρκετά κάτω από το ήμισυ του αθροίσματος που είχαν πάρει το 2009, ποσοστό χωρίς προηγούμενο, και 41,9% τον Ιούνιο (Ellinas, 2013: 544).

Στις εκλογές της 6ης Μαΐου, το πρώτο κόμμα, η Ν.Δ., πήρε μόλις 18,85%, ένα σημαντικά χαμηλότερο ποσοστό από το ιστορικά χαμηλό του 2009¹⁵, και το δεύτερο, ο ΣΥΡΙΖΑ, έλαβε 16,78%. Το ΠΑΣΟΚ κατακρημνίστηκε στο 13,18% και η νεοναζιστική Χ.Α. εκτινάχτηκε σχεδόν στο 7%. Ο ΛΑ.Ο.Σ., με 2,90% τον Μάιο και 1,6% τον Ιούνιο έμεινε εκτός βουλής. Στις εκλογές του Ιουνίου η Ν.Δ. ανέκτησε μέρος των δυνάμεών της (29,66%) και ενισχύθηκε έτι περαιτέρω ο ΣΥΡΙΖΑ (26,89%). Ένα νέο κόμμα, οι ΑΝ.ΕΛ. συγκέντρωσαν 10,61% τον Μάιο και 7,5% τον Ιούνιο, αλλά

σημαντικό ποσοστό ψηφοφόρων (πάνω από 500.000) που είχαν ψηφίσει στις εκλογές του 2009 απείχαν σε αυτές του 2012. Συνολικά από το 2004 έως το 2012 πάνω από ένα εκατομμύριο ενεργοί ψηφοφόροι επέλεξαν την έξοδο από το εκλογικό σώμα (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014:22).

¹⁵ Η Ν.Δ. το 2009 σημείωσε ποσοστό ακόμα χαμηλότερο από εκείνο που είχε συγκεντρώσει το 1981, όταν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κατέλαβε την εξουσία.

και η ΔΗ.ΜΑΡ., που αναδύθηκε από τους κόλπους του Συνασπισμού, συγκέντρωσε 6,1% και 6,2% τον Μάιο και τον Ιούνιο αντίστοιχα.

Στις εκλογές του 2012 η Χ.Α. από την εκλογική αφάνεια (0,29% το 2009) πέρασε στην κεντρική πολιτική σκηνή. Πρόδρομο σημάδι αυτής της επιτυχίας ήταν η επιτυχημένη της συμμετοχή στις δημοτικές εκλογές του 2010 για τον δήμο Αθηναίων¹⁶. Στην ίδια εκλογική αναμέτρηση ο ΛΑ.Ο.Σ. χάνει απότομα την εκλογική του δύναμη και δεν κατάφερε να κερδίσει εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο. Η συμμετοχή στην κυβέρνηση Παπαδήμου και η υπογραφή του δεύτερου μνημονίου που του στερούν εν τοις πράγμασι το προφίλ ενός κόμματος διαμαρτυρίας έπαιξαν καθοριστικό ρόλο.

Επίσης, καθοριστικό ρόλο στην κατάρρευση του ΛΑ.Ο.Σ. και την επιτυχία της Χ.Α. έπαιξε η στρατηγική την οποία ακολούθησε ο Α. Σαμαράς όταν, το 2009, ανέλαβε τα ηνία της Ν.Δ. Επρόκειτο για τη στρατηγική «απορρόφησης» του ακροδεξιού χώρου και «συμπερίληψης» των διακυβευμάτων του. Με την υιοθέτηση κοινής στάσης σε καίρια ζητήματα (μετανάστευση, ιθαγένεια, FYROM) και τη κοινή συμμετοχή ως εταίροι στην κυβέρνηση Παπαδήμου η Ν.Δ. και ο ΛΑ.Ο.Σ. δίνουν έδαφος σε κόμματα που τοποθετούνται δεξιότερα τους (Γεωργιάδου, 2014: 199), εν προκειμένω τη Χ.Α. και τους ΑΝ.ΕΛ.

Είναι παράδοξο το γεγονός ότι στις εκλογές του 2012 δεν αναδείχθηκε ένα κόμμα της εθνο-λαϊκιστικής ακροδεξιάς, ο ΛΑ.Ο.Σ., όπως συνέβαινε στην Ευρώπη, αλλά η Χ.Α., ένα κόμμα εξτρεμιστικό, με νεοναζιστικό χαρακτήρα και γνωρίσματα

---

¹⁶ Η επιτυχία στις δημοτικές εκλογές της Αθήνας υπήρξε για την Χ.Α. στρατηγικός στόχος. Για την επίτευξη του στόχου της η Χρυσή Αυγή ακολούθησε την αντίθετη τακτική από αυτή που είχε ακολουθήσει έως τότε: αντί να διεκδικεί παρουσία σε ολόκληρη την επικράτεια, από το 2008-2009 συγκεντρώνει τις δυνάμεις της στην Αθήνα και μάλιστα σε συγκεκριμένες περιοχές του κέντρου, την 2^η και την 6^η δημοτική κοινότητα, όπου είναι έντονη η παρουσία μεταναστών, και ιδιαίτερα στην περιοχή γύρω από τον Αγ. Παντελεήμονα. Η στρατηγική που ακολουθεί στις περιοχές αυτές είναι η διπλή στρατηγική «δήμιου και προστάτη». Από τη μία ασκεί βία που στρέφεται ενάντια στους μετανάστες, νόμιμους ή παράνομους, τους αντιφασίστες αλλά και διάφορες κοινωνικά αδύναμες ομάδες, όπως εξαρτημένοι, άστεγοι κλπ. Παρέχει επίσης προστασία στους κατοίκους απέναντι στην διάπραξη εγκλημάτων, τα οποία ήταν κυρίως ληστείες κατά μήκος του δρόμου, καταδιώκοντας τους δράστες και υποσχόμενη επιστροφή των κλεμμένων. Από την άλλη, παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες και υπηρεσίες ασφάλειας αποκλειστικά σε Έλληνες κατοίκους. Τα μέλη της συνοδεύουν ηλικιωμένους στην τράπεζα ή το σουπερμάρκετ, προστατεύουν τους μαθητές ή τα νυχτερινά μπαρ, διοργανώνουν διανομή φαγητού μόνο για Έλληνες. Αναπτύσσοντας ισχυρούς δεσμούς με τους απλούς πολίτες (λαϊκή βάση) και δημιουργώντας ένα τοπικό οχυρό (stronghold) η Χρυσή Αυγή πληροί τις δύο προϋποθέσεις που θα της εξασφαλίσουν, σύμφωνα με τη θεωρία, (Mudda, 2007: 269) ορατότητα στο ευρύτερο πολιτικό πεδίο και θα διευκολύνουν την κάθοδό της στην κεντρική πολιτική σκηνή τα επόμενα χρόνια.

κόμματος- πολιτοφυλακής. Η επιτυχία στις δημοτικές εκλογές του 2010 στην Αθήνα, η δημιουργία μιας «τοπικής βάσης» και ενός εκλογικού οχυρού (stronghold) είχαν θέσει τις βάσεις για την εκμετάλλευση από αυτήν της πολιτικής ευκαιρίας που διαμορφώθηκε στο περιβάλλον της κρίσης, οικονομικής και πολιτικής, και την εξακτίνωσή της στην κεντρική πολιτική σκηνή.

Μέρος Β΄

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου (Κ.Α.Λ.) – Λογοϊστορική Προσέγγιση (Λ.Ι.Π.)

Η Κ.Α.Λ. αποτελεί μία διεπιστημονική προσέγγιση η οποία εκκινώντας από την περιγραφή του τρόπου εκφοράς των κοινωνικών ζητημάτων μέσω του λόγου (κειμενική ανάλυση) οδηγείται στην ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας (κοινωνική ανάλυση). Η θεωρητική αυτή προσέγγιση εντάσσεται στο ρεύμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού/της κοινωνικής κατασκευής (social constructionism), σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική πραγματικότητα δεν είναι από πριν δομημένη αλλά συγκροτείται και διαμορφώνεται όσο μιλάμε για αυτήν, κατασκευάζεται δηλ. μέσω της γλώσσας και των υπόλοιπων σημειωτικών συστημάτων (π.χ. εικόνα, ήχος) (Μπουκάλα & Στάμου, 2020: 11-12).

Για την Κ.Α.Λ. οι γλωσσικές πρακτικές συμβάλλουν στην παραγωγή και αναπαραγωγή άνισων σχέσεων εξουσίας, για παράδειγμα ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, στα δύο φύλα ή σε εθνικές/πολιτισμικές ομάδες (Wodak, 2011: 51). Η Κ.Α.Λ. διερευνά «πώς τα κείμενα και η ομιλία οικοδομούν αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας οι οποίες παγιώνουν, συντηρούν ή μετασχηματίζουν σχέσεις ιδεολογικής κυριαρχίας και κοινωνικής ανισότητας» (Στάμου 2014:150). Οι έννοιες της «ιδεολογίας» και της «εξουσίας» είναι, επομένως, βασικές στην Κ.Α.Λ. η οποία είναι «κριτική» υπό την έννοια ότι επιζητά να αναγνωρίσει, να αναλύσει και να εξηγήσει τον ρόλο που παίζει η σημείωση στην καθιέρωση, αναπαραγωγή και μεταβολή των άνισων σχέσεων εξουσίας (Fairclough, 2020:52-53).

Ο όρος «λόγος» (discourse) έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως από διάφορες επιστήμες όπως η γλωσσολογία, η κοινωνιολογία, η φιλοσοφία, η ψυχολογία και οι κοινωνικές επιστήμες. Η Κ.Α.Λ., σε μια προσπάθεια σύνδεσης της γλωσσολογίας και

των κοινωνικών θεωριών, χρησιμοποιεί τον λόγο με διττή νοηματοδότηση: ως χρήση της γλώσσας μέσα σε ένα συγκεκριμένο περικείμενο και ως αναπαράσταση του κόσμου από μια συγκεκριμένη σκοπιά (π.χ. εθνικιστικός/ρατσιστικός λόγος) ή για ένα συγκεκριμένο θέμα (π.χ. ο λόγος για την κλιματική αλλαγή) (Στάμου, 2014: 159). Ο λόγος αναφέρεται τόσο στην ομιλία όσο και στη γραφή και σε άλλα σημειωτικά συστήματα.

Τα κείμενα, εξάλλου, είναι μέρη των λόγων (discourses)¹⁷ και διακρίνονται με τη σειρά τους σε κειμενικά είδη (genres)¹⁸. Το μικρο-επίπεδο ανάλυσης των κειμένων συνδυάζεται από την Κ.Α.Λ. με το μακρο-επίπεδο ανάλυσης των κοινωνικών δομών και σχέσεων εξουσίας (Στάμου, 2014: 150-151). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σπουδαιότητα του ευρύτερου κοινωνικοπολιτικού πλαισίου (context) το οποίο πρέπει να συνεξετάζεται. Πολλές φορές ένα στοιχείο αποσπάται από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (αποπλαισίωση-decontextualization) και μεταφέρεται σε νέο, οπότε το στοιχείο αυτό αποκτά νέο νόημα (αναπλαισίωση-recontextualization) (Fairclough, 2020:56).

Η Λ.Ι.Π., εξάλλου, μία από τις σημαντικότερες σχολές που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της Κ.Α.Λ., δίνει έμφαση όχι μόνο στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο του λόγου αλλά και στο ιστορικό. Σύμφωνα με την κυριότερη εκπρόσωπό της, Ruth Wodak (2015), ο λόγος γίνεται αντιληπτός ως ένα πλέγμα σημειωτικών πρακτικών σε συγκεκριμένα πεδία κοινωνικής δράσης, άμεσα εξαρτημένων από το συγκεκριμένο στο οποίο βρίσκονται (context-dependent semiotic practices) και το οποίο μελετάται σε τέσσερα επίπεδα: το άμεσο γλωσσικό συγκεκριμένο (the current context), τις διακειμενικές και διαλογικές σχέσεις (intertextual and inderdiscursive relations), τις κοινωνικές μεταβλητές και θεσμικά πλαίσια ενός συγκεκριμένου καταστασιακού συγκεκριμένου (a text-internal co-text), το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και ιστορικό πλαίσιο (the sociopolitical/historical context) (Reisigl & Wodak, 2001: 41).

---

¹⁷ Π.χ. ένας λόγος για την κλιματική αλλαγή πραγματοποιείται μέσα από μια σειρά από είδη και κείμενα, πχ. τηλεοπτικές αντιπαραθέσεις, οδηγίες για τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας, λόγους ή διαλέξεις από κλιματολόγους, διαδικτυακά σχόλια σε άρθρα εφημερίδων κ.λ.π. (Reisigl & Wodak, 2020:152).

¹⁸ Κειμενικά είδη, σημειωτικά, δηλαδή, είδη δράσης και αλληλεπίδρασης, μπορεί να είναι για παράδειγμα οι ειδησεογραφικές ή οι επαγγελματικές συνεντεύξεις, τα ρεπορτάζ και τα κύρια άρθρα, οι τηλεοπτικές και οι διαδικτυακές διαφημίσεις (Fairclough, 2020:55).

Η Λ.Ι.Π. εστιάζει στο κείμενο, γραπτό, προφορικό ή οπτικό και η ανάλυση λαμβάνει χώρα σε τρεις διαστάσεις: α) εντοπίζεται το ιδιαίτερο περιεχόμενο ή θέμα ενός συγκεκριμένου λόγου (entry level analysis) β) ερευνώνται οι στρατηγικές λόγου (discursive strategies) γ) εξετάζονται τα γλωσσικά μέσα (linguistic means) και οι γλωσσικές πραγματώσεις (linguistic realizations) αυτών των περιεχομένων και στρατηγικών. Με τον όρο στρατηγική, εξάλλου, εννοούμε ένα σκόπιμο σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό σχέδιο πρακτικής (συμπεριλαμβανομένων των πρακτικών λόγου) που υιοθετεί κανείς για να επιτύχει έναν ιδιαίτερο κοινωνικό, πολιτικό, ψυχολογικό ή γλωσσικό στόχο (Reisigl & Wodak, 2020:160).

Οι στρατηγικές λόγου περιλαμβάνουν τη στρατηγική αναφοράς/ονομάτισης (referential/nomination strategies), που αφορά τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η γλωσσική αναφορά στα πρόσωπα ή τα γεγονότα, τη στρατηγική κατηγορήσης (predicational strategies), η οποία αφορά τα χαρακτηριστικά, τα γνωρίσματα και τις αξίες που αποδίδονται στα παραπάνω πρόσωπα, γεγονότα κ.τ.λ., την επιχειρηματολογία (argumentation), την προοπτικοποίηση (perspectivization), δηλ. την άποψη του ομιλητή και την εμπλοκή του (μέσω π.χ. δείξης, εισαγωγικών, μεταφοράς κ.λ.π.) και την όξυνση (intensification) ή άμβλυνση (mitigation), αν δηλ. τα αντίστοιχα εκφωνήματα διατυπώνονται με ένταση ή μετριασμένα (π.χ. μέσα από σχήματα υπερβολής ή λιτότητας, υποκοριστικά ή μεγεθυντικά κ.λ.π.).

Η επιχειρηματολογία σκοπό έχει να πείσει τους αποδέκτες για την ορθότητα των διατυπούμενων απόψεων. Για την ανάλυση των επιχειρημάτων σημαντική έννοια στη Λ.Ι.Π. είναι αυτή των τόπων. Οι τόποι θεωρούνται μέρος της επιχειρηματολογίας που ανήκουν στις απαραίτητες προκείμενες και συνδέουν το επιχείρημα με το συμπέρασμα. Καθώς δεν εκφράζονται πάντα ρητά, μπορούν να γίνουν σαφείς ως υποθετικές ή αιτιολογικές φράσεις π.χ. αν Χ, τότε Ψ, ή Ψ επειδή Χ. Οι τόποι είναι είτε λογικοί είτε παραπλανητικοί (fallacies). Έχοντας την αφετηρία τους στον Αριστοτέλη¹⁹ οι τόποι δίνουν στον ερευνητή την ευκαιρία να αναγνωρίσει και να συστηματοποιήσει τα χρησιμοποιούμενα επιχειρήματα, χωρίς όμως να περιορίζονται σε προκαθορισμένες ταξινομήσεις αφού προκύπτουν από τα

---

¹⁹ Κατά τη Μπουκάλα (2020) για τον Αριστοτέλη οι τόποι συνδέονται με το ένδοξον, την κοινή γνώση, η οποία μπορεί πάντα να αμφισβητηθεί.

επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται στον υπό εξέταση λόγο και με βάση τα εκάστοτε εμπειρικά δεδομένα (Μπουκάλα, 2020: 305).

Καθώς, όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω, στο επίκεντρο της Κ.Α.Λ. είναι η σχέση λόγου, ιδεολογίας και εξουσίας, στοιχείο που την διαφοροποιεί από άλλες προσεγγίσεις ανάλυσης λόγου, επιλέγεται ως το κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο για τη μελέτη του πολιτικού λόγου όπου κατεξοχήν εκφράζονται ιδεολογικές θέσεις και τίθενται ζητήματα κοινωνικής εξουσίας και ανισότητας. Η χρήση της στα προεκλογικά μανιφέστα των δύο ακροδεξιών κομμάτων μας βοηθάει να αντιληφθούμε πώς μέσα από τον λόγο που εκφέρουν τα κόμματα, προωθούν την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό ορισμένων ομάδων.

Τα ειδικότερα μεθοδολογικά εργαλεία της παρούσας εργασίας αντλούνται από τη Λογοϊστορική (Discourse Historical Approach) σχολή της Κ.Α.Λ., η οποία προσφέρει στον αναλυτή ένα συστηματικό, τρισδιάστατο μοντέλο ανάλυσης του κειμένου όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω. Έτσι, στα υπό εξέταση προεκλογικά μανιφέστα των δύο κομμάτων, ύστερα από μία παρουσίαση των θεματικών περιεχομένων των δύο προγραμμάτων, επιχειρείται μία εις βάθος ανάλυση (in-depth analysis) με έμφαση σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής: οικονομία, εξωτερική πολιτική, μετανάστευση, δημόσια τάξη και ασφάλεια, κοινωνικό κράτος.

Στη συνέχεια, εκκινώντας από τη μικροδομή των δύο προγραμματικών κειμένων, τις λεξιλογικές επιλογές ή άλλες γλωσσικές πραγματώσεις, εξετάζονται οι στρατηγικές λόγου που αξιοποιούνται κάθε φορά. Ειδικότερα ερευνάται πως μέσα από τη στρατηγική της ονομάτισης τα δύο κόμματα δημιουργούν έναν ριζικό διαχωρισμό ανάμεσα στον εαυτό και τα μέλη της ομάδας τους από τη μία, και όσους δεν είναι μέλη της ομάδας αυτής από την άλλη, ενώ μέσα από τη στρατηγική της κατηγορήσεως αναπαριστούν με θετικό τρόπο τον εαυτό τους και με αρνητικό τρόπο του άλλους, προκειμένου να νομιμοποιήσουν στη συνέχεια τα μέτρα αποκλεισμού τους. Επίσης, παρουσιάζονται τα κυριότερα επιχειρηματολογικά σχήματα που χρησιμοποιούν τα δύο κόμματα, καθώς και οι τόποι στους οποίους στηρίζουν τα επιχειρήματά τους προκειμένου να πείσουν για την ορθότητα των θέσεων τους. Λόγω της έκτασης των προγραμμάτων, αναπόφευκτα η εργασία δεν εξαντλεί την ανάλυση των χρησιμοποιούμενων στρατηγικών και επιχειρημάτων αλλά εστιάζει σε ένα μικρό, αλλά ενδεικτικό, μέρος τους.

Εμείς/οι άλλοι στον λόγο των δύο υπό μελέτη πολιτικών κομμάτων

Το ολιγοσέλιδο πρόγραμμα της Χ.Α. φέρει τον τίτλο «Οι θέσεις μας, προτάσεις για μια νέα εθνική πολιτική». Στο εξώφυλλο παρατίθεται μία εικόνα που απεικονίζει μια τεράστια ελληνική σημαία την οποία κρατά ένα μέλος της Χ.Α., οπτικό μήνυμα με σαφή συμβολισμό. Στην πρώτη σελίδα του προγράμματος, εξάλλου, προβάλλεται η φωτογραφία του γενικού της γραμματέα Ν. Μιχαλολιάκου και δίνονται πληροφορίες για την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή του, ενώ στην τελευταία σελίδα απεικονίζεται μία συγκέντρωση των μελών του κόμματος, όπου και πάλι οι ελληνικές σημαίες δεσπόζουν. Μία πρώτη ανάλυση του προγράμματος της Χ.Α. (entry level analysis) μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τις κύριες θεματικές στις οποίες αυτό αναφέρεται. Πρόκειται για την οικονομική κατάσταση της χώρας, στο σύνολο της και σε επιμέρους τομείς, την πολιτική κατάσταση, την εθνική πολιτική, την εγκληματικότητα, την ασφάλεια, τη λαθρομετανάστευση, την πολιτιστική αλλοτρίωση, την παιδεία. Αυτά τα κύρια θέματα λόγου είναι αλληλένδετα, αφού όλα σχετίζονται με την πολύπλευρη κρίση την οποία διέρχεται η χώρα και τις διαδικασίες αφανισμού του έθνους.

Οι σημαντικότεροι κοινωνικοί δρώντες ονοματίζονται στο κείμενο ρητά. Από τη μία μεριά είναι η Χρυσή Αυγή, η οποία αυτοπροσδιορίζεται, ήδη από τις πρώτες γραμμές του προγράμματός της, με έντονους χαρακτήρες, ως ένα «*Κίνημα Λαϊκό και Εθνικιστικό, με δομές, αρχές και θέσεις*», που «*απορρίπτει τις ξεπερασμένες ιδεολογίες και τα κατασκευασμένα ιδεολογήματα που τεχνητά χωρίζουν τον λαό μας*» (Χ.Α., 2012:2,6). Από την άλλη είναι τα κόμματα του «πολιτικού κατεστημένου» το οποίο απαρτίζουν τόσο «τα κόμματα της συγκυβέρνησης όσο και τα κόμματα της λεγόμενης αριστεράς», και πίσω από αυτά οι «ξένοι εντολείς», το «διεθνές ανθελληνικό σύστημα». Μέρος του πολιτικού συστήματος είναι και τα μέσα ενημέρωσης (Χ.Α., 2012: 5), που ελέγχονται από «μεγαλοεργολάβους της διαπλοκής, τους γνωστούς νταβατζήδες και το σύστημα της παγκοσμιοποίησης», τα οποία κάνουν «χυδαία» προπαγάνδα, παραπληροφρώντας και τρομοκρατώντας τον ελληνικό λαό. Το κράτος, το διεθνές τραπεζικό σύστημα, οι πολυεθνικές, συμπληρώνουν το κατεστημένο στο οποίο δεν αντιστέκεται κανείς αφού ακόμα και

τα συνδικάτα είναι «ελεγχόμενα», και οι όποιες αντιρρήσεις προβάλλονται από τα κόμματα της βουλής είναι για λόγους «αντιπολιτευτικούς».

Στο πολιτικό αυτό σύστημα αποδίδονται κατηγορήσεις όπως «αμαρτωλό», «σάπιο και διεφθαρμένο», που πλαισιώνεται από «ανίκανους αλλά πρόθυμους» να το υπηρετούν, και το οποίο «γαντζωμένο στην εξουσία, εκτελεί όλες τις εντολές εξάρτησης και υποταγής ξεπουλώντας την πατρίδα», εξυπηρετώντας «το πολιτικό παιχνίδι εξαπάτησης του λαού». Το πολιτικό σύστημα και οι ξένοι εντολείς του «μεθοδεύει τον διαμελισμό και την συρρίκνωση της πατρίδας μας», κάνει την ελληνική κοινωνία να «συνθλίβεται κάτω από τη βαρβαρότητά» του επί δεκαετίες, και είναι υπεύθυνο για την «πληθυσμιακή αλλοίωση» και τη «διάλυση» της Ελληνικής κοινωνίας.

Το αποτέλεσμα φυσικά είναι ολέθριο: «η εθνική κυριαρχία παραχωρείται», «η εδαφική ακεραιότητα αμφισβητείται», η πατρίδα βρίσκεται «υπό κατοχή», «ξεπουλιέται», το έθνος οδηγείται σε αφανισμό. Ένα καταστροφικό σενάριο απειλής του έθνους, επομένως κατασκευάζεται. Οι λεξιλογικές επιλογές, κάποιες φορές μάλιστα η χρήση ανεπίσημου λόγου («γνωστοί νταβατζήδες»), η χρήση της ενεργητικής φωνής η οποία υποδεικνύει ευθέως τους υπεύθυνους της τραγικής κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει η χώρα, (π.χ. «... την διάλυση της Ελληνικής Κοινωνίας που προωθούν τόσο τα κόμματα της συγκυβέρνησης όσο και της λεγόμενης αριστεράς», Χ.Α., 2012:2) αλλά και η συχνή χρήση μεταφορών («η ελληνική κοινωνία συνθλίβεται κάτω από τη βαρβαρότητα», «πληθυσμιακή αλλοίωση», «διάλυση», «σάπιο», «σαθρό και διαλυμένο», «γαντζωμένο», «ξεπουλιέται», «υπό κατοχή») σκοπό έχουν να προσδώσουν ένταση στους ισχυρισμούς της Χ.Α., και να δημιουργήσουν φόβο μπρος σε έναν τεράστιο και ανεξέλεγκτο για το έθνος κίνδυνο.

Οι ανωτέρω ονομασίες και κατηγορίες που εντοπίζονται στη μικροανάλυση του κειμένου, κατασκευάζουν μία διάκριση ανάμεσα σε «εμάς», τα μέλη του έθνους, και όλους τους «άλλους», που με την ανθελληνική στάση τους συνιστούν εθνική απειλή που πρέπει να καταπολεμηθεί, διάκριση η οποία θεμελιώνεται πάνω στις υπέρτατες αξίες του έθνους, της πατρίδας και του λαού. Οι χρησιμοποιούμενες στρατηγικές ονοματίσεως και κατηγορίσεως, εξάλλου, σχετίζονται και υποστηρίζουν μία επιχειρηματολογία στη βάση της οποίας βρίσκεται καταρχήν

ο τόπος της απειλής που θα μπορούσε σχηματικά να αποδοθεί ως εξής: αν η χώρα βρίσκεται μπροστά σε τέτοιον, ανεξέλεγκτο κίνδυνο, τότε πρέπει να δράσει ώστε να αποφύγει τον κίνδυνο αυτόν, ψηφίζοντας την Χ.Α. Ακολούθως, ο τόπος της ευθύνης, σύμφωνα με τον οποίο «αν η πατρίδα αντιμετωπίζει κίνδυνο από όλα τα άλλα πολιτικά κόμματα, τότε μόνο η Χ.Α. μπορεί να αγωνιστεί για να προστατέψει τον ελληνικό λαό».

Η Χ.Α. ζητά, λοιπόν, επιτακτικά από τους Έλληνες και τις Ελληνίδες που αγαπούν την πατρίδα να «αναλογιστούν την ευθύνη που έχουν απέναντι στην ιστορία, την πατρίδα, τον εαυτό τους και τις επόμενες γενεές», και καλεί τον λαό να «αναγνωρίσει τις μέχρι τώρα λάθος επιλογές και να βρει την λύση έξω από τα υπάρχοντα κόμματα του κοινοβουλίου». Δηλώνει «στην πρώτη γραμμή του αγώνα» για τη σωτηρία της πατρίδας, ενσαρκώνοντας τη «δυναμική ηγεσία που θα οδηγήσει το έθνος στην ανάταση, την ανάπτυξη και την αναγέννηση».

Το πρόγραμμα του ΛΑ.Ο.Σ. έχει τον τίτλο «Λαός²⁰. Βασικές θέσεις και βασικές προγραμματικές κατευθύνσεις» και είναι πολύ πιο εκτενές από ότι αυτό της Χ.Α. Στο εξώφυλλο προβάλλεται η εικόνα του αρχηγού του Γ. Καρατζαφέρη, γνωστού από τις τηλεοπτικές του εμφανίσεις, εικόνα που επαναλαμβάνεται και στην τελευταία σελίδα του προγράμματος. Τα κύρια θέματα που μπορεί να εντοπίσει κανείς είναι η παρουσίαση της ταυτότητας του κόμματος, η ιδεολογία του, οι θέσεις του για το σύνταγμα και τους θεσμούς, η αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης της χώρας και η εξήγηση της, η εξωτερική πολιτική, η εθνική άμυνα, η δικαιοσύνη, η ασφάλεια και δημόσια τάξη, η υγεία, ο πολιτισμός, και η οικονομία σε κάθε επιμέρους δραστηριότητά της.

Ο ΛΑ.Ο.Σ. αυτοχαρακτηρίζεται ως ένα κόμμα «απόλυτα δημοκρατικό» και «γνήσια πατριωτικό», με βασικό γνώμονα την αγάπη για την πατρίδα, που απευθύνεται σε όλους τους πατριώτες και πατριώτισσες ανεξαρτήτως ιδεολογικής προέλευσης και κοινωνικού-στρώματος. Ακόμη, ως «αυθεντικά λαϊκό» και όχι «λαϊκιστικό», που προτάσσει την προστασία των μη προνομιούχων Ελλήνων και την ασφάλεια και ευημερία όσων ζουν νόμιμα στην Ελλάδα. Επίσης, ως ένα «ελληνοκεντρικό» κόμμα, που η πολιτική του διαπνέεται από το Ελληνικό πνεύμα,

---

²⁰ Στην τελευταία μάλιστα σελίδα διευκρινίζεται: «...ΛΑ.Ο.Σ. με τον τόνο στο όμικρον όπως στη λέξη «λαός»...»

τις ελληνικές αξίες και την ελληνική κουλτούρα, και εστιάζει στα μακροχρόνια συμφέροντα του Έθνους, της χώρας και του λαού. Είναι ένα κόμμα που δεν έχει εξαρτήσεις από κανενός είδους συμφέροντα και ως εκ τούτου μπορεί να δρα αδέσμευτα προς το συμφέρον των Ελλήνων. Τέλος, είναι το μόνο ελληνικό κόμμα που πρεσβεύει τον πατριωτικό παρεμβατισμό (ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 2).

Ο «πατριωτικός παρεμβατισμός» προσδιορίζεται ως ένα «διαταξικό και διαστρωματικό κίνημα Ελληνίδων και Ελλήνων πατριωτών» που συμμετέχουν ουσιαστικά, παρεμβαίνουν και αγωνίζονται για το καλό της Πατρίδας, η οποία αποτελεί υπέρτατη αξία, μακριά από λογικές υλικού ατομικού κέρδους. Εναντιώνεται στα άκρα (αριστερά και δεξιά) και τη διχαστική δράση την οποία αυτά προάγουν και επιδιώκει να επιλύονται με διάλογο οι όποιες φυσιολογικές αντιθέσεις τάξεων και συμφερόντων στην κοινωνία. Αντιτίθεται τόσο στην εμμονή για ταξική πάλη της αριστεράς όσο και στην «αντιπολίτευση για την αντιπολίτευση» των «τζακιών» του δικομματισμού». Η ενοποιητική δράση μέσα στην κοινωνία, η παραδειγματική ζωή των πολιτών, ο παραμερισμός του ατομικού συμφέροντος για το συλλογικό, η παρέμβαση εντός των ορίων της νομιμότητας για αποτροπή άδικων πράξεων, η παροχή βοήθειας στα μη προνομιούχα στρώματα, η καταγγελία του αντιπατριωτικού, υλιστικού προκλητικού πλουτισμού είναι, μεταξύ άλλων, στοιχεία του πατριωτικού παρεμβατισμού. Το ίδιο και η αντίθεση στην διαπλοκή, τη διαφθορά, την εγκληματικότητα, την παραοικονομία, και η πίστη στις πανανθρώπινες αξίες του Ελληνισμού, του Ανθρωπισμού και της Χριστιανικής Θρησκείας (ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 4).

Ο ΛΑ.Ο.Σ., επομένως, εμφανίζεται να υπερβαίνει την παραδοσιακή διάκριση αριστεράς/δεξιάς και τις υπάρχουσες ταξικές και τις κοινωνικές διαιρέσεις, στοιχείο χαρακτηριστικό των λαϊκιστικών ριζοσπαστικών ακροδεξιών κομμάτων (Wodak, 2015:21). Προσπαθεί, επίσης, με έμφαση να διαφοροποιηθεί από τα άλλα κομματικά σχήματα (Χ.Α. και Ανεξάρτητοι Έλληνες) που στις εθνικές εκλογές του 2012 διεκδικούν την ακροδεξιά ψήφο²¹.

---

²¹ Χαρακτηριστικά αναφέρεται: ο Πατριωτικός Παρεμβατισμός «διαφοροποιείται σαφώς από άλλα σχήματα που επικαλούνται γενικόλογα την Πατρίδα», ή «είναι πολύ πιο συγκεκριμένη και απαιτητική έννοια από τον γενικό Πατριωτισμό και αγάπη προς την πατρίδα και υπηρετείται σήμερα από κανένα άλλο κόμμα» (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:4).

Ο ΛΑ.Ο.Σ. διατείνεται ότι η συμμετοχή του στην κυβέρνηση συνεργασίας υπαγορεύτηκε από συναίσθηση ευθύνης, «για να βάλουμε φρένο στην κατηφόρα και για να αποτρέψουμε την κατάρρευση της χώρας» και πραγματοποιήθηκε υπό όρους²² οι οποίοι δεν τηρήθηκαν, γεγονός που οδήγησε στην αποχώρηση του. Δηλώνει, επίσης, μια πολιτική δύναμη με διαχρονικές αξίες και αρχές, έτοιμη να προσφέρει από όποια θέση της ορίσουν οι Έλληνες πολίτες, είτε ως κυβέρνηση είτε ως αντιπολίτευση (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:3).

Η κατάσταση της χώρας παρουσιάζεται ως εξαιρετικά ζοφερή. Χαρακτηριστικά, στην τελευταία σελίδα του προγράμματος, ο αρχηγός του κόμματος, απευθυνόμενος μάλιστα άμεσα²³ στους ψηφοφόρους, σε α' ενικό πρόσωπο («επαναλαμβάνω»), αναφέρει:

«Η κατάσταση της χώρας, επαναλαμβάνω, δεν ήταν ποτέ έτσι και δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει έτσι. Είναι ένα κοινό κατόρθωμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της Ν.Δ. από κοινού. Όλοι αυτοί πήραν μία κραταιά χώρα που το 1974 το, τότε, χιλιάρικο περνούσε σε όλες τις αγορές του κόσμου και έφθασαν σήμερα να μην έχουμε τη δυνατότητα να εξοφλήσουμε αυτά τα οποία χρωστάμε» (ΛΑ.Ο.Σ, 2012:20).

Μέσα από τον τόπο της επιβάρυνσης, σύμφωνα με τον οποίο αν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Ν.Δ. κυβερνούν από κοινού τη χώρα από το 1974, τότε αυτά είναι υπεύθυνα για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα, εγκαλούνται τα δύο μεγάλα κόμματα τα οποία επιδεικνύουν ενδοτισμό στα ξένα κέντρα αποφάσεων θέτοντας τη χώρα σε μεγάλο κίνδυνο.

Η Ελλάδα, ωστόσο, «πρέπει να σωθεί και είναι θέμα χρόνου το να αναλάβουμε να σώσουμε τη χώρα». Μέσα από τον τόπο της ευθύνης που μπορεί να αποδοθεί από το υποθετικό σχήμα «αν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Ν.Δ. οδήγησαν τη χώρα

---

²² «Συμμετείχαμε για να βάλουμε φρένο στην κατηφόρα και για να αποτρέψουμε την κατάρρευση της χώρας, θέτοντας τρεις απαρέγκλιτες προϋποθέσεις: α) να μη μειωθούν οι μισθοί και οι συντάξεις β) να μην παραχωρηθεί η εθνική κυριαρχία και να μην καταληστευθεί ο ορυκτός μας πλούτος και γ) να καταργηθεί ο νόμος που δίνει Ελληνική υπηκοότητα σε λαθρομετανάστες. Οι προϋποθέσεις αυτές δεν τηρήθηκαν και για το λόγο αυτό αποχωρήσαμε» (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:3)

²³ Στην αμεσότητα συμβάλλει και η προβολή της φωτογραφίας του Γ. Καρατζαφέρη καθώς παρατίθεται απόσπασμα από προεκλογική του ομιλία.

σε αυτή την κατάσταση, τότε ο ΛΑ.Ο.Σ είναι η μόνη πολιτική δύναμη που μπορεί να σώσει τη χώρα», ο ΛΑ.Ο.Σ. αυτοπροβάλλεται ως η μόνη ηγεσία που θα προασπίσει τα συμφέροντα της χώρας. Η ίδρυση του κόμματός, άλλωστε, υπήρξε απόρροια της ανάγκης για σωτηρία της χώρας και ανατροπή του «σάπιου κατεστημένου που καταδυναστεύει τη χώρα μας και την οδηγεί σε βαθμιαίο αφελληνισμό και υποδούλωση».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι απουσιάζουν από το μανιφέστο του ΛΑ.Ο.Σ. οι έντονα αρνητικοί χαρακτηρισμοί τόσο για τα κόμματα του κατεστημένου όσο και για τους άλλους κοινωνικούς δρώντες. Τις περισσότερες φορές η όποια κριτική στους άλλους ασκείται περισσότερο έμμεσα και υπαινικτικά²⁴. Επιδεικνύεται με τον τρόπο αυτό μια μετριοπάθεια που σχετίζεται με το γεγονός ότι έχει υπογράψει το μνημόνιο και συμμετείχε στην κυβέρνηση Παπαδήμου, από τον Νοέμβριο του 2011 έως τον Μάιο του 2012 μαζί με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τη Ν.Δ., δύο κόμματα εναντίον των οποίων καταφερόταν τα προηγούμενα χρόνια αντλώντας τους ψηφοφόρους του κυρίως ανάμεσα σε όσους ήθελαν να τα αποδοκιμάσουν (Γεωργιάδου, 2019α: 165).

Και ενώ ο ΛΑ.Ο.Σ. επιδιώκει να φανεί ότι υπερβαίνει τις παραδοσιακές πολιτικές και κοινωνικές διακρίσεις, συσπειρώνοντας τους πατριώτες και πατριώτισσες «με βασικό γνώμονα την αγάπη για την πατρίδα μας, την Ελλάδα», απορρίπτει όσους συντάσσονται με την παγκοσμιοποίηση και τη Νέα Τάξη Πραγμάτων, στοιχείο της οποίας συνιστά η πολυπολιτισμικότητα, και συνακόλουθα, η θρησκευτική διαφορετικότητα, δημιουργώντας έτσι μία νέα διάκριση που συνδέεται με τον φόβο από την παγκοσμιοποίηση και την αποτυχία των καθεστωτικών κομμάτων να διευθετήσουν τα συνακόλουθα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα (Wodak, 2015:21). Η εθνική ταυτότητα βρίσκεται και πάλι στη βάση αυτής της διάκρισης και του αποκλεισμό όσων δεν μοιράζονται τις αξίες με τις οποίες αυτή συνδέεται. Η επιχειρηματολογία στηρίζεται στον τόπο της απειλής σύμφωνα με τον οποίο αν η χώρα κινδυνεύει να χάσει την εθνική της ταυτότητα λόγω της πολυπολιτισμικότητας, τότε πρέπει να δράσει με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφύγει τον κίνδυνο, μέσω της ψήφου στον ΛΑ.Ο.Σ.

---

²⁴Είναι χαρακτηριστικό ότι στο εικοσασέλιδο πρόγραμμα του ΛΑ.Ο.Σ. μόλις δύο φορές κατονομάζονται ευθέως το ΠΑ.ΣΟ.Κ και η Ν.Δ. από κοινού και μία επιπλέον φορά η Ν.Δ.

Οι θέσεις της Χ.Α. σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής

Ξεκινώντας από τον τομέα της οικονομίας²⁵ μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι η Χ.Α. στο πρόγραμμά της κάνει ελάχιστες αναφορές στο κύριο διακύβευμα των εκλογών του 2012 που δεν ήταν άλλο από την τομή μνημόνιο-αντιμνημόνιο. Έχοντας, ωστόσο, ταχθεί με τις αντιμνημονιακές δυνάμεις ζητά «καταγγελία του Μνημονίου και όλων των δανειακών συμβάσεων που δέσμευσαν την χώρα μας» (Χ.Α., 2012:7), καθώς το συνδέει όχι μόνο με την οικονομία αλλά και με την εθνική υπόσταση («εθνοκτόνο μνημόνιο»). Η οικονομική κατάσταση της χώρας περιγράφεται ως εξής:

«Με μοχλό επιβολής το διεθνές τραπεζικό σύστημα παραχωρήθηκε η εθνική μας κυριαρχία. Η εδαφική μας ακεραιότητα αμφισβητείται. Η δημόσια περιουσία εκποιείται. Ο ενεργειακός πλούτος δεσμεύεται. Με βίαιο τρόπο συνθλίβονται όλα τα εισοδήματα. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις κλείνουν. Εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες οδηγούνται στην ανεργία. Οι συνταξιούχοι -από το πάλαι ποτέ «περήφανα γηρατειά»- ζουν στην εξαθλίωση» (Χ.Α., 2012:7).

Στο σημείο αυτό οι κυριότεροι κοινωνικοί δρώντες του κειμένου, (εμείς) οι Έλληνες, κατονομάζονται ρητά και παρουσιάζονται να βιώνουν μια οικονομική κατάσταση η οποία αξιολογείται όχι μόνο ως ιδιαιτέρως ζοφερή αλλά και απειλητική για την εθνική τους υπόσταση. Στην περιγραφή αυτής της κατάστασης ως ζοφερής, συμβάλλει ιδιαίτερα η χρήση της μεταφοράς («με βίαιο τρόπο συνθλίβονται όλα τα εισοδήματα») μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η μετάδοση στους αποδέκτες, χωρίς καν να γίνεται αντιληπτό από αυτούς, ενός κλίματος φυσικής απειλής που επιφέρει ανάλογη ένταση συναισθημάτων και αύξηση του φόβου (Μπουτουλούση, 2020).

Την κακή αυτή κατάσταση των Ελλήνων, συνδέει υπόρρητα με την παρουσία μεταναστών οι οποίοι συμβάλλουν στην αύξηση της ανεργίας («Εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες οδηγούνται στην ανεργία»). Αυτό φαίνεται περισσότερο ξεκάθαρα

---

²⁵ Στο πρόγραμμα της ΧΑ. δεν υπάρχει ξεχωριστή ενότητα για την οικονομία αλλά οι θέσεις της φαίνονται κυρίως στην ενότητα «η απαξίωση της εθνικής παραγωγής» (Χ.Α. 2012:3) όπου συμπεριλαμβάνονται και άλλα θέματα όπως η παιδεία.

όταν γίνεται λόγος για την ελληνική ναυτιλία, μια παγκόσμια δύναμη που αντί να προσδώσει στη χώρα διεθνή ισχύ και να γίνει μοχλός ανάπτυξης της οικονομίας μεθοδευμένα απαξιώθηκε, ενώ οι ναυτικοί μας «αντί να είναι περιζήτητοι, αντικαταστάθηκαν από τριτοκοσμικούς και οδηγήθηκαν στην ανεργία και την εξαθλίωση» (Χ.Α., 2012:3). Θεωρεί ότι συστηματικά και σκόπιμα, για λόγους εξυπηρέτησης ξένων συμφερόντων, εκτός από τη ναυτιλία «απαξιώθηκαν» και όλοι οι άλλοι τομείς της εθνικής παραγωγής, γεγονός που οδήγησε σε καταστροφή του παραγωγικού ιστού της χώρας (γεωργία, βιομηχανία, κλωστοϋφαντουργία) και μετέτρεψε την οικονομία σε μεταπρατική και εισαγωγική, υπονομεύοντας την εσωτερική της επάρκεια και οδηγώντας σε εισαγωγή ακόμα και των βασικών ειδών καθημερινής ανάγκης όπως είναι το ψωμί. Η όποια βιομηχανική παραγωγή υπάρχει, εξάλλου, ελέγχεται από τα συμφέροντα του «παγκόσμιου νέου αποικιακού συστήματος» ενώ τα ελληνικά προϊόντα αντικαθίστανται από τα εισαγόμενα.

Απέναντι λοιπόν στους Έλληνες υπονοείται ότι στέκονται όσους τους επιβουλεύονται, οι ανθέλληνες. Αξιοποιώντας τις στρατηγικές ονομάτισης και κατηγορίσης, επομένως, η Χ.Α. αφενός καθιστά σαφή τον διαχωρισμό ανάμεσα σε «εμάς» και τους «άλλους», μεταξύ των οποίων οι μετανάστες, που παρουσιάζονται ως υπαίτιοι για την παρακμή των Ελλήνων.

Προτείνει, λοιπόν, μία εθνική πολιτική για την έξοδο από την κρίση που «επιβλήθηκε» στην πατρίδα μας», η οποία συνίσταται στην αξιοποίηση των τεράστιων πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας που μπορούν όχι μόνο να λύσουν τα οικονομικά της προβλήματα αλλά και να την καταστήσουν κραταιή οικονομικά σε διεθνές επίπεδο. Ένας τέτοιος στόχος, όμως, για να υλοποιηθεί, προϋποθέτει πραγματική «εθνική ηγεσία και κάθαρση της πολιτικής ζωής της χώρας από τους υπηρέτες ξένων συμφερόντων» (Χ.Α, 2012: 6).

Επίσης, προτείνει (Χ.Α., 2012:8) «ειδικά προγράμματα για την στήριξη της αγροτικής παράγωγης, της βιοτεχνίας, των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, των επαγγελματιών και των νέων», χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει σε τι ακριβώς συνίστανται αυτά τα προγράμματα, καθώς και νέο σταθερό φορολογικό πλαίσιο. Επίσης, δίνει έμφαση στην «κατάργηση» της σπατάλης, που συνίσταται σε δραστική μείωση των κυβερνητικών εξόδων και των αμοιβών των πολιτικών, την κατάργηση

των «μυστικών κονδυλίων της διαπλοκής», την απαγόρευση της χορηγίας σε «ημέτερους» και της χρηματοδότησης οργανισμών που δεν εξυπηρετούν τα εθνικά συμφέροντα (Χ. Α., 2012:7).

Για το κράτος ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί να είναι τροχοπέδη αλλά ατμομηχανή ανάπτυξης, και ότι δεν μπορεί να υπάρξει ισχυρή οικονομία χωρίς την ιδιωτική πρωτοβουλία. Προτείνει «οι στρατηγικοί τομείς της οικονομίας να ελέγχονται από το εθνικό κράτος» ενώ και στον ευρύτερο δημόσιο τομέα η πλειοψηφία των μετοχών να παραμένει στον έλεγχο του δημοσίου. Η αγροτική τράπεζα θα πρέπει να κρατικοποιηθεί προκειμένου να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης της αγροτικής παραγωγής, ενώ το τραπεζικό σύστημα θα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί σε αναπτυξιακό και κοινωνικό.

Στην εξωτερική πολιτική το προεκλογικό πρόγραμμα της Χ.Α. αφιερώνει μόλις μια μικρή ενότητα λίγων γραμμών (Χ.Α., 2012:9) όπου τονίζει την ανάγκη για σύναψη συμμαχιών με χώρες που σέβονται την ιστορία μας και εξασφαλίζουν τα δίκαια και τα συμφέροντα του έθνους μας καθώς και για δημιουργία Κέντρου Έρευνας Ανθελληνικών Δραστηριοτήτων. Οι θέσεις της φαίνονται στην ενότητα «εθνικά θέματα» (Χ.Α., 2012: 8-9) και συνιστούν μια εξωτερική πολιτική άκρως εθνικιστική, αλυτρωτική και επεκτατική.

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, το ζήτημα της ονομασίας της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας η Χ.Α. αναφέρεται στην ιστορία λέγοντας ότι η Μακεδονία, συνέβαλε τα μέγιστα στη δημιουργία και διάδοση του ελληνικού πολιτισμού και κατακτήθηκε από «βαρβάρους που εισέβαλαν μετά από εκατοντάδες χρόνια», καθώς και ότι τμήματα της «παραμένουν εκτός εθνικού κορμού και οι Έλληνες που ζουν εκεί μεθοδικά διώκονται». Με βάση τον τόπο της ιστορίας και την επαναπλαισίωση και απομόνωση ιστορικών αναφορών, σε συνδυασμό και με τον τόπο απειλής («αν οι ανθέλληνες της παγκοσμιοποίησης χρησιμοποιούν τα ανδρείκελα του μορφώματος των Σκοπίων προκειμένου να αλλοιώσουν την ιστορική αλήθεια και να συρρικνώσουν τον Ελληνισμό και την Ελλάδα, τότε αυτή πρέπει να αντιδράσει, ψηφίζοντας Χ.Α.») δικαιολογεί τη θέση της, η οποία μάλιστα αναγράφεται με έντονους χαρακτήρες: «Καμιά υποχώρηση για την Μακεδονία μας» (Χ.Α., 2012: 8). Ακόμη προτείνει να «χαρακτηρίζεται αδίκημα εσχάτης προδοσίας για όποιους πολιτικούς ή μη τολμήσουν να υποκύψουν και ως

εχθρική ενέργεια κατά του Ελληνισμού για όσους το αναγνωρίζουν με το κάλπικο όνομά του» (Χ.Α., 2012:8). Η χρήση του όρου «βάρβαροι» κάνει πιο έντονη τη διχοτόμηση ανάμεσα στα μέλη της έσω και της έξω-ομάδας ενώ με τη χρήση της κτητικής αντωνυμίας («Μακεδονία μας»), της μεταφοράς («κάλπικο όνομα»), και την επιλογή όρων όπως «εσχάτη προδοσία» και «εχθρική ενέργεια», η Χ.Α. προσδίδει στους ισχυρισμούς της ένταση, υιοθετώντας τη στρατηγική λόγου της όξυνσης.

Ιστορικές αναφορές κάνει και για τη βόρεια Ήπειρο για την οποία ζητά εφαρμογή των συμφωνηθέντων για την Αυτονομία επικαλούμενη το πρωτόκολλο της Κέρκυρας. Ο απώτερος στόχος διατυπώνεται ρητά, επίσης με έντονους χαρακτήρες, και δεν είναι άλλος από την «απελευθέρωση και ενσωμάτωση στην μητέρα πατρίδα» (Χ.Α., 2012:8), την αλλαγή δηλ. των συνόρων Ελλάδας -Αλβανίας. Δευτερευόντως ζητά μέτρα στήριξης των Ελλήνων της Βορείου Ηπείρου.

Για την Κύπρο λέει ότι «η Κύπρος είναι Ελλάδα», και κάνει λόγο για συνδρομή με κάθε τρόπο «στον αγώνα για την απελευθέρωση των κατεχομένων». Προτείνει, επίσης, την απόδοση της Ελληνικής υπηκοότητας τόσο στους Ελληνοκύπριους όσο και στους Βορειοηπειρώτες προκειμένου να παραμείνουν στις εστίες τους.

Για το Αιγαίο πέλαγος προτείνει την επέκταση των χωρικών υδάτων στα δώδεκα (12) ναυτικά μίλια, άμεση χάραξη της Ελληνικής Υφαλοκρηπίδας και της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), και δημιουργία νησιωτικής Εθνοφρουράς. Τέλος, για την περιοχή της Θράκης το κόμμα προτείνει το κλείσιμο του τουρκικού προξενείου, την «απέλαση των πρακτόρων της Άγκυρας», παράλληλα με ένα «πρόγραμμα συνειδησιακής επανελληνοποίησης των Ελλήνων Πομάκων» αλλά και με υπερσύγχρονη αμυντική θωράκιση του Έβρου.

Ζητά «αποδέσμευση από διεθνούς οργανισμούς που δεν εξυπηρετούν τα εθνικά μας συμφέροντα», λέει «Ναι στην Ευρώπη των Εθνών» (Χ.Α., 2012:7) και θεωρεί, τέλος, ότι οι ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις, αποτελούν τη μόνη εγγύηση για την εθνική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της πατρίδας, τη διαφύλαξη των κυριαρχικών της δικαιωμάτων και την εξασφάλιση των ζωτικών της συμφερόντων (Χ.Α., 2012:6).

Σε ότι αφορά τη Μετανάστευση, η περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης εντάσσεται στην ενότητα του προγράμματος με τον τίτλο «Η πατρίδα μας υπό κατοχή» (Χ.Α., 2012:5). Χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Εκατομμύρια λαθρομετανάστες έχουν εισβάλει και εξακολουθούν να εισβάλουν ανεξέλεγκτα στην χώρα μας. Αλλοιώνουν την πληθυσμιακή σύνθεση, ώστε σε λίγα χρόνια οι Έλληνες να αποτελούμε μειοψηφία στον τόπο μας και από εθνικό κράτος να μετατραπούμε σε πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό, όπως επιβάλλει το διεθνές σύστημα παγκοσμιοποίησης. Η εγκληματικότητα είναι πλέον ανεξέλεγκτη. Ξεχασμένες λοιμώδεις ασθένειες επανεμφανίζονται».

Η Χ.Α., αφού μέσω της ονομάτισης κατασκευάζει και πάλι μία δυαδική αντίθεση (από τη μία οι Έλληνες από την άλλη οι «λαθρομετανάστες»), αναπαριστά στη συνέχεια μέσω της στρατηγικής της κατηγορίσης τους μετανάστες ως κάτι εξαιρετικά επικίνδυνο. Ειδικότερα, τους παρουσιάζει ως μία άμορφη και υπέρμετρη μάζα («εκατομμύρια λαθρομετανάστες»), που πραγματοποιεί εισβολή στη χώρα μας και μάλιστα κατ' εξακολούθηση («έχουν εισβάλει και εξακολουθούν να εισβάλουν»), δημιουργώντας μία κατάσταση εκτός ελέγχου, που θέτει σε κίνδυνο την εθνική συνοχή και ακεραιότητα, τροφοδοτεί την εγκληματικότητα και επαναφέρει ξεχασμένες μεταδοτικές ασθένειες (αιτιακό σχήμα). Αξιοσημείωτη είναι η επιλογή του όρου «λαθρομετανάστες» έναντι του αντίστοιχου «μετανάστες» συλλήβδην για όλους όσους διαμένουν στη χώρα, ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος παραμονής τους. Η επιλογή αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία καθώς ο όρος εξ ορισμού εμπεριέχει κάτι που δε γίνεται σύννομα ενώ η επανάληψή του συμβάλλει στη διαδικασία πειθούς των μαζών και αποτελεί στρατηγική της προπαγάνδας (Arendt, 2004, όπως αναφέρεται σε Μπουκάλα 2020: 309). Επίσης, η υπερβολή («εκατομμύρια»), η χρήση μεταφοράς (εισβολή), η επανάληψη του όρου «ανεξέλεγκτα», η σύνδεση με την εγκληματικότητα και τις ξεχασμένες λοιμώδεις ασθένειες, καθώς και η σύνδεση, σε άλλο σημείο του προγράμματος, με την ανεργία των Ελλήνων, καλλιεργούν ένα κλίμα φόβου μέσα από τον τόπο της απειλής (Μπουκάλα, 2020:309), ο οποίος στηρίζεται στην υποθετική παράφραση

«αν η άφιξη των μεταναστών αποτελεί εισβολή που απειλεί πολύπλευρα την Ελλάδα, τότε η Ελλάδα πρέπει να την αντιμετωπίσει και η Χ.Α. θα το κάνει».

Με τον τρόπο αυτό νομιμοποιούνται πολιτικές που σκοπό έχουν τον αποκλεισμό του άλλου. Προτείνεται, λοιπόν, η απέλαση όλων των «λαθρομεταναστών –εποίκων», καθώς και να γίνει κακούργημα, με υποχρεωτική κοινωνική εργασία, η παράνομη είσοδος στη χώρα. Για τους αλλοδαπούς εγκληματίες λέει ότι πρέπει να απελαθούν ώστε να εκτίσουν τη ποινή τους στη χώρα από την οποία προέρχονται. Προτείνονται όμως ποινές και για τους Έλληνες, και συγκεκριμένα δέσμευση της περιουσίας τους, που είτε μισθώνουν ακίνητα σε ξένους είτε τους απασχολούν χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις. Προβάλλεται, επίσης, ο ισχυρισμός ότι πλήρη πολιτικά δικαιώματα πρέπει να απολαμβάνουν μόνο οι Έλληνες «στο γένος και την συνείδηση» ενώ οι άλλοι να έχουν μόνο αστικά δικαιώματα. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην ιδιοκτησία της γης και των ακινήτων, την οποία θα απολαμβάνουν μόνο όσοι έχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, δηλ. οι Έλληνες.

Επιπρόσθετα, μέσα από την καλλιέργεια του φόβου, δικαιολογείται η λήψη μέτρων «πρόληψης και καταστολής της εγκληματικότητας για παραδειγματισμό και αποφυγή, ώστε να σταματήσουμε να είμαστε ο τόπος έλξης εγκληματιών». Χαρακτηριστική, άλλωστε είναι η χρήση της λέξης «εγκληματίες» που οδηγεί στη γενίκευση της αρνητικής αναπαράστασης για τους μετανάστες, και δημιουργεί την εντύπωση ότι όλοι οι μετανάστες, ή τουλάχιστον ένα σημαντικό μέρος τους, είναι εγκληματίες. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι προτάσεις για την αντιμετώπιση της μετανάστευσης διατυπώνονται στην ενότητα με τίτλο «Λαθρομετανάστες, Εγκληματικότητα και Ασφάλεια» (Χ.Α., 2012: 10), καθιστώντας σαφή τη μεταξύ τους σύνδεση, ενώ οι προτάσεις για τη δημόσια τάξη εξαντλούνται σχεδόν στο ζήτημα αντιμετώπισης των λαθρομεταναστών. Κατά τα λοιπά, σε ό,τι αφορά τη δημόσια τάξη, προτείνει εξάρθρωση του παραεμπορίου, που προφανώς συναρτά με τους μετανάστες, και κάνει λόγο για εκσυγχρονισμό των σωφρονιστικών καταστημάτων, αναμόρφωση του αστυνομικού κώδικα και της νομοθεσίας αλλά και την εισαγωγή της κοινωνικής εργασίας.

Σε ότι αφορά την κοινωνική προστασία, στην οποία η Χ.Α. αφιερώνει λίγες γραμμές του προγράμματός της (Χ.Α.,2012:7), φαίνεται να προασπίζει τα

συμφέροντα των χαμηλότερων και πιο ευάλωτων κοινωνικά ομάδων (χαμηλοσυνταξιούχοι, άνεργοι, πολύτεκνοι, νέοι, μητέρες, οφειλέτες τραπεζών) στις οποίες υπόσχεται στήριξη, ένα ελάχιστο όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης, διαγραφή των χρεών από τις τράπεζες, εξασφάλιση της κύριας κατοικίας, και ένα αποτελεσματικό σύστημα υγείας. Μολονότι αυτό δε λέγεται ρητά, η υποσχόμενη στήριξη αφορά μόνο τους Έλληνες αφού αυτοί μόνο πρέπει, κατά την άποψή της, να απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα.

Οι θέσεις του ΛΑ.Ο.Σ. σε συγκεκριμένους τομείς πολιτικής

Το πρόγραμμα του ΛΑ.Ο.Σ. για την οικονομία είναι μακροσκελές, με αναφορά σε κάθε πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας. Σε ό,τι αφορά την τρέχουσα οικονομική κρίση, αυτή παρουσιάζεται ως μέρος ενός οργανωμένου σχεδίου, ως μία από τις «επιβουλές ενάντια στην πατρίδα μας».

«Τότε γιατί μας οδηγούν σε αδιέξοδο και μεγαλύτερη ύφεση; Ακριβώς για να μας πάρουν την περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου, όπως π.χ. τον χρυσό μας (σημερινής αξίας 20 δις Ευρώ) που φυλάσσεται στο Λονδίνο. Ή την περιουσία της χώρας σε κοιτάσματα υδρογονανθράκων που με βάση τις εκτιμήσεις επαρκεί για την πλήρη αποπληρωμή του Δημόσιου χρέους και την αυτοδύναμη ανάπτυξή μας για τα επόμενα 50 χρόνια».

Μολονότι δεν κατονομάζονται (αξιοσημείωτη η χρήση της ενεργητικής φωνής που δίνει έμφαση στο εννοούμενο υποκείμενο «αυτοί» και κατασκευάζει μια αιτιακή σχέση ανάμεσα στους δράστες και το γεγονός), υπεύθυνοι για την επιβουλή εναντίον των μελών της ομάδας (αξιοσημείωτη η τριπλή επανάληψη της αντωνυμίας «μας») θεωρούνται οι ελίτ, τα «τζάκια που φέρονται ως ηγέτες του δικομματισμού» (συνεκδοχή για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τη Ν.Δ.) που επιδεικνύουν «δουλική υποταγή σε αντεθνικούς σχεδιασμούς συμφερόντων». Και πίσω από αυτούς βρίσκονται «οι δανειστές», οι οποίοι αν και ομολογούν ότι το δάνειο δεν είναι βιώσιμο «επιτάσσουν να ληφθούν νέα επώδυνα μέτρα». Αξιοποιώντας τις στρατηγικές της ονομάτισης και κατηγορίσης, επομένως, ο ΛΑ.Ο.Σ. δημιουργεί μία

διχοτόμηση ανάμεσα σε εμάς και τους άλλους, στους οποίους αποδίδει ιδιοτελή κίνητρα και μια σειρά από αρνητικές δράσεις που υπονομεύουν το παρόν και το μέλλον της χώρας.

Σε ό,τι αφορά το μνημόνιο (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:3) το χαρακτηρίζει ως «τοκογλυφικό» και δηλώνει την αντίθεσή του σε αυτό, υποστηρίζοντας ότι δεν είναι μονόδρομος αφού η Ελλάδα θα μπορούσε να δανειστεί από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα έναντι πολύ χαμηλού επιτοκίου, όπως συνέβη στην περίπτωση των τραπεζών. Καθώς η υπογραφή του μνημονίου είχε προκαλέσει έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια και αντιδράσεις, προσπαθεί να δικαιολογήσει το γεγονός ότι είχε ψηφίσει υπέρ της υπογραφής του ως εξής:

«Ο ΛΑ.Ο.Σ. είναι υπέρ του μνημονίου; Όχι! Ο ΛΑ.Ο.Σ ψήφισε μόνο το άρθρο 1 του πρώτου μνημονίου για τη λήψη του δανείου από την Ε.Ε. και το Δ.Ν.Τ. Καταψήφισε το άρθρο 2 για την μείωση μισθών και συντάξεων καθώς και όλα τα υπόλοιπα 6 άρθρα του. Καταψηφίσαμε, όλους τους μετέπειτα νόμους όπως την αναθεώρηση του μνημονίου, το γνωστό Μεσοπρόθεσμο και τον εφαρμοστικό του νόμο, που η Ν.Δ. ψήφισε τα 22 άρθρα από τα 30 άρθρα του! Καταψηφίσαμε και το αντίστοιχο πολυνομοσχέδιο του Οκτωβρίου, όπως και το χαράτσι. Και πρόσφατα καταψηφίσαμε και το τελευταίο μνημόνιο, παραμένοντας συνεπείς στην στάση μας» (ΛΑ.Ο.Σ. 2012:3).

Στην προσπάθειά του να αποσειεί την ευθύνη για την υπογραφή του, να δείξει ιδεολογική συνέπεια και να διαφοροποιήσει τη θέση του²⁶ από τα υπόλοιπα κόμματα της συγκυβέρνησης, προβάλλει τον ισχυρισμό ότι ψήφισε μόνο το άρθρο 1 για τη λήψη δανείου από την Ε.Ε. και το Δ.Ν.Τ., καταψήφισε όμως τα επιμέρους άρθρα για τις μειώσεις σε μισθούς και συντάξεις, την αύξηση της φορολογίας και τους υπόλοιπους, επαχθείς για τους συνταξιούχους και εργαζόμενους, όρους.

²⁶ Προς την ίδια κατεύθυνση διαφοροποίησης της θέσης του, προβάλλει, τη διαφωνία του Γ. Καρατζαφέρη στην εφαρμογή του αγγλικού δικαίου με βάση το οποίο μπορεί να κατασχεθεί η περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου, όπως πχ. την Ανώνυμη Εταιρεία του κράτους που θα αξιοποιήσει της πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας (πετρέλαιο-φυσικό αέριο) και να υπονομευθεί το μέλλον της.

Επίσης, ότι καταψήφισε όλους τους αναθεωρητικούς του μνημονίου νόμους. Υπογραμμίζει μάλιστα ότι η Ν.Δ. ψήφισε τα 22 από τα 30 άρθρα του Μεσοπρόθεσμου και το τρίτο μνημόνιο, επιδιώκοντας ίσως να προσελκύσει ψήφους από τη δεξαμενή των ψηφοφόρων της.

Για το δάνειο της χώρας αναφέρει ότι δεν είναι βιώσιμο όπως προκύπτει αφενός από την ανάγκη λήψης νέων μέτρων αφετέρου από το γεγονός ότι ποτέ δεν παρασχέθηκαν στον πρόεδρο του ΛΑ.Ο.Σ., μολονότι το είχε ζητήσει, η σχετική έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδας και οι εκθέσεις του Νομικού Συμβουλίου του κράτους και του Ελεγκτικού Συνεδρίου που επίσης ζήτησε, αν και θα έπρεπε υποχρεωτικά να συνοδεύουν κάθε δανειακή σύμβαση. Υπονοείται, έτσι, ότι όχι μόνο οι ξένοι δανειστές αλλά και οι ντόπιοι ιθύνοντες γνώριζαν την αλήθεια για την οικονομική κατάσταση και βιωσιμότητα του χρέους αλλά την απέκρυπταν. Η χώρα οδηγείται σε αδιέξοδο και μεγαλύτερη ύφεση προκειμένου να υφαρπάξουν την περιουσία του ελληνικού δημοσίου, όπως π.χ. τον χρυσό ή τα κοιτάσματα υδρογοναθράκων. Επίσης, διατείνεται ότι δεν υπάρχει πραγματικός κίνδυνος χρεωκοπίας και η «προπαγάνδα της καταστροφικής επόμενης μέρας δεν έχει βάση» (ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 3), υπονοώντας και πάλι κάποια σκοπιμότητα και προσπάθεια επηρεασμού της κοινής γνώμης.

Για τη διαχείριση του δημόσιου χρέους λέει ότι αυτό μπορεί να διευθετηθεί μέσω ομολόγων με αντίκρισμα τα έσοδα από την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου και των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων της χώρας. Το χρέος θα αξιολογηθεί από έναν αμερόληπτο οργανισμό που θα επιλεγεί μέσω ενός διεθνούς διαγωνισμού και θα διακριθεί σε «πραγματικό», το οποίο θα αποπληρωθεί σε βάθος 30ετίας, και «πλασματικό», για το οποίο θα υπάρξει προσφυγή στα κατάλληλα, κατά περίπτωση, όργανα για «άρνηση πληρωμής» και διαγραφή του (ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 13). Σε έσχατη ανάγκη προτείνει παράλληλα με το ευρώ εισαγωγή εθνικού νομίσματος για όλες τις συναλλαγές στο εσωτερικό και μόνο της χώρας (ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 8). Περαιτέρω, για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, την

οποία χαρακτηρίζει ως πολυεπίπεδη, απαριθμεί επιπλέον σαράντα πέντε (45) δράσεις, εξίσου πολυεπίπεδες²⁷.

Ο ΛΑ.Ο.Σ., επομένως, παρουσιάζει την οικονομική κατάσταση της χώρας με πολύ απλοϊκό τρόπο, παραβλέποντας την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας, ενώ οι λύσεις που προτείνει για την έξοδο της χώρας από την κρίση παρουσιάζονται, επίσης, ως εξαιρετικά απλοϊκές (π.χ. εισαγωγή παράλληλου νομίσματος, επιλογή μέσω διεθνούς διαγωνισμού ενός οργανισμού που θα διακρίνει το πραγματικό από το πλασματικό χρέος, άρνηση πληρωμής πλασματικού χρέους κ.λ.π.). Η πρόταση απλοϊκών λύσεων και εξηγήσεων που χρειάζονται όμως έναν χαρισματικό ηγέτη – σωτήρα που θα τις εφαρμόσει, συνιστά, άλλωστε συνηθισμένη τακτική των ακροδεξιών κομμάτων (Wodak, 2015:67).

Ο ΛΑ.Ο.Σ. θεωρεί ότι η οικονομία της χώρας έχει τεράστιες δυνατότητες, οι οποίες όμως παραμένουν ανεκμετάλλευτες, κυρίως σε σχέση, τη γεωπολιτική θέση, το κλίμα, τον ορυκτό πλούτο και τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων, η εκμετάλλευση των οποίων επαρκεί όχι μόνο για την αποπληρωμή του χρέους αλλά και για την αυτοδύναμη ανάπτυξη της χώρας τις επόμενες δεκαετίες. Γι' αυτό και θεωρεί απαράδεχτο ένα σημαντικό ποσοστό των Ελλήνων να ζει σε κατάσταση φτώχειας και να χρειάζονται μέτρα αποκατάστασης του. Η χώρα μπορεί να αναπτυχθεί και να βγει από το αδιέξοδο μεταξύ άλλων προτιμώντας την κατανάλωση μόνο Ελληνικών προϊόντων και απασχολώντας μόνο Έλληνες εργαζόμενους, γεγονός που θα οδηγήσει σε εξάλειψη του ελλείμματος στο ισοζύγιο εισαγωγών –εξαγωγών.

Το οικονομικό μοντέλο που θα εφαρμόσει το κόμμα στην περίπτωση που ο Ελληνικός λαός το τιμήσει με την ψήφο του, είναι η προσαρμογή της ιδεολογίας του Πατριωτικού Παρεμβατισμού στον τομέα της Οικονομίας. Θα υπάρξει λελογισμένος κρατικός παρεμβατισμός, και κρατική επιχειρηματική παρουσία σε ολιγάριθμους στρατηγικούς τομείς (ενέργεια, επικοινωνίες, αμυντική βιομηχανία, υπηρεσίες κοινής ωφελείας) ώστε να αποτρέπεται η δημιουργία εξαρτήσεων ή καρτέλ. Εταιρίες που ανήκουν στο κράτος χωρίς να πληρούν τα ανωτέρω κριτήρια θα ιδιωτικοποιηθούν. Για τις αποκρατικοποιήσεις ισχυρίζεται ότι πρέπει να γίνονται

---

²⁷ Οι δράσεις αυτές αφορούν, σύμφωνα με το πρόγραμμα, διαρθρωτικές αλλαγές, συμμάζεμα των οικονομικών του κράτους, εισπρακτικά και αναπτυξιακά μέτρα, μέτρα ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, τόνωσης της απασχόλησης και διατήρησης του επιπέδου ζωής.

μόνο σε περιπτώσεις που, με οικονομικά και λογιστικά κριτήρια, θα προκύπτει κέρδος της χώρας μας, με γνώμονα πάντα τα ευρύτερα εθνικά συμφέροντα. Επίσης, προτείνει μια σειρά από μέτρα φορολογικής πολιτικής με κριτήριο την εξάλειψη των αδικιών, τη μείωση των συντελεστών και την αυστηροποίηση των ποινών για τους παραβάτες²⁸ (ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 13).

Επιπλέον, ο ΛΑ.Ο.Σ., προσβλέποντας σε μία πολυσυλλεκτική ψήφο, απариθμεί στο πρόγραμμά του με τρόπο γενικό και ασαφή, χωρίς να επεξηγεί και εξειδικεύει, σωρεία προτεινόμενων δράσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας και μέτρα σχετικά με την ανάπτυξη, τις υποδομές, την ενέργεια, τις επικοινωνίες, τις μεταφορές, τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, το περιβάλλον, τα δάση και τη χωροταξία, τη ναυτιλία, τον τουρισμό.

Στον τομέα της Εξωτερικής Πολιτικής (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:10), ισχυρίζεται ότι αυτή πρέπει να είναι υπερκομματική και διαχρονική, να εξυπηρετεί τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του Ελληνικού Έθνους και να ασκείται στη βάση διεκδίκησης όλων «όσων μας κατοχυρώνουν οι Διεθνείς Συνθήκες και το Διεθνές Δίκαιο». Επιχειρεί, επομένως, εξ αρχής να φανεί συγκαταβατικός, διαλεκτικός και υπερκομματικός και χρησιμοποιεί ήπια και μάλλον ουδέτερη ρητορική.

Σε ότι αφορά το ζήτημα της ονομασίας της FYROM αντιτάσσεται φυσικά στην «κλοπή του ονόματος της Μακεδονίας μας» (αξιοπρόσεκτη τόσο η χρήση της μεταφοράς «κλοπή» όσο και η χρήση της κτητικής αντωνυμίας «μας») και προτείνει τη συνέχιση της προσπάθειας επίλυσης των θεμάτων με τα Σκόπια, στο σταθερό πλαίσιο απόρριψης κάθε ονομασίας που περιλαμβάνει τον όρο «Μακεδονία» καθώς και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:6).

Για την Κύπρο δηλώνει ότι είναι υπέρ της ελεύθερης και αδέσμευτης Κύπρου και αντίθετος σε σχέδιο τύπου Ανάν. Επιπλέον, υπόσχεται αναβάθμιση των σχέσεων με την Κυπριακή Δημοκρατία, με πρώτη προτεραιότητα την κοινή ανακήρυξη ορίων Α.Ο.Ζ. Ελλάδας και Κύπρου. Επίσης, σε ότι αφορά την Τουρκία, προτείνει διπλωματική αντιμετώπιση του τουρκικού επεκτατισμού, ανάληψη δράσεων στην Ε.Ε. για άρση του casus belli, ανάπτυξη των σχέσεων με το Ισραήλ, στη βάση κοινών συμφερόντων απέναντι στην Τουρκία, στήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και

---

²⁸ Προτείνει, επίσης, «λήψη μέτρων για τη φορολόγηση στην πηγή, της οικονομικής δραστηριότητας των παράνομων οικονομικών μεταναστών».

υποστήριξη των δικαιωμάτων των ομογενών της Τουρκίας και της Βορείου Ηπείρου. Τέλος, ανάληψη δράσεων για αναγνώριση της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας από τους Τούρκους.

Προτείνει, επιπλέον, ανάπτυξη σχέσεων με τις Η.Π.Α., τη Ρωσία, την Κίνα, το Ισραήλ, τις χώρες της Ε.Ε. που έχουν προβλήματα ρευστότητας όπως η Ελλάδα και τις οικονομικά αναδυόμενες χώρες.

Υπάρχουν, ωστόσο, σημεία της εξωτερικής πολιτικής όπου οι θέσεις του ΛΑ.Ο.Σ. μπορεί να θεωρηθούν ασαφείς αλλά και αντιφατικές. Για παράδειγμα από τη μία μπορεί να διακρίνει κανείς κάποιον ευρωσκεπτικισμό, αφού δηλώνει ότι αγωνίζεται για τη μη έγκριση του ευρωσυντάγματος, ότι αντιτίθεται στη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Υπερκράτους και ότι το εθνικό κοινοβούλιο θα πρέπει να παραμείνει το κυρίαρχο όργανο στη λήψη αποφάσεων (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:2). Από την άλλη, θεωρεί ότι η χώρα θα μπορούσε να λάβει χαμηλότοκο δάνειο από την Ε.Κ.Τ. προκειμένου να αποφύγει το «τοκογλυφικό» μνημόνιο ή να αναληφθεί πρωτοβουλία στην Ε.Ε. για άρση του casus belli. Επίσης, ενώ προτείνει ανάπτυξη σχέσεων με τις Η.Π.Α., το δόγμα που δηλώνεται ως βασικός άξονας άσκησης της Εξωτερικής Πολιτικής «η Ελλάδα ανήκει όπου επιτάσσουν τα συμφέροντά της» υποκρύπτει κάποιον αντιαμερικανισμό, αφού αναπλαισιώνει και νοηματοδοτεί, σε άλλη όμως κατεύθυνση, το γνωστό δόγμα «ανήκομεν εις την Δύσιν».

Σε ότι αφορά τη μετανάστευση, ο ΛΑ.Ο.Σ. θεωρεί ότι η οριοθέτηση της, με τη θέσπιση απολύτως συγκεκριμένων κανόνων αποτελεί άμεση προτεραιότητα. Σπεύδει καταρχήν να δηλώσει την αντίθεσή του σε κάθε είδος κοινωνικής περιθωριοποίησης, ρατσισμού, φανατισμού, μισαλλοδοξίας και αντισημιτισμού καθώς και απόλυτο σεβασμό σε όλα τα έθνη και τις θρησκείες.

«Σεβόμαστε τη γλώσσα, την ιστορία, τον πολιτισμό τις παραδόσεις κάθε έθνους και κάθε κράτους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και την ανεξαρτησία τους. Αντιτιθέμεθα σε κάθε είδος κοινωνικής περιθωριοποίησης, σε κάθε φαινόμενο ρατσισμού, μισαλλοδοξίας και αντισημιτισμού και σεβόμαστε απόλυτα όλα τα έθνη και τις θρησκείες».
(ΛΑ.Ο.Σ., 2012:2)

Με τη ρητή διάψευση του ρατσισμού και του αποκλεισμού δίνει έμφαση στη θετική αυτοπαρουσίαση και στην αρνητική παρουσίαση όσων είναι ρατσιστές και μισαλλόδοξοι. Επίσης, παρουσιάζει τις απόψεις του για τους μετανάστες ως πραγματικές, αντικειμενικές και λογικές, που δε στηρίζονται σε παράλογα αισθήματα αλλά είναι απόρροια πραγματικών γεγονότων (Wodak 2015:58-59). Η διατύπωση επομένως, της πρότασης για απομάκρυνση των «λαθρομεταναστών», όρο τον οποίο, όπως ακριβώς και η Χ.Α. δε χρησιμοποιεί τυχαία, προβάλλεται όχι ως απόρροια μιας ρατσιστικής στάσης αλλά του γεγονότος ότι αυτοί ευθύνονται για την αύξηση της εγκληματικότητας, ότι ζουν παρασιτικά²⁹ και ότι η απομάκρυνσή τους θα τονώσει την απασχόληση και θα δώσει χώρο για δουλειά στους Έλληνες (ΛΑ.Ο.Σ.,2012:8). Με τον τρόπο αυτό οι ρατσιστικές θέσεις παρεισφρύουν στο κείμενο υπόρρητα. Από την απομάκρυνση μπορεί να εξαιρεθεί ένα μικρό σε σχέση με τον Ελληνικό πληθυσμό ποσοστό, προφανώς για να μην απειλεί με εθνική αλλοίωση, το οποίο θα μπορεί να παραμείνει κατόπιν αξιολόγησης των δεξιοτήτων του με κριτήριο τις ελληνικές ανάγκες. Και ενώ δηλώνει σεβασμό σε όλες τις θρησκείες, αντιτίθεται στην ανέγερση Ισλαμικού Κέντρου στο Βοτανικό, το οποίο προφανώς συνδέει με την «απορθοδοξοποίηση» του έθνους.

Τη ίδια στιγμή που προτείνει το σκληρό μέτρο της μαζικής απέλασης των μεταναστών στις χώρες καταγωγής τους από όπου διέφυγαν αναζητώντας καλύτερους όρους διαβίωσης, προσπαθεί να δείξει συμπόνοια και ένα πιο ανθρώπινο πρόσωπο για τους ανθρώπους αυτούς. Προτείνει τη *«δημιουργία φυλασσόμενων εγκαταστάσεων για τη, με ανθρώπινες συνθήκες, σύντομη παραμονή των λαθρομεταναστών, μέχρι την επαναπροώθησή τους στις χώρες εισόδου ή καταγωγής τους»*. (ΛΑ.Ο.Σ. 2012:12). Συμπληρωματικά προτείνει μέτρα, χωρίς να τα συγκεκριμενοποιεί, για την καταπολέμηση του δουλεμπορίου και της παράνομης εισόδου μεταναστών αλλά και βελτίωσης της αστυνόμευσης, με ειδικό σχεδιασμό για τις «περιοχές γκέτο» της Αθήνας και των άλλων μεγάλων πόλεων.

Τέλος, προτείνει αυστηροποίηση της νομοθεσίας παροχής ασύλου και κατάργηση του νόμου για χορήγηση της ελληνικής υπηκοότητας σε

---

²⁹ «Ναι στη δουλειά στους Έλληνες, όχι στον παρασιτισμό των Λαθρομεταναστών» (ΛΑ.Ο.Σ.,2012:7). Έτσι δικαιολογείται «η λήψη μέτρων για ελαχιστοποίηση της οικονομικής επιβάρυνσης του ΕΣΥ από τους λαθρομετανάστες» (ΛΑ.Ο.Σ.,2012:17).

λαθρομετανάστες. Η κατάργηση του νόμου αυτού μάλιστα, ήταν «απαρέγκλιτη» προϋπόθεση για τη συμμετοχή του κόμματος στην κυβέρνηση συνεργασίας και η μη τήρησή της ήταν λόγος αποχώρησης από αυτή (ΛΑ.Ο.Σ.,2012:3). Θεωρεί ότι πρέπει να υπάρχει συνταγματική πρόβλεψη για διαχωρισμό ανάμεσα στην «Ελληνική Ιθαγένεια» και την «Ελληνική Πολιτειότητα (Υπηκοότητα), με σαφή αναφορά ότι μόνο η δεύτερη μπορεί να αποδίδεται σε αλλοδαπούς. Οι απόδημοι Έλληνες θα πρέπει να διευκολυνθούν στην απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας. Η ελληνική υπηκοότητα μπορεί να χορηγηθεί ως κίνητρο για επενδύσεις (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:8). Επίσης, προτείνει θεσμοθέτηση στρατιωτικών υποχρεώσεων για όσους αλλοδαπούς επιθυμούν να γίνουν πολίτες της χώρας μας, σε αντιστοιχία με εκείνες των Ελλήνων πολιτών που επιλέγουν την άοπλη θητεία (ΛΑ.Ο.Σ., 2012:10).

Συνοπτικά για τον ΛΑ.Ο.Σ., όπως και για τα περισσότερα ακροδεξιά κόμματα (Rydrgen, 2007:242) οι μετανάστες συνιστούν απειλή για την εθνική ταυτότητα, αιτία εγκληματικότητας, αιτία ανεργίας, και είναι καταχραστές του κράτους πρόνοιας. Έτσι δικαιολογούνται τα μέτρα και η ρητορική αποκλεισμού τους. Αξιοσημείωτο είναι ότι όπως ακριβώς η Χ.Α., το κόμμα εντάσσει τις προτάσεις του για την λαθρομετανάστευση (ΛΑ.Ο.Σ.,2012:12) στην ενότητα Ασφάλεια – Δημόσια Τάξη, καθιστώντας σαφή τη μεταξύ τους σύνδεση.

Περαιτέρω, στην ασφάλεια αποδίδεται ιδεολογική χροιά αφού συνδέεται μέσω του τύπου της ομωνυμίας, με το κράτος δικαίου αλλά και με τη φιλελεύθερη δημοκρατία στον πυρήνα της οποίας είναι οι ατομικές ελευθερίες και η απόλαυση των αγαθών που οι πολίτες απέκτησαν νόμιμα (Μπουκάλα, 2020: 314).

Η δημόσια τάξη περιγράφεται ως υποχρέωση του κράτους να διασφαλίζει την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας και την τήρηση των νόμων. Τα σώματα Ασφαλείας είναι επιφορτισμένα να εκπληρώνουν την υποχρέωση του κράτους να παρέχει ασφάλεια στους πολίτες του και να διασφαλίζει τη δημόσια τάξη. Για αυτό προτείνει την αναδιοργάνωσή τους, την ενίσχυση τους με προσωπικό το οποίο θα πάψει να ασχολείται με αλλότρια καθήκοντα, τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης και του εξοπλισμού τους.

Στο κοινωνικό κράτος, συμπεριλαμβανομένου του τομέα της υγείας, ο ΛΑ.Ο.Σ. αφιερώνει ένα σημαντικό μέρος του προγράμματός του (ΛΑ.Ο.Σ.,2012:17). Διακηρύσσει την ανάγκη ύπαρξης ενός ισχυρού ασφαλιστικού συστήματος υπό την

εγγύηση του κράτους, που θα προσφέρει την αίσθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, με φροντίδα για τα ασθενέστερα μέλη της κοινωνίας, στοιχείο απαραίτητο για την κοινωνική συνοχή.

Ειδικότερα, προτείνει, αποκλειστικά, για όλους τους Έλληνες, σύσταση Ενιαίου Φορέα Ασφάλισης και Πρόνοιας, Ενιαίου Φορέα Υγείας και χορήγηση ελάχιστης Εθνικής Σύνταξης σε όσους είναι άνω των 65 ετών στην οποία θα προστίθεται ένα ποσό με βάση ειδικότερα κριτήρια καθώς και τις καταβληθείσες εισφορές. Παράλληλα, τον εκσυγχρονισμό και εξορθολογισμό των διαδικασιών χορήγησης και του δικαιώματος λήψης Προνοιακών Επιδομάτων καθώς και τη λήψη μέτρων για ελαχιστοποίηση της οικονομικής επιβάρυνσης του συστήματος υγείας από τους λαθρομετανάστες, των οποίων τον «παρασιτισμό» στηλιτεύει. Η λήψη των μέτρων αυτών δικαιολογείται με ένα επιχείρημα στη βάση του οποίου βρίσκεται ο τρόπος της επιβάρυνσης (Wodak 2015:53) και το οποίο μπορεί να αποδοθεί ως εξής: εάν η χώρα επιβαρύνεται από το οικονομικό κόστος των μεταναστών, τότε η θα πρέπει να λάβει μέτρα εναντίον τους προκειμένου να μειώσει την επιβάρυνση αυτή. Επιπρόσθετα, υπόσχεται μέτρα στήριξης των πολύτεκνων, των Α.Μ.Ε.Α., των εξαρτημένων, τη χορήγηση «Ελάχιστου εθνικού μισθού» σε όσους ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας, επέκταση των κοινωνικών υπηρεσιών, αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας και του δημογραφικού προβλήματος.

Επίσης, αριθμεί, στον τομέα της υγείας, μια σειρά άλλων μέτρων που ποικίλουν από την δωρεάν χορήγηση φαρμάκων με ιατρικά και κοινωνικοοικονομικά κριτήρια, την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό του Συστήματος Εθνικής Υγείας, την ενίσχυση της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας, την ανάπτυξη της τηλεϊατρικής, μέχρι την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων διαφύλαξης της ψυχικής υγείας των πολιτών και την προώθηση των μεταμοσχεύσεων.

Πίνακας 1: Κυριότερες συγκλίσεις και αποκλίσεις στις θέσεις των δύο κομμάτων

Εμείς/οι άλλοι	Οικονομία
<p>Συγκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • το έθνος, με όρους βιολογικής καταγωγής, στο επίκεντρο της ιδεολογίας • νατιβισμός - απόρριψη της πολυπολιτισμικότητας • αποκλεισμός όσων δεν είναι μέλη του έθνους • απειλή του έθνους από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς βάσει οργανωμένου σχεδίου • εναντίωση στο κατεστημένο (για τον ΛΑ.Ο.Σ. όχι απόλυτη) <p>Αποκλίσεις: Δεν απαντώνται</p>	<p>Συγκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • η οικονομική κρίση είναι μέρος της συνωμοσίας κατά του έθνους • πρόταση απλοϊκών θέσεων για την έξοδο από αυτή • αντιμνημονιακές θέσεις • υπέρ της μεικτής οικονομίας <p>Αποκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • περιορισμένες αναφορές στο μνημόνιο από τη Χ.Α., εκτενείς από τον ΛΑ.Ο.Σ. • ο ΛΑ.Ο.Σ. διατυπώνει προτάσεις για κάθε πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας
Εξωτερική πολιτική	Μετανάστευση
<p>Συγκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • το όνομα της FYROM στο επίκεντρο. Το ίδιο και η Κύπρος, Β. Ήπειρος, οι σχέσεις με την Τουρκία • αμφίσημη θέση απέναντι στην Ε.Ε. • σύναψη συμμαχίας με όποια χώρα εξασφαλίζει τα συμφέροντα του έθνους • ανάγκη ύπαρξη ισχυρών ενόπλων δυνάμεων	<p>Συγκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • οι «λαθρομετανάστες» απειλή για την εθνική συνοχή • ασφαλειοποίηση της μετανάστευσης • οι μετανάστες αιτία ανεργίας των γηγενών • ανάγκη απέλασης των «λαθρομεταναστών»

<p>Αποκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • η Χ.Α. προτείνει αλυτρωτική και επεκτατική πολιτική • ο ΛΑ.Ο.Σ. υποστηρίζει λιγότερο ακραίες θέσεις 	<p>Αποκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • η Χ.Α. προτείνει πλήρη δικαιώματα μόνο για τους Έλληνες πολίτες και μόνο αστικά για τους αλλοδαπούς • ο ΛΑ.Ο.Σ. προτείνει επιλεκτική παραμονή μόνο όσων μεταναστών είναι χρήσιμοι
Δημόσια τάξη και ασφάλεια	Κοινωνικό κράτος
<p>Συγκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • έμφαση στο δόγμα «νόμος και τάξη» • η δημόσια τάξη συναρτάται με τη μετανάστευση <p>Αποκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • για τον ΛΑ.Ο.Σ. η ασφάλεια ταυτίζεται με την ελευθερία των πολιτών και την απόλαυση των αγαθών που απέκτησαν νόμιμα 	<p>Συγκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • μέριμνα για τις ασθενέστερες και πιο ευάλωτα κοινωνικές ομάδες • προνοιακός σοβινισμός <p>Αποκλίσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ο ΛΑ.Ο.Σ. διατυπώνει προτάσεις για κάθε ειδικότερο ζήτημα

Συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ των δύο κομμάτων

Στο επίκεντρο της ιδεολογίας και των δύο υπό εξέταση κομμάτων, όπως αυτή αποτυπώνεται στο επίσημο προεκλογικό τους πρόγραμμα, βρίσκεται το έθνος, καθώς οραματίζονται ένα μονοπολιτισμικό κράτος με εθνική συνοχή, το «Έθνος-Κράτος των Ελλήνων!» (Χ.Α.,2012: 6, ΛΑ.Ο.Σ.,2012:3). Ανάμεσα στα μέλη του έθνους αυτού και σε όσους δεν είναι μέλη του, κατασκευάζεται μέσω των χρησιμοποιούμενων ονοματίσεων και κατηγορήσεων, μία στέρεη διαχωριστική γραμμή που οδηγεί τα μη μέλη σε αποκλεισμό.

Για την Χ.Α το έθνος, το οποίο επεκτείνεται και εκτός κρατικών συνόρων, προσδιορίζεται και με βιολογικούς όρους, αφού κάνει λόγο τόσο για «φυλή» όσο και για Έλληνες στο «γένος και τη συνείδηση» (Χ.Α., 2012:6,10), θέση η οποία εκφράζεται ανοιχτά. Από την άλλη, ο ΛΑ.Ο.Σ. κάνει συχνά λόγο για όσους μοιράζονται το ελληνικό πνεύμα, την ελληνική κουλτούρα και τις ελληνικές αξίες,

στις οποίες η ορθόδοξη θρησκεία κατέχει βέβαια δεσπόζουσα θέση³⁰, παρουσιάζοντας το ελληνικό έθνος να υπερέχει έναντι των άλλων. Κάνοντας, ωστόσο, διάκριση ανάμεσα στην «Ελληνική Ιθαγένεια» και την «Ελληνική Πολιτειότητα (υπηκοότητα)» και επισημαίνοντας ότι μόνο η δεύτερη μπορεί να δίδεται στους αλλοδαπούς υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, αντιλαμβάνεται κανείς ότι το δικαίωμα στην ελληνική ιθαγένεια θεμελιώνεται στο «δίκαιο του αίματος», θέση την οποία δεν διατυπώνει τόσο ανοιχτά όσο η Χ.Α.

Και τα δύο κόμματα, καταφεύγουν σε θεωρίες συνωμοσίας και αναπτύσσουν, μέσα από τον τόπο της απειλής, ένα καταστροφικό σενάριο για το έθνος το οποίο επιβουλεύονται εσωτερικοί και εξωτερικοί εχθροί. Η Χ.Α. κατονομάζει ευθέως τους υπεύθυνους για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα και το έθνος στη βάση του τόπου της επιβάρυνσης : τα κόμματα του πολιτικού κατεστημένου, στα οποία η ίδια δεν ανήκει και στα οποία αποδίδονται ιδιαίτερα απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί, καθώς και οι ξένοι εντολείς τους. Ο ΛΑ.Ο.Σ., επίσης θεωρεί ότι υπαίτιοι για την παρακμή της χώρας είναι «το ΠΑ.ΣΟ.Κ και η ΝΔ από κοινού», κόμματα που ενδίδουν σε ξένα συμφέροντα. Είναι όμως πολύ προσεκτικός στη γλώσσα που χρησιμοποιεί από την οποία απουσιάζουν οι έντονα απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί και χαρακτηρίζεται από ουδετερότητα, ενώ η ευθύνη των υπαιτίων τις περισσότερες φορές προκύπτει έμμεσα. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί άσχετο με το ότι ο ΛΑ.Ο.Σ. έχει μόλις βγει από μία τεχνοκρατική κυβέρνηση συνεργασίας με αυτά τα δύο κόμματα, στους ψηφοφόρους των οποίων άλλωστε προσβλέπει για να αντλήσει ψήφους κατά τις επερχόμενες εκλογές, ενώ δεν αποκλείει και μια ενδεχόμενη μελλοντική συνεργασία μαζί τους³¹.

---

³⁰ Για τον ΛΑ.Ο.Σ (2012: 20) η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες, στους Έλληνες που αγαπάνε την πατρίδα, που αγαπάνε το έθνος, που αγαπάνε την ορθοδοξία, που αγωνίζονται για την Ελλάδα». Λέει ΟΧΙ στην «απορθοδοξοποίηση του Έθνους» ΝΑΙ στην αναγραφή του θρησκειύματος στις ταυτότητες (2012:7).

³¹ Χαρακτηριστικά αναφέρει για την ιδεολογία του, τον πατριωτικό παρεμβατισμό: «επιβάλλει - μακριά από κάθε αρνητισμό, ανεύθυνο «όχι σε όλα» και δουλική υποταγή σε αντεθνικώς σχεδιασμούς συμφερόντων- τόσο τη συμμετοχή σε σχήματα και αποφάσεις για το καλό της Πατρίδας όσο και την λήψη αποστάσεων από αυτά όταν δεν εκπληρώνουν το σκοπό της αρχικής επιλογής τους» (ΛΑ.Ο.Σ. 2012:4).

Τόσο η Χ.Α. όσο και ο ΛΑ.Ο.Σ οραματίζονται, βασιζόμενοι στον τόπο της ιστορίας, την «ανάταση» και την «αναγέννηση» του έθνους (Χ.Α. 2012: 6)³². Αυτοπροβάλλονται ως η μόνη κατάλληλη πολιτική δύναμη για αυτό και ζητούν από τον λαό, αξιοποιώντας τον τόπο της ευθύνης, να αναγνωρίσει και να αφήσει πίσω τις μέχρι τώρα λάθος επιλογές του και να ψηφίσει την κατάλληλη πολιτική ηγεσία. Ο ΛΑ.Ο.Σ., περαιτέρω, δίνει έμφαση στην υπέρβαση των όποιων κοινωνικών, ταξικών και κομματικών διακρίσεων σε μια προσπάθεια να φανεί ενωτικός, προασπιστής των μη προνομιούχων, ενώ δεν δηλώνει εκτός του πολιτικού κατεστημένου.

Σε ότι αφορά τη θεματική της οικονομίας, αυτή αναπτύσσεται πολύ πιο εκτενώς στο πρόγραμμα του ΛΑ.Ο.Σ. από ότι στο αντίστοιχο της Χ.Α., καταλαμβάνοντας το μεγαλύτερο μέρος του. Και για τα δύο κόμματα η οικονομική κρίση είναι μέρος της συνωμοσίας κατά του έθνους. Και τα δύο κόμματα, επίσης, τοποθετούνται κατά του μνημονίου. Οι αναφορές της Χ.Α. για το μνημόνιο είναι περιορισμένες, ενώ ο ΛΑ.Ο.Σ. αισθάνεται την ανάγκη να δικαιολογήσει την αλλαγή στάσης του αφού λίγους μήνες πριν το είχε συνυπογράψει και επιρρίπτει την ευθύνη για τα πρωτοφανή μέτρα λιτότητας που αυτό επέβαλλε σε εργαζόμενους και συνταξιούχους στα υπόλοιπα κόμματα και ιδιαίτερα στη Ν.Δ. Η υφιστάμενη κατάσταση παρουσιάζεται με εξαιρετικά απλοϊκό τρόπο, ενώ εξίσου απλοϊκές είναι και οι προτεινόμενες λύσεις για την αποπληρωμή του χρέους, την έξοδο από την κρίση και την οικονομική ανάπτυξη στη βάση της αξιοποίησης των πλουτοπαραγωγικών πόρων. Ο ΛΑ.Ο.Σ. κάνει αναφορά, επίσης, σε κάθε πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας, προτείνοντας σωρεία μέτρων και δράσεων. Τέλος, και τα δύο κόμματα τάσσονται υπέρ της μεικτής οικονομίας, με κρατικό έλεγχο κρίσιμων τομέων αλλά και ιδιωτική πρωτοβουλία.

Σε ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική υπάρχουν ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές. Και τα δύο κόμματα δίνουν σημασία στην ύπαρξη ισχυρών ενόπλων δυνάμεων και προτείνουν συμμαχία με όποια χώρα εξασφαλίζει τα συμφέροντα του έθνους, ενώ απέναντι στην Ε.Ε. και τα δύο κόμματα κρατούν

---

³² Αντίστοιχα στο πρόγραμμα του ΛΑ.Ο.Σ. αναφέρεται: «*Η Ελλάδα έχει να προσφέρει πολλά στην ανθρωπότητα Ελλάδα είναι άτρωτη, η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει. Μπορεί να ξαποσταίνει, αλλά ξανά προς τη δόξα τραβά*» (ΛΑΟΣ 2012:20)

αμφίσημη στάση. Το όνομα της FYROM είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους. Ενώ όμως ο ΛΑ.Ο.Σ. εμφανίζεται πιο μετριοπαθής, και προτείνει συνέχιση των διαπραγματεύσεων και διεξαγωγή δημοψηφίσματος, η Χ.Α. προτείνει αλυτρωτική και επεκτατική πολιτική. Η ίδια επεκτατική πολιτική προτείνεται και για τη Β. Ήπειρο και την Κύπρο. Σε κάθε περίπτωση, ενώ η εξωτερική πολιτική των δύο κομμάτων είναι εθνικιστική, ο ΛΑ.Ο.Σ. εμφανίζεται να αποφεύγει τις ακραίες θέσεις και την αδιαλλαξία.

Τόσο η Χ.Α. όσο και ο ΛΑ.Ο.Σ. αντιμετωπίζουν τη μετανάστευση, την οποία εξισώνουν με τη λαθρομετανάστευση, ως απειλή για την αλλοίωση της εθνικής σύνθεσης μέσω της πολυπολιτισμικότητας. Χαρακτηριστική η χρήση και από τα δύο κόμματα του δημοφιλούς συνθήματος «η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες» (Χ.Α., 2012: 2, 5, 6, ΛΑ.Ο.Σ., 2012: 3, 4, 20) που κυριαρχούσε στη ρητορική του ΠΑΣΟΚ τη δεκαετία του 1980³³ και αναπλαισιώνεται στην πολιτική συγκυρία του 2012 λαμβάνοντας νέο νόημα, καθώς υπονοεί όχι μόνο την ανεξαρτησία από τις ξένες δυνάμεις αλλά και την αντιμετώπιση του εσωτερικού εχθρού που δεν είναι άλλος από τους μετανάστες.

Επίσης, αντιμετωπίζουν τη μετανάστευση ως απειλή για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Μέσω της λογικής της ασφαλειοποίησης νομιμοποιούν τα μέτρα απομάκρυνσης και αποκλεισμού των μεταναστών. Η Χ.Α., μάλιστα, παρουσιάζει τους λαθρομετανάστες γενικευμένα ως εγκληματίες και τάσσεται υπέρ της αθρόας απέλασής τους, ενώ ο ΛΑ.Ο.Σ., στο πλαίσιο μια χρησιμοθηρικής αντίληψης κάνει λόγο για επιλεκτική παραμονή μόνο όσων είναι χρήσιμοι. Επίσης, και τα δύο κόμματα συναρτούν τη μετανάστευση με την αύξηση της ανεργίας των γηγενών. Η Χ.Α., περαιτέρω, ακολουθώντας μία άκρως διχοτομική λογική, προτείνει μόνο οι Έλληνες πολίτες να απολαμβάνουν πλήρη δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης της ιδιοκτησίας γης, ενώ οι αλλοδαποί μόνο αστικά, χωρίς να προσδιορίζει ακριβώς ποια. Ενώ η Χ.Α. εκφράζει ανοιχτά και με ένταση τις θέσεις της για τη μετανάστευση, η ρητορική του ΛΑ.Ο.Σ. είναι πιο ήπια, συγκαλυμμένη πίσω από τη διάψευση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας.

---

³³ Τόσο ο ΛΑ.Ο.Σ. όσο και η Χ.Α. χρησιμοποιούν σε κάποια σημεία του προγράμματός τους το ίδιο λεκτικό με αυτό του ΠΑ.ΣΟ.Κ. τη δεκαετία του 1980, προσβλέποντας στην προσέλκυση των ψηφοφόρων του. Π.χ. «Οι συνταξιούχοι- από το πάλαι ποτέ «περήφανα γηρατειά»- ζουν στην εξαθλίωση» (Χ.Α. 2012:5), ή «Ναι στα υπερήφανα γηρατειά» (ΛΑ.Ο.Σ 2012:7).

Κατά τα λοιπά και τα δύο κόμματα ευαγγελίζονται ένα κράτος όπου να κυριαρχεί ο νόμος και η τάξη. Για τη Χ.Α. τα θέματα της δημόσιας τάξης σχεδόν εξαντλούνται στη λαθρομετανάστευση. Ο ΛΑ.Ο.Σ περαιτέρω ταυτίζει, μέσω του τόπου της ομωνυμίας, την ασφάλεια με την ελευθερία των πολιτών και την απόλαυση των αγαθών που απέκτησαν νόμιμα και θεωρεί ότι η εξασφάλισή της είναι υποχρέωση του κράτους που εκπληρώνεται μέσω των Σωμάτων Ασφαλείας τα οποία υπόσχεται να εκσυγχρονίσει και να ενδυναμώσει.

Σε ότι αφορά την κοινωνική πρόνοια και τα δύο κόμματα υπόσχονται μέριμνα για τις ασθενέστερες και πιο ευάλωτα κοινωνικές ομάδες στις οποίες υπόσχονται στήριξη. Οι υποσχόμενες κοινωνικές παροχές, ωστόσο, απευθύνονται αποκλειστικά σε Έλληνες και όχι στον γενικότερο πληθυσμό. Η Χ.Α. δεν το δηλώνει ρητά, αυτό όμως προκύπτει με σαφήνεια από την περιοριστική ιδιότητα του Έλληνα πολίτη στον οποίο αναγνωρίζει πλήρη δικαιώματα. Ο ΛΑ.Ο.Σ., από την άλλη, στη βάση του τόπου της επιβάρυνσης, κάνει λόγο για τον εξορθολογισμό χορήγησης επιδομάτων, για λήψη μέτρων που θα ελαχιστοποιεί την οικονομική επιβάρυνση του Ε.Σ.Υ. από τους λαθρομετανάστες, και για ειδικότερα μέτρα που θα αφορούν μόνο τους Έλληνες, όπως η χορήγηση ελάχιστης Εθνικής Σύνταξης, Σύσταση Ενιαίου Φορέα Ασφάλισης και Πρόνοιας ή Ενιαίου Φορέα Υγείας αποκλειστικά για όλους τους Έλληνες.

Πίνακας 2: Χρησιμοποιούμενοι τόποι στα προγράμματα των δύο κομμάτων

Τόπος (αρχή στην οποία στηρίζεται ή παράδειγμα προς αποσαφήνιση)	Χρήση στον λόγο των κομμάτων
Τόπος της απειλής ή του κινδύνου Αν υπάρχουν συγκεκριμένοι κίνδυνοι ή απειλές, κάποιος πρέπει να δράσει εναντίον τους.	Αν η Ελλάδα απειλείται πολύπλευρα, τότε οι Έλληνες πρέπει να δράσουν με τέτοιο τρόπο, μέσω της ψήφου τους, ώστε να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο.
Τόπος της επιβάρυνσης Αν έναν άνθρωπο, θεσμό ή χώρα επιβαρύνεται από ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, θα πρέπει να κάνει κάτι για να ελαχιστοποιήσει αυτήν την επιβάρυνση.	Εάν οι μετανάστες έχουν οικονομικό κόστος για τη χώρα, τότε η χώρα θα πρέπει να λάβει μέτρα για να ελαχιστοποιήσει την επιβάρυνση αυτή.
Τόπος της ιστορίας Αφού η ιστορία μας διδάσκει ότι συγκεκριμένες πράξεις έχουν συγκεκριμένες συνέπειες, κάποιος θα πρέπει να κάνει ή να παραλείψει μία συγκεκριμένη πράξη σε μια συγκεκριμένη κατάσταση συγκρίσιμη με το αναφερόμενο ιστορικό παράδειγμα.	Αν η Ελλάδα υπήρξε κατά το παρελθόν ένδοξη χώρα, τότε μπορεί και πάλι να γίνει κραταιά ψηφίζοντας την κατάλληλη πολιτική ηγεσία.
Τόπος της ευθύνης Εάν ένα κράτος ή ομάδα ανθρώπων ευθύνεται για τη δημιουργία ενός συγκεκριμένου προβλήματος, τότε θα πρέπει να βρει μια λύση σε αυτό το πρόβλημα.	Αν τα άλλα κόμματα οδήγησαν τη χώρα στην παρούσα κρίση τότε ο ο ΛΑ.Ο.Σ /η Χ.Α. έχουν την ευθύνη να σώσουν τη χώρα
Τόπος της ομωνυμίας Π.χ. αν κάποιος πιστεύει ότι το κακό σχετίζεται με τους θεούς, τότε πιστεύει στην ύπαρξη των θεών.	Η έννοια της ασφάλειας ταυτίζεται με αυτήν της ελευθερίας και την απόλαυση των αγαθών που κάποιος απέκτησε νόμιμα.

Σύνοψη - Συμπεράσματα

Στη μεταπολιτευτική Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, απουσιάζουν από την κεντρική πολιτική σκηνή κόμματα της άκρας δεξιάς με σημαντική εκλογική επιρροή. Με την εμφάνιση αρχικά του ΛΑ.Ο.Σ., που εκπροσωπεί τη ριζοσπαστική/εθνικολαϊκιστική διάστασή της άκρας δεξιάς, και στη συνέχεια της Χ.Α., που εντάσσεται στο εξτρεμιστικό της ρεύμα, η εξαίρεση αυτή τελειώνει.

Ο ΛΑ.Ο.Σ είχε πετύχει αξιοσημείωτες εκλογικές επιτυχίες σε προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Από τον Νοέμβριο του 2011, ωστόσο, οπότε συμμετείχε στην κυβέρνηση συνεργασίας του Λ. Παπαδήμου, η εκλογική επιρροή του γνωρίζει απότομη κάμψη. Η Χ.Α., από την άλλη, βγαίνοντας από την εκλογική αφάνεια είχε αποκτήσει για πρώτη φορά από την ίδρυσή της εκπρόσωπο σε ένα θεσμικό αντιπροσωπευτικό όργανο στις δημοτικές εκλογές της Αθήνας το 2010. Στις διπλές εθνικές εκλογές του 2012 τα δύο κόμματα αντιπαρατίθενται και διεκδικούν την ψήφο των εκλογέων στο περιβάλλον μιας σφοδρής οικονομικής και πολιτικής κρίσης, πρωτοφανών μέτρων λιτότητας καθώς και ανασφάλειας και απογοήτευσης των πολιτών.

Η παρούσα εργασία είχε ως στόχο να αναλύσει τις θέσεις και τον προγραμματικό λόγο των δύο κομμάτων, όπως αυτός αποτυπώνεται στα επίσημα προεκλογικά τους προγράμματα. Αξιοποιώντας το θεωρητικό πλαίσιο της Κ.Α.Λ. και τα ειδικότερα μεθοδολογικά εργαλεία της Λ.Ι.Π., αναγνωρίζει στη μικροδομή του κειμένου τις στρατηγικές λόγου ονομάτισης και κατηγορίσης που χρησιμοποιούν τα δύο κόμματα προκειμένου να κατασκευάσουν μια διχοτόμηση που θεμελιώνεται στην ιδέα του έθνους. Η διχοτόμηση αυτή που κυριαρχεί στον λόγο τους, αντιπαραθέτει τον εαυτό τους και τα μέλη της ομάδας τους με όσους δεν είναι μέλη της ομάδας αυτής και οι οποίοι με τα ιδιοτελή κίνητρα και την ανθελληνική στάση τους μεθοδευμένα οδήγησαν τη χώρα στην πολύπλευρη κρίση την οποία διέρχεται.

Παράλληλα, η μεθοδική ανάλυση των δύο маниφέστων αναδεικνύει την επιχειρηματολογική στρατηγική των κομμάτων και τους τρόπους στους οποίους βασίζονται τα επιχειρήματα που αναπτύσσουν και οι ισχυρισμοί που προβάλλουν

με σκοπό την προσέλκυση ψηφοφόρων. Στη βάση αυτής της επιχειρηματολογίας βρίσκεται καταρχήν ο τόπος της απειλής, σύμφωνα με τον οποίο αφού οι Έλληνες βιώνουν πολύπλευρους κινδύνους, από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς, με ολέθρια αποτελέσματα (οικονομική ύφεση, ανασφάλεια, συρρίκνωση εισοδημάτων, κοινωνική αναταραχή, πτώση επιπέδου διαβίωσης, αλλοίωση εθνικής σύνθεσης, απώλεια εθνικής κυριαρχίας) πρέπει να αναλάβουν μέσω της ψήφου τους δράση, ώστε να αντιστρέψουν τη ζοφερή αυτή κατάσταση. Συνακόλουθα ο τόπος της ευθύνης, σύμφωνα με τον οποίο αν τα άλλα κόμματα, και ειδικότερα τα δύο μεγαλύτερα που κυβέρνησαν τη χώρα τα τελευταία χρόνια, την οδήγησαν στην παρούσα κρίση, τότε η Χ.Α. και ο ΛΑ.Ο.Σ. έχουν την ευθύνη να αναλάβουν να σώσουν τη χώρα και θα το κάνουν.

Η Χ.Α., ειδικότερα, συνθέτει την εικόνα ενός εγχώριου αλλά και διεθνούς ανθελληνικού κατεστημένου που απαρτίζεται από το κράτος, τα συστημικά κόμματα της συγκυβέρνησης και της αριστεράς, τα συνδικάτα, τα μέσα ενημέρωσης, τους μεγαλοεργολάβους, τις πολυεθνικές, τις τράπεζες. Το κατεστημένο αυτό στιγματίζεται, μεταξύ άλλων, ως διεφθαρμένο, σαθρό και αμαρτωλό, που με την ανθελληνική στάση του υπονομεύει πολύπλευρα τη χώρα.

Και ενώ η Χ.Α. εναντιώνεται ολοκληρωτικά στο πολιτικό κατεστημένο, εκφέροντας ιδιαίτερα απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς, ο ΛΑ.Ο.Σ είναι πιο προσεκτικός στη χρήση του λόγου του. Δίνει έμφαση περισσότερο στη θετική αυτοπαρουσίαση και καταφέρνει, εκ του αντιθέτου να προσδιορίσει αρνητικά τα μέλη της έξω – ομάδας, με τη χρήση ουδέτερης γλώσσας από την οποία απουσιάζουν τις περισσότερες φορές οι ευθέως επικριτικοί χαρακτηρισμοί. Κατονομάζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τη Ν.Δ. ως υπεύθυνους για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η χώρα, ωστόσο ο εναντιωματικός του λόγος εκφέρεται με μετριοπάθεια, γεγονός που δεν είναι άσχετο με το ότι έχει συμπράξει πρόσφατα με τα δύο μεγάλα κόμματα χάνοντας το προφίλ ενός κόμματος διαμαρτυρίας ενάντια στο κατεστημένο.

Σε ό,τι αφορά τις θέσεις τους στους υπό εξέταση τομείς πολιτικής, στον τομέα της οικονομίας και τα δύο κόμματα θεωρούν ότι η κρίση μεθοδευμένα επιβλήθηκε στη χώρα μας. Τάσσονται κατά του μνημονίου αλλά ενώ η Χ.Α. αναφέρεται ελάχιστα σε αυτό, ο ΛΑ.Ο.Σ. δίνει μεγαλύτερη έμφαση προσπαθώντας

να αποσείσει την ευθύνη για την υπογραφή του καθώς και για τα επαχθή μέτρα που το συνόδεψαν. Οι λύσεις που προτείνουν για την έξοδο από την κρίση είναι εξαιρετικά απλοϊκές και συναρτώνται με την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας. Περαιτέρω ο ΛΑ.Ο.Σ. προτείνει, μεταξύ άλλων, κατανάλωση μόνο ελληνικών προϊόντων, απασχόληση μόνο ελλήνων εργαζομένων αλλά και διαχωρισμό του χρέους σε πραγματικό και πλασματικό και αποπληρωμή μόνο του πλασματικού. Επίσης, και τα δύο κόμματα τάσσονται υπέρ των μεικτών μορφών οικονομίας, με έλεγχο από το κράτος κρίσιμων τομέων αλλά παράλληλα ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Στην εξωτερική πολιτική η Χ.Α. υιοθετεί απερίφραστα αλυτρωτική ρητορική και ακραίες θέσεις καθώς ζητά απελευθέρωση και ενσωμάτωση της Βόρειας Ηπείρου και των κατεχομένων της Κύπρου αλλά και σκληρή στάση για το όνομα της Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Σε αντίθεση, ο ΛΑ.Ο.Σ. εμφανίζεται διαλεκτικός και η ρητορική του είναι πιο μετριοπαθής για τα εθνικά θέματα. Εναντιώνεται, επίσης, στη χρήση του ονόματος της Μακεδονίας από την γείτονα χώρα, αλλά θεωρεί ότι η επίλυση του ζητήματος θα πρέπει να γίνει στο πλαίσιο της συνέχισης των διαπραγματεύσεων ενώ και τα άλλα εθνικά θέματα θα πρέπει να διευθετηθούν σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Επίσης, και τα δύο κόμματα τάσσονται υπέρ της σύναψης συμφωνιών με χώρες που εξυπηρετούν την εξυπηρέτηση των εθνικών μας συμφερόντων.

Οι μετανάστες, ή όπως αποκαλούνται οι «λαθρομετανάστες», αποτελούν βασικό θέμα στα προγράμματα και των δύο κομμάτων καθώς και τα δύο επιθυμούν ένα μονοπολιτισμικό κράτος. Ο λόγος που εκφέρεται από τη Χ.Α. είναι άκρως ρατσιστικός, με έντονα κινδυνολογικό χαρακτήρα, που προσπαθεί να καλλιεργήσει αισθήματα φόβου καθώς οι «λαθρομετανάστες» αποτελούν τον εσωτερικό εχθρό. Η διάψευση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, εξάλλου, στην οποία προβαίνει ο ΛΑ.Ο.Σ σκοπό έχει όχι μόνο να συμβάλλει στη θετική αυτοπροβολή του αλλά και να παρουσιάσει τις εκφερόμενες απόψεις ως απόρροια πραγματικών γεγονότων. Έτσι νομιμοποιείται μια ρητορική αποκλεισμού όσων δεν αποτελούν μέλη του έθνους. Επιπλέον, εκφράζει μία εργαλειακή αντίληψη για τους μετανάστες καθώς στον γενικό κανόνα της απέλασης μπορούν να υπάρξουν εξαιρέσεις για αλλοδαπούς που είναι χρήσιμοι με συγκεκριμένα κριτήρια.

Ο λόγος για τη μετανάστευση συμπλέκεται και στα δύο μανιφέστα με τον λόγο για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια που αποτελεί βασική παράμετρο στην ρητορική τους. Η ασφαλειοποίηση, άλλωστε, δημιουργεί ακόμα ένα έρεισμα για τον αποκλεισμό των άλλων. Επιπλέον στον λόγο του ΛΑ.Ο.Σ δίνεται έμφαση στο δόγμα νόμος και τάξη μέσα από μια φιλελεύθερη οπτική της ασφάλειας, την οποία συνδέει με την ελευθερία, το κράτος δικαίου και την απόλαυση των αγαθών.

Σε ότι αφορά το κοινωνικό κράτος, τέλος, και τα δύο κόμματα υπόσχονται ένα κράτος που θα εγγυάται κοινωνική προστασία στα ασθενέστερα μέλη του και συμφωνούν στη λήψη μέτρων προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων καθώς και στην παροχή κοινωνικών αγαθών, εξαιρουμένων όμως των αλλοδαπών.

Συνοπτικά, τόσο η λαϊκιστική ριζοσπαστική όσο και η εξτρεμιστική δεξιά, δεν διαφέρουν στις κυριότερες θέσεις τους όπως αποτυπώνονται στα μανιφέστα των δύο κομμάτων στις διπλές εθνικές εκλογές του 2012, με εξαίρεση ίσως την εξωτερική πολιτική. Το έθνος, το οποίο είναι μοναδικό και ανώτερο σε σύγκριση με τα άλλα, ο νατιβισμός (η Ελλάδα πρέπει να κατοικείται μόνο από Έλληνες με βάση τη βιολογική καταγωγή) και η απόρριψη ενός πολυπολιτισμικού κράτους, η αρχή της εθνικής προτεραιότητας, η εναντίωση στη μετανάστευση η οποία συνδέεται αιτιακά με την εγκληματικότητα και την ανεργία, η εναντίωση στο πολιτικό κατεστημένο (μολονότι για τον ΛΑ.Ο.Σ. στην παρούσα συγκυρία όχι καθολική), ο συνδυασμός στοιχείων ελεύθερης οικονομίας και κρατικής παρέμβασης, η έμφαση στον νόμο και την τάξη και ο προνοιακός σοβινισμός συνθέτουν την ιδεολογία και των δύο κομμάτων.

Η ιδεολογική, ωστόσο, σύγκλιση δεν απηχείται εμφανώς στη ρητορική τους. Αυτό γιατί ενώ οι ακραίες θέσεις της Χ.Α. εκφράζονται απροκάλυπτα, χρησιμοποιώντας ανάλογα λεκτικά μοτίβα, οι αντίστοιχες, εξίσου ακραίες θέσεις του ΛΑ.Ο.Σ. εκφέρονται συγκαλυμμένα, με μετριοπάθεια, μεταφέροντας έτσι λανθάνοντα μηνύματα. Οι θέσεις αυτές συγκαλύπτονται άλλοτε κάτω από τη διάψευση χαρακτηριστικών όπως ο ρατσισμός, η μισαλλοδοξία και φανατισμός, και άλλοτε κάτω από μια γενικότητα και ασάφεια που του επιτρέπει να απευθύνεται σε διαφορετικά ακροατήρια για να προσελκύσει ψηφοφόρους από όλους τους ιδεολογικούς χώρους.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Λαός. (2012). *Βασικές θέσεις και προγραμματικές κατευθύνσεις*
Λαϊκός Σύνδεσμος-Χρυσή Αυγή. (2012). *Οι Θέσεις μας: Προτάσεις για μια Νέα*
Εθνική Πολιτική

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βούλγαρης Γ., & Νικολακόπουλος Ηλ. (2014). Εισαγωγή: Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός του 2012. Στο Γ. Βούλγαρης & Ηλ. Νικολακόπουλος (επιμ.) *2012: Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός* (σ. 9-31). Θεμέλιο.
- Γεωργιάδου, Β. (2004). Το Πολιτικό Κράμα της Ακροδεξιάς. Στο P. Hainsworth (επιμ.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα* (σ. 9-37). Παπαζήση.
- Γεωργιάδου, Β. (2008α). *Η Άκρα Δεξιά και οι Συνέπειες της Συναίνεσης: Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία*. Καστανιώτη.
- Γεωργιάδου, Β., (2008β). Ψηφίζοντας την άκρα Δεξιά: η εκλογική επιλογή του ΛΑ.Ο.Σ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 19, 243-256.
- Γεωργιάδου, Β. (2014α). Από την Εθνική Παράταξη στη Χρυσή Αυγή. Δεξιός λαϊκισμός και εξτρεμισμός στην Ελλάδα της κρίσης. Στο R. Melzer, S. Serafin (επιμ.), *Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ευρώπη* (σ. 81- 115). Παπαδάκη.
- Γεωργιάδου, Β. (2014β). Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος-ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες. Στο Γ. Βούλγαρης & Ηλ. Νικολακόπουλος (επιμ.) *2012: Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός* (σ.185-219). Θεμέλιο.
- Γεωργιάδου, Β. (2019α). *Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα (1965-2018)*. Καστανιώτη.
- Γεωργιάδου, Β. (2019β). *Η Κατάσταση της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα: Ιστορικό Φόντο και Πρόσφατες Εξελίξεις*. Friedrich Ebert Stiftung.
- Fairclough, N. (2020). Μία διαλεκτική – σχεσιακή προσέγγιση της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου στην Κοινωνική Έρευνα. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική*

- Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 51-100). Νήσος.
- Hainsworth, P. (2004). Εισαγωγή: Η Ακροδεξιά. Στο P. Hainsworth (επιμ.), *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα* (σ. 43-70). Παπαζήση.
- Ηλιαδέλη, Αν. (2017). *Η εθνικολαϊκιστική δεξιά στην Ελλάδα και την Ευρώπη στη στροφή του 21^{ου} αι.* (Διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Laclau, E. (1983). *Πολιτική ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία. Καπιταλισμός, φασισμός, λαϊκισμός.* (επιμ. μτφρ. Γρ. Ανανιάδης). Σύγχρονα θέματα
- Minckenberg, M. (2014). Η ευρωπαϊκή Άκρα Δεξιά και η εχθρότητα κατά των ξένων σε Δύση και Ανατολή: Τάσεις, παραδείγματα και προκλήσεις. Στο R. Melzer & S. Serafin (επιμ.), *Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ευρώπη* (σ. 15-40). Παπαδάκη.
- Μπουκάλα Σ., & Στάμου Αν. (2020). Εισαγωγικό σημείωμα. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 11-17). Νήσος.
- Μπουκάλα, Σ. (2020). Κριτική Ανάλυση Λόγου και Επιχειρηματολογία: η πολιτική του φόβου και της ασφάλειας στον λόγο της Νέας Δημοκρατίας. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 289-321). Νήσος.
- Μπουτουλούση, Ελ. (2020). Κριτική Ανάλυση Λόγου και μεταφορά στον μεταναστευτικό λόγο των ΜΜΕ. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 393-426). Νήσος.
- Mudde C., & Kaltwasser Cr. (2013). *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική: απειλή ή διόρθωση για τη δημοκρατία.* Επίκεντρο.
- Mudde, C. (2020). *Η Ακροδεξιά Σήμερα.* (επιμ. μτφρ. Π. Παπασαραντόπουλος) Επίκεντρο.
- Reisigl M., & Wodak R. (2020). Η λογοϊστορική προσέγγιση. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 145-222). Νήσος.

- Σηφιανού, Μ. (2020). Ανάλυση λόγου: χαρτογραφώντας το πεδίο. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 19-49). Νήσος.
- Στάμου, Α. (2014). «Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας». Στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού & Β. Τσάκωνα (επιμ.), *Ανάλυση Λόγου: Θεωρία και Εφαρμογές* (σ. 149-187). Νήσος.
- Τσιράς, Σ. (2012) *Έθνος και ΛΑ.Ο.Σ. Νέα Άκρα Δεξιά και Λαϊκισμός*. Επίκεντρο.
- Van Dijk, T. (2020). Κριτικές Σπουδές Λόγου: Μια κοινωνιογνωσιακή προσέγγιση. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.), *Κριτική Ανάλυση Λόγου (από)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα* (σ. 101-143). Νήσος.

Ξενόγλωσση

- Angouri, J., & Wodak R., (2014). They became big in the shadow of the crisis: The Greek success story and the rise of the far right. *Discourse & Society*, 25, 540-565
- Arzheimer, K. (2018). Explaining Electoral Support for the Radical Right. In J. Rydgren (ed), *The Oxford Handbook of the Radical Right* (p. 143-165). Oxford University Press.
- Betz, H. (1994). *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. St. Martin's.
- Boukala, S., (2016). Rethinking topos in the discourse historical approach: Endoxon seeking and argumentation in Greek media discourses on 'Islamist terrorism.' *Discourse Studies*, 18, 249–268
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies XLVII*, 2-16
- Dinas, E., Georgiadou, V., Konstadinidis, I. & Rori, L. (2013), From dusk to dawn: Local party organization and party success of right-wing extremism. *Party Politics* 22, 80-92
- Ellinas, A. (2013). The rise of Golden Dawn: The new face of the far right in Greece. *South European Society and Politics*, 18, 543-565

- Ellinas, A. (2015). Neo-Nazism in an Established Democracy: The Persistence of Golden Dawn in Greece. *South European Society and Politics*, 20, 1-20
- Georgiadou, V. (2013). Right-wing populism, and extremism: The rapid rise of “Golden Dawn” in crisis-ridden Greece. In R. Melzer & S. Sebastian (ed.), *Right-wing Extremism in Europe* (p. 75–101). Friedrich Ebert Stiftung
- Georgiadou, V., Rori, L., & Roumanias, C., (2018). Mapping the European Far Right in the 21st Century: A Meso-level Analysis. *Electoral Studies*, 45, 103-115
- Golder, M. (2016). Far Right parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, 19, 477-497
- Ignazi, P. (1992). The silent counter-revolution: hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. *European Journal of Political Research* 22, 3–34
- Ignazi, P. (1996). New challenges: Post materialism and the extreme right. *South European Society and Politics*, 10, 300-319
- Minkenberg, M. (2003). The West European Radical Right as a Collective Actor: Modeling the Impact of Cultural and Structural Variables on Party Formation and Movement Mobilization. *Camp. Eur. Polit.*, 1, 149-170
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Norris, P. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge University Press.
- Richardson J., & Wodak R. (2009). Recontextualising fascist ideologies of the past: right-wing discourses on employment and nativism in Austria and the United Kingdom, *Critical Discourse Studies*, 6, 251-267
- Rydrgen, J. (2007). The Sociology of the Radical Right. *Annual Review of Sociology*, 33, 241–262
- Wodak, R. (2011). Critical linguistics and critical discourse analysis. In Östman & Verschueren (ed.), *Handbook of Pragmatics* (p. 50-70). John Benjamins.
- Wodak, R. (2015). *The politics of fear. What Right-Wing Populist Discourses Mean*. Sage.

Wodak R., & Boukala S. (2015), European Identities and the Revival of Nationalism in the European Union. A Discourse Historical Approach, *Journal of Language and Politics* , 14, 87-109.